

“Roof en Restitutie Joods Vermogen”

Rapport

uitgebracht aan de

Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II

Het rapport bestaat uit twee delen.

Dit rapport betreft deel II:

*Gedetailleerde bevindingen en informatie betreffende
het onderzoek in archieven en andere bronnen,
alsmede een gedetailleerde beschrijving van
het statistisch-demografisch onderzoek*

15 december 1999

Opdrachtleiding:

Drs. F. Hoek RA

J. ten Wolde RA

Inhoudsopgave deel II

1	Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat, Amsterdam (Liro)	3
1.1	Roof	3
1.2	Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding	13
2	Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt (VVRA)	20
2.1	Ontstaan schuld van VVRA	20
2.2	Teruggave, terugbetaling	24
3	Huisraad	27
3.1	Roof	27
3.2	Restitutie	28
4	Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden	33
4.1	Roof	33
4.2	Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding	35
5	Bedrijven	40
5.1	Roof	40
5.2	Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding	45
6	Onroerende goederen en hypotheke u/g	50
6.1	Roof	50
6.2	Teruggave door rechtsherstel en terugbetaling	54
7	CNCV	60
7.1	Roof	60
7.2	Terugbetaling en teruggave	61
8	Kunst en culturele goederen	62
8.1	Roof	62
8.2	Recuperatie, teruggave, schadevergoeding	64
9	Andere indelingen van roof en restitutie	66
9.1	Indeling naar categorieën	66
9.2	Verdeling van de restitutie naar herkomst	71
9.3	Bundesrückerstattungsgesetz	71

10	Statistisch-demografisch onderzoek	73
10.1	Methodologie	73
10.2	Vermogen aan de vooravond van de oorlog	79
10.3	Bepaling van het vermogen aan het einde van de oorlog	88
11	Na de oorlog geheven successierecht van in de oorlog opengevallen nalatenschappen van vermisten	103
11.1	Samenvatting	103
11.2	Wet tot het doen van aangifte van vermoedelijk overlijden	103
11.3	Samenhang met statistisch-demografisch onderzoek	105
11.4	Successierecht	106
11.5	Interest over verschuldigd successierecht	110
11.6	Onbeheerde nalatenschappen van vermisten	110
12	Eerdere ramingen in de literatuur van de omvang van de roof	118

Bijlage

A	Cijferopstellingen bij de hoofdstukken
B	Bronnen

1 Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat, Amsterdam (Liro)

1.1 Roof

Situatie per 25 mei 1945

1.1.1 Op 25 mei 1945 troffen de zojuist benoemde bestuurders van het naoorlogse Liro een boekhouding aan waaruit door hen de volgende specificatie van de inleveringen in de oorlog kon worden gereconstrueerd¹:

(in guldens)

Cash en/of bankgiro	55.000.000 ²
Effecten ("berekend tegen de officiële koersen op willekeurige data, gemiddeld enkele maanden na de dagen van inlevering")	300.000.000
Polissen met een geschatte afkoopwaarde van	25.100.000 ³
Gecedeerde vorderingen, geschat op	39.685.000
Goud, zilver, sieraden en kunstvoorwerpen met een zeer laag geschatte verkoopwaarde van	6.041.500
	<hr/>
	425.826.500

De bestuurders merken daarbij op dat zij voor de juistheid niet "onvoorwaardelijk" kunnen instaan. Aan liquide middelen, effecten, vorderingen, etc., zou volgens het verslag aanwezig zijn geweest een bedrag van circa f 90 miljoen. De specificatie van dat bedrag was als volgt:

(in guldens)

Kassa en Kassiers	2.857.179
Schatkistpapier	3.000.000
Effecten binnen- en buitenland	14.103.633
Effecten (restant van f 300.000.000)	58.178.190
Gecedeerde niet geïnde vorderingen	10.782.479
Debiteuren, polissen, kunstvoorwerpen	886.163
	<hr/>
	89.807.644

¹ "Kort verslag betreffende Lippmann, Rosenthal & Co. Sarphatistraat", 25 augustus 1945.

² Zie ook Eerste rapport Scholten, hoofdstuk I, paragraaf 3, punt 3.1, pagina 76. Daar wordt de omvang van de roof van "Barbeträge insgesamt" geraamd op circa f 50 miljoen.

³ In het hoofdstuk over Levensverzekeringen in het eerste deel van het Eindrapport Scholten worden ook nog andere bedragen genoemd uit andere bronnen; de schattingen variëren van circa f 23,5 miljoen tot circa f 26 miljoen; zie pagina 85.

In de eerste door Liro/LVVS opgestelde balans per 31 december 1945⁴ is slechts de hierboven vermelde post "Effecten binnen- en buitenland" ad f 14,1 miljoen voor precies hetzelfde bedrag terug te vinden. Bij de posten "Kassa en Kassiers" en "Schatkistpapier" in de balans per 31 december 1945 worden andere bedragen vermeld (samen circa f 6,3 miljoen) dan in het bovenvermelde verslag.

De post "Effecten (restant van f 300.000.000)" ad f 58.178.190 komt in het geheel niet voor. In de balans per 31 december 1946 is een totaalbedrag aan binnen- en buitenlandse effecten opgenomen van circa f 47,3 miljoen. Ook in de balansen per 31 december 1947 en 31 december 1948 komt dit bedrag voor. Uit de balans van 31 december 1949 kan worden opgemaakt dat bedoelde effecten in de loop van 1949 op circa f 1 miljoen na verkocht zijn. Daaruit concluderen wij dat deze effecten eigendom waren van LVVS. Het wordt uit de accountantsrapporten over 1945 en daarna niet duidelijk of het verschil tussen de circa f 58,2 miljoen volgens de opstelling van 25 augustus 1945 en de in de balans opgenomen f 47,3 miljoen veroorzaakt wordt door fouten in de administratie van Liro, door een andere waarderingsmethodiek of dat een deel van de effecten reeds is teruggegeven aan rechthebbenden. In het accountantsrapport over 1947⁵ is vermeld dat "de rechten en verplichtingen van Lippmann met betrekking tot de zich in de kluis en in de depôts by banken bevindende, door "cliënten" by Lippmann ingeleverde effecten niet uit de balans blijken.". Het is daardoor niet duidelijk of uit het per 25 mei 1945 genoemde bedrag aan "Effecten (restant van f 300.000.000)" ad f 58,2 miljoen al vóór 31 december 1946 effecten zijn teruggegeven aan rechthebbenden. In onze verdere berekeningen hebben wij verondersteld dat het bedrag ad f 58,2 miljoen onjuist was dan wel te hoog gewaardeerd, en dat uiteindelijk circa f 47,3 miljoen aan effecten aanwezig bleek.

In het verslag van 25 augustus 1945 wordt eveneens vermeld wat volgens de aangetroffen boekhouding van Liro in de oorlogsjaren zou zijn betaald en afgedragen. Het betreft:

(in guldens)

Aan de VVRA	234.388.000
Aan de DRT	19.998.200
Vrijgegeven aan gemengd-gehuwden en sterbevrijden	20.293.875
Terugbetaald aan niet-inleveringsplichtigen	2.067.950
Betaald inzake een strafzaak	603.228
	<hr/>
	277.351.253

Tussen deze en de eerste opstelling blijft een bedrag van circa f 58,4 miljoen onverklaard. Dit bedrag is het verschil tussen enerzijds het totaal van de inleveringen (f 425,8 miljoen) en anderzijds het totaal van de betalingen en afdrachten (f 277,4 miljoen) vermeerderd met het saldo aanwezige liquiditeiten (f 90 miljoen). De bestuurders denken dat verschil te kunnen verklaren wanneer het Sammelkonto "is ontward". In het eindverslag LVVS wordt echter niet meer ingegaan op dat verschil. Ook wordt in dat eindverslag in het geheel geen verband meer gelegd met de na de bevrijding gemaakte reconstructie van de geldelijke omvang van de inleveringen.

⁴ Opgenomen in het op 30 juli 1946 uitgebrachte accountantsrapport over het tijdvak 25 mei 1945 - 31 december 1945.

⁵ Accountantsrapport LVVS over 1947, pagina 7.

Overigens zou het bedrag aan inleveringen in de oorlog, dat in het verslag van 25 augustus 1945 voorkomt als ruim f 425,8 miljoen, naar onze mening moeten worden verminderd met de teruggaven en terugbetalingen aan de DRT (f 20 miljoen), aan gemengd gehuwden en sterbevrjiden (f 20,3 miljoen) en aan niet-inleveringsplichtigen (f 2,1 miljoen), in totaal circa f 42,4 miljoen, om een dubbeltelling te voorkomen. Per saldo zou dan het nettobedrag aan inleveringen volgens de in de oorlog gevoerde administratie circa f 425,8 minus f 42,4 miljoen, ofwel circa f 383,4 miljoen hebben kunnen bedragen.

Na reconstructie van het Sammelkonto bleek dat door Liro tot mei 1945 de volgende bedragen zijn betaald of afgedragen⁶:

(in guldens)

Betalingen, enz. aan VVRA, met een totaal van circa	89.000.000
Betalingen aan Joodse Raad, met een totaal van circa	5.000.000
Betalingen aan het Ministerie van Financiën inzake belastingschulden van Cliënten van LVVS	8.000.000
De kostprijs van door Liro voor eigen rekening gekochte Hollandse effecten, circa	60.000.000
Idem inzake Reichsschatzanweisungen	38.000.000
De boekwaarde van voor eigen rekening genomen effecten van cliënten, circa	2.000.000
Vorderingen met een totaal van circa	2.000.000
	<hr/>
	204.000.000

Deze opstelling wijkt af van het bedrag dat volgens het verslag van 25 augustus 1945 door Liro in totaal zou zijn betaald en afgedragen, namelijk f 277,4 miljoen, verminderd met f 42,4 miljoen om dubbeltellingen te voorkomen, per saldo dan f 235 miljoen. Een verklaring daarvoor hebben wij noch in het eindverslag LVVS, noch in de accountantsrapporten aangetroffen.

Gelet op de hiervoor gememoreerde onduidelijkheden in de na de bevrijding aangetroffen administratie van Liro, hebben wij ons voor een raming van de roof door Liro dan ook niet gebaseerd op die administratie maar op de door de beheerders-vereffenaars van LVVS afgelegde verantwoordingen, bestaande uit het eindverslag LVVS en de accountantsrapporten over de periode tussen 25 mei 1945 en 19 juli 1956. Wij merken hierbij op dat de accountantsrapporten over de jaren 1951 en 1952 tot nu toe onvindbaar zijn gebleken.

Sammelkonto

1.1.2 Begin januari 1943 werden alle tot eind december 1942 geadmistreerde individuele rekeningen-courant overgeboekt naar een zogenoemd Sammelkonto, waarin ook de vanaf dat moment ontvangen inleveringen en stortingen werden geboekt.

⁶ Eindverslag LVVS, pagina 11.

Volgens een toelichting in het accountantsrapport over de periode 25 mei 1945 tot en met 31 december 1945⁷ had de directie van Liro in de oorlog de instructie om “het Sammelkonto nagenoeg schoon te houden, hetgeen in de uitvoering betekende, dat Lippmann daartoe aangewezen obligaties kocht voor een bedrag, dat ongeveer gelijk was aan het opgelopen creditsaldo van het Sammelkonto, deze obligaties uitleverde aan de V.V.R.A. en daartegenover het Sammelkonto voor een gelijk bedrag debiteerde. Ondanks het gegeven voorschrift wees het Sammelkonto op 25 mei 1945 nog een creditsaldo aan van circa f 8.800.000,--”.

De reconstructie van het Sammelkonto leidde enerzijds tot creditboekingen op crediteurenrekeningen – de in de balansen genoemde “concurrente crediteuren” (bestaande uit individuele rekeningen) en “concurrente crediteuren, nog ten gunste van de individuele rekeningen te boeken” (bestaande uit verzamelrekeningen) – en anderzijds tot debiteringen op het Sammelkonto. Dat leidde reeds in de balans van 31 december 1945 tot een debetstand van het Sammelkonto.

Stand crediteuren per 25 mei 1945 zoals bepaald ultimo 1948

1.1.3 In oktober 1948 was de “chronologische reconstructie” van het Sammelkonto gereed.⁸ De balans per 31 december 1948 vermeldde een totaal aan concurrente crediteuren per 25 mei 1945 van circa f 267,5 miljoen. In dit bedrag is echter begrepen een pas in de loop van 1948 opgevoerde “Reserve wegens te verlenen schadevergoedingen ter zake van de wet van 15 Januari 1948 (I 21)” ad f 28 miljoen die daarop in mindering moet worden gebracht. In 1949 werd nog een correctie (bijtelling) op het in 1948 bepaalde saldo aangebracht ten bedrage van f 6,1 miljoen wegens in de oorlog te laag geboekte opbrengst van Amerikaanse certificaten van aandelen. De stand van de crediteuren per 25 mei 1945 bedraagt dan ook circa f 245,6 miljoen (f 267,5 miljoen minus f 28,0 miljoen plus f 6,1 miljoen).

Mutaties in post crediteuren per 25 mei 1945 na 1948

1.1.4 Na 1948 vonden in de stand van de concurrente crediteuren per 25 mei 1945 nog een aantal bijzondere mutaties plaats, te weten:

- Doorberekening in de jaren 1949 en 1950 van de tijdens de bezetting aan het Ministerie van Financiën betaalde belastingbedragen.⁹ Per saldo werd een bedrag van circa f 5,5 miljoen ten laste van de individuele crediteurenrekeningen geboekt.¹⁰ Deze mutatie heeft geen invloed op de stand van de concurrente crediteuren per 25 mei 1945.
- Gedeeltelijke doorberekening van aan de Joodse Raad betaalde bedragen.¹¹ In de oorlog betaalde Liro circa f 5 miljoen aan de Joodse Raad voor “onkosten en voorzieningen”. LVVS besloot om de door de Joodse Raad gedane uitkeringen door te berekenen. Dat bleek echter niet uitvoerbaar omdat de administratie van de Joodse Raad na de bevrijding was verdwenen. Toch heeft LVVS nog circa f 0,5 miljoen op persoonlijke rekeningen in mindering gebracht. Het restant van circa f 4,5 miljoen werd door LVVS als verlies geboekt en is dus niet ten laste van het crediteurensaldo geboekt. Uit de winst- en verliesrekeningen van LVVS kan worden afgeleid dat het bedrag van circa f 0,5 miljoen pas na 31 december 1948 ten laste van de concurrente crediteuren is gebracht.

⁷ Accountantsrapport LVVS periode 25 mei 1945 - 31 december 1945, uitgebracht op 30 juli 1946 aan het NBI, pagina 10.

⁸ Accountantsrapport LVVS over het jaar 1948, pagina 4.

⁹ Eindverslag LVVS, pagina 27.

¹⁰ Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 86 e.v.

¹¹ Eindverslag LVVS, pagina 28.

- De in de oorlog door Liro gerealiseerde coupon- en dividendopbrengsten werden niet ten gunste van individuele crediteurenrekeningen gebracht, maar als winst in de boedel geboekt.¹² Het betreft hier een bedrag van circa f 4,8 miljoen.¹³ Volgens een toelichting in het accountantsrapport LVVS over 1950 zou deze schuld aan crediteuren in 1951 als schuld worden afgeboekt¹⁴; de totale schuld aan concurrente crediteuren per 25 mei 1945 is daardoor niet beïnvloed. (Volgens het accountantsrapport LVVS over 1950 zou in 1951 circa f 4,4 miljoen worden afgeboekt. Een verklaring voor het verschil met de uiteindelijk afgeboekte f 4,8 miljoen hebben wij niet gevonden.)
- Wegens in het buitenland gesloten akkoorden ter zake van Nederlandse effecten en wegens de door de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten in het buitenland getroffen schikkingen werden crediteuren terzake rechtstreeks vergoed. Daardoor kon de LVVS haar schuld aan die crediteuren afboeken. Het gaat hier om ruim 13.000 posten met een totaalbedrag aan crediteuren van circa f 28 miljoen.¹⁵ Deze afboekingen vonden plaats na 1948.
- In de oorlog ingeleverde certificaten van Amerikaanse aandelen, die in 1943 en 1944 werden verkocht door Rebholz bankierskantoor, bleken voor een te laag bedrag verantwoord bij LVVS. In de loop van 1949 is het verschil tussen de werkelijk ontvangen opbrengsten en de ten gunste van rekeninghouders geboekte opbrengsten, een bedrag van circa f 6,1 miljoen, alsnog ten gunste van de individuele rekeninghouders geboekt. Dit bedrag werd in 1949 afgeboekt van de reserve ingevolge Wet I 21.¹⁶ Het in de balans opgenomen saldo concurrente crediteuren per 31 december 1948 blijkt dan ook circa f 6,1 miljoen te laag.

Conclusie

Het bedrag aan concurrente crediteuren per 25 mei 1945 ad circa f 239,5 miljoen (f 267,5 miljoen minus f 28 miljoen) zoals ultimo 31 december 1948 bekend was na de reconstructie van het Sammelkonto, moet nog worden verhoogd met de laatste hierboven genoemde correctie ad f 6,1 miljoen, waardoor het totaal aan concurrente crediteuren per 25 mei 1945 op circa f 245,6 miljoen komt.

Mutaties daarna, in het bijzonder ontstaan door "verificatie van de rekeningen"¹⁷, hebben uiteindelijk geleid tot een vermindering van het saldo concurrente crediteuren met circa f 38,6 miljoen tot een bedrag van circa f 207 miljoen. Dit bedrag moet nog worden verhoogd met de aan rekeninghouders uiteindelijk toegekende extra verhoging van hun vordering ingevolge Wet I 21 ad circa f 17,5 miljoen, zodat het saldo concurrente crediteuren volgens de balans per 19 juli 1956 circa f 224,5 miljoen bedroeg. Hiervan werd 90% vergoed, zijnde een bedrag van circa f 202,1 miljoen.¹⁸

¹² Eindverslag LVVS, pagina 20.

¹³ Post 16 van de bij het eindverslag LVVS gevoegde winst- en verliesrekening over de periode 1941 - 19 juli 1956.

¹⁴ Accountantsrapport LVVS over 1950, pagina 24.

¹⁵ Eindverslag LVVS, pagina 56-59.

¹⁶ Accountantsrapport LVVS over 1949, pagina 18.

¹⁷ Eindrapport LVVS, hoofdstuk III, in het bijzonder de punten c., f. en h.

¹⁸ Eindverslag LVVS, pagina 63; Tweede rapport Kordes, pagina 23, punt 3.1.3.

Effecten¹⁹

1.1.5 Liro heeft in de oorlog ingeleverde effecten voor een deel verkocht op de effectenbeurs in Amsterdam²⁰ en – buitenlandse effecten – via de VVRA. Voorts werden ingeleverde effecten voor een deel aan de VVRA overgedragen maar ook voor een deel zelf gehouden. Liro heeft met de haar ter beschikking gekomen gelden tevens zelf effecten gekocht, die na de bevrijding voor een deel nog aanwezig bleken en voor een ander deel in de oorlog aan de VVRA waren overgedragen.

Bij de VVRA berustten na de bevrijding nog oorspronkelijke bij Liro in de oorlog ingeleverde en daarna aan de VVRA overgedragen effecten. Tijdens de oorlog heeft Liro ook effecten overgedragen aan de VVRA, die in een depot van de VVRA te Berlijn werden gedeponneerd; deze effecten bleken na de bevrijding te zijn verdwenen.

Per 25 mei 1945 waren bij Nederlandse banken en in de kluis van LVVS aanwezig “effecten met een nominale waarde van circa f 128.000.000, benevens 26.000 stukken zonder nominale waarde en circa 35.000 certificaten van Amerikaanse aandelen”.²¹ Wij hebben geen enkele specificatie van die stukken zonder nominale waarde en van de certificaten van Amerikaanse aandelen kunnen vinden en daarom een waarde daarvan niet kunnen achterhalen of schatten. Wij gaan in de verdere berekeningen dan ook uit van een totale waarde van f 128 miljoen. Overigens wordt in een ongedateerd verslag van beheerders-vereffenaars van LVVS en VVRA (dat waarschijnlijk begin 1949 is opgemaakt) melding gemaakt van het nominale bedrag aan effecten ad f 128 miljoen en – afwijkend van de vermelding hierboven – “voorts 343.000 stuks Amerikaanse shares en 26.000 effecten zonder nominale waarde.”²² Een waarde van die Amerikaanse aandelen en van de effecten zonder nominale waarde wordt ook in dit verslag niet gegeven. Het verschil tussen de in het eindverslag LVVS vermelde 35.000 stuks certificaten van Amerikaanse aandelen en de geciteerde 343.000 stuks Amerikaanse shares hebben wij niet kunnen verklaren.

In de balans van LVVS per 31 december 1947 is aan de debetzijde opgenomen een post “Binnenlandse effecten” ad f 47,2 miljoen. In het accountantsrapport LVVS over 1947 wordt opgemerkt “dat de rechten en verplichtingen van Lippmann met betrekking tot de zich in de kluis en in de depôts by banken bevindende, door “cliënten” by Lippmann ingeleverde effecten niet uit de balans blijken”.²³ Daaruit hebben wij afgeleid dat genoemde f 47,2 miljoen uit door Liro zelf gekochte effecten moet hebben bestaan. De eerder genoemde f 128 miljoen bestaat waarschijnlijk dan ook uit de f 47,2 miljoen effecten van Liro/LVVS zelf alsmede uit circa f 80,5 miljoen effecten die bij de VVRA berustten en die op de balans per 25 mei 1945 van de VVRA zowel debet als credit vermeld staan als “Effecten voor rekening van derden, gedeponeerd te Amsterdam.”²⁴ Van de f 80,5 miljoen effecten werd in de jaren 1946/1948 ruim f 80 miljoen aan rechthebbenden en aan LVVS “ter verdere behandeling” teruggegeven.²⁵

¹⁹ Voor een uitvoerige beschrijving van de roof van effecten wordt verwezen naar het betreffende hoofdstuk in het Eindrapport Scholten, deel II.

²⁰ Zie ook het hoofdstuk over effecten rechtsherstel in het Eindrapport Scholten, deel II.

²¹ Eindverslag LVVS, pagina 12.

²² Verslag betreffende de afwikkeling van de L.V.V.S. en de V.V.R.A. door de beheerders-vereffenaars van VVRA en LVVS, gericht aan het Nederlandse Beheersinstituut, zonder datum, pagina 2.

²³ Accountantsrapport VVRA over 1947, pagina 7.

²⁴ Verslag betreffende de VVRA met bijgevoegde balans per 25 mei 1945, opgesteld op 20 december 1947 door de beheerders-vereffenaars.

²⁵ Eindverslag VVRA, pagina 7.

Uit de toelichting in het accountantsrapport VVRA over het jaar 1948 blijkt dat in de loop van dat jaar alle effecten die door Liro (en ook door waarschijnlijk de "Reichsstiftung Niederlande" voor rekening van de gezamenlijke Vrijmetselaarsloges) daar werden gedeponereerd en die niet inmiddels waren uitgeloot of teruggegeven, aan de inleveraars zijn uitgeleverd. Er resteerde bij VVRA ultimo december 1948²⁶ nog een bedrag ad f 162.024 aan effecten die waren gedeponeerd bij Amsterdamse bankinstellingen door de Sicherheitsdienst en de Sicherheitspolizei. Deze effecten zouden volgens de toelichting eveneens aan rechthebbenden worden teruggegeven.

Er is in het eindverslag VVRA geen indicatie te vinden over de waarde of de omvang van het daar gedeponeerde effectenbezit van de Vrijmetselaarsloges.

In de balans per 31 december 1947 van de VVRA is zowel debet als credit een post "Effecten voor rekening van derden, gedeponereerd te Berlijn" voor circa f 80,8 miljoen opgenomen. Deze post bestond uit circa f 38,5 miljoen Reichsschatzanweisungen (aankoopbedrag), ruim f 33 miljoen Nederlandse effecten en ruim f 9 miljoen inzake het zogenoemde Dolle Dinsdag-pakket.²⁷ Al deze effecten bleken na de bevrijding verdwenen.

Circa f 22 miljoen²⁸ kwam in de vorm van duplicaten van Nederlandse effecten terug in de boedel van de LVVS. Wij hebben daaruit afgeleid dat dientengevolge circa f 11 miljoen aan individuele rechthebbenden is teruggegeven, eveneens door middel van duplicaten.

De Reichsschatzanweisungen werden in 1952 na een procedure voor het grootste gedeelte, met interest, vergoed door De Nederlandsche Bank.²⁹ Het verschil tussen de vergoeding en de kostprijs van de Reichsschatzanweisungen, een bedrag van bijna f 7,7 miljoen, werd door LVVS als verlies geboekt.³⁰

De vordering van LVVS wegens het Dolle Dinsdag-pakket werd door de VVRA erkend en uiteindelijk (voor 85%) door de VVRA vergoed.³¹

Conclusie

Van de in de oorlog door Liro zelf gekochte en van de bij Liro ingeleverde effecten is circa f 128 miljoen in Amsterdam gebleven en circa f 80,8 miljoen in Berlijn terechtgekomen. Aan individuele rechthebbenden konden worden teruggegeven effecten met een nominale waarde van circa f 80,5 miljoen uit depots in Amsterdam en circa f 11 miljoen in de vorm van duplicaten van Nederlandse effecten te Berlijn. Door Liro/LVVS zijn die terug te geven, dan wel teruggegeven effecten nimmer in een financieel overzicht vermeld, in tegenstelling tot de vermelding door de VVRA in haar balansen van de posten "Effecten voor rekening van derden".

²⁶ Balans VVRA 31 december 1948.

²⁷ Eindverslag VVRA, pagina 8 en 9, alsmede post 13 van de winst- en verliesrekening over het tijdvak 1941 tot en met 19 juli 1956. In het eindverslag LVVS worden verschillende bedragen vermeld ter zake van de waarderding van het Dolle Dinsdag-pakket variërend van f 10,2 miljoen (pagina 31) en f 9,8 miljoen (pagina 46) tot - uiteindelijk - "ruim" f 9 miljoen (pagina 25).

²⁸ Bedrag volgens de balans van LVVS per 31 december 1949; post 7. Zie ook punt 2.2.2 in hoofdstuk 2.

²⁹ Eindverslag LVVS, pagina 44.

³⁰ Post 1 van bij eindverslag LVVS gevoegde winst- en verliesrekening over de periode augustus 1941 - 19 juli 1956.

³¹ Post 13 van bij eindverslag VVRA gevoegde winst- en verliesrekening over het tijdvak 1941 tot en met 19 juli 1956.

Overigens moet Liro in de oorlog hebben beschikt over meer effecten dan de genoemde f 128 miljoen en f 80,8 miljoen. Voorzover effecten na de oorlog niet konden worden teruggegeven aan rechthebbenden is de waarde daarvan begrepen in de individuele rekeningen die uit het Sammelkonto zijn gelicht en dus opgenomen in de post "concurrente crediteuren". Volgens het eerder genoemde verslag betreffende de afwikkeling van de LVVS en de VVRA zou in de totale schuld van LVVS aan crediteuren per 25 mei 1945, circa f 267,5 miljoen, een bedrag van circa f 184 miljoen aan effecten-crediteuren hebben gezeten³², ofwel volgens het verslag circa 67%. Genoemde f 184 miljoen maakt bijna 75% uit van het door ons berekende en gecorrigeerde crediteurensaldo per 31 december 1948 ad f 245,6 miljoen.

De wegens rechtsherstel aan rechthebbenden teruggegeven effecten hebben niet geleid tot een wijziging van de totale stand der concurrente crediteuren per 25 mei 1945; de oorspronkelijke vorderingen van de rechthebbenden werden na rechtsherstel namelijk overgedragen aan nieuwe cessie-crediteuren.

Wet I 21

1.1.6 Wet I 21 van 15 januari 1948 hield onder meer in dat "aan een in zijn recht herstelde vroegere bezitter van een effect, indien dit effect na 9 Mei 1946 ter beurse binnen het Rijk in Europa, met inachtneming van de daarvoor gestelde regelingen is verkocht...."³³ door het Waarborgfonds Rechtsherstel moest worden vergoed op basis van de koersen van 4 november 1947.

Alhoewel deze Wet I 21 geen werking had ten aanzien van de effectencrediteuren van LVVS, werd, met machtiging van de Commissie LVVS, door de beheerders-vereffenaars van LVVS in 1948 besloten om "de effecten-crediteuren op rekening te erkennen voor de verschillen tussen de waarde van de door hen ingeleverde effecten, berekend tegen de koersen van 4 november 1947 en de opbrengst, waarvoor hun rekeningen bij verkoop zijn gecrediteerd".³⁴ Deze extra vergoeding moest door LVVS zelf worden gedragen. Ultimo december 1948 werd voor deze vergoeding een reserve van rond f 28 miljoen getroffen. Het resultaat van het besluit van de beheerders-vereffenaars was dan ook dat de schuld van LVVS aan crediteuren per eind december 1948 met circa f 28 miljoen toenam. Op 19 juli 1956 bleek dat uiteindelijk uit hoofde van deze verplichting circa f 17,5 miljoen aan schadevergoeding was verleend.³⁵

Goederen

1.1.7 De in de oorlog ingeleverde goederen, kostbaarheden (waaronder ook kunst en kunstvoorwerpen) en sieraden werden in de oorlog vrijwel alle verkocht voor in totaal circa f 6,5 miljoen.³⁶ Het bleek na de bevrijding mogelijk om het grootste deel van die ontvangen opbrengsten "ten gunste van de rekeningen der gewezen eigenaren van de goederen te brengen. Ten aanzien van de als smeltgoed verkochte gouden en zilveren voorwerpen was dit echter niet mogelijk omdat voldoende gegevens niet beschikbaar waren."³⁷

³² Verslag betreffende de afwikkeling van de L.V.V.S. en de V.V.R.A. door de beheerders-vereffenaars van VVRA en LVVS, gericht aan het Nederlandse Beheersinstituut, zonder datum, pagina 2.

³³ Tekst uit het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden inzake Wet van 15 Januari 1948 (No. I 21).

³⁴ Toelichtende tekst uit accountantsrapport 1948 van LVVS, pagina 16.

³⁵ Volgens Winst- en verliesrekening over de periode augustus 1941 - 19 juli 1956, opgenomen in accountantsrapport LVVS, post 9.

³⁶ Eindverslag LVVS, pagina 19.

³⁷ Eindverslag LVVS, pagina 19.

Van de f 6,5 miljoen kon circa f 0,8 miljoen niet worden geboekt op rekeningen van individuele rechthebbenden. Dat bedrag werd als winst van LVVS geboekt.³⁸

Eind jaren vijftig deed zich de mogelijkheid voor om schadevergoeding te vragen voor in de oorlog naar Berlijn en het latere West-Duitsland (samen vormend het zogenoemde "Geltungsbereich") gevoerde goederen, kostbaarheden en sieraden. West-Duitsland kende een schadevergoeding toe van 80% van de berekende waarde per 1 april 1956. De schadevergoeding bedroeg bijna DM 18 miljoen³⁹ ofwel circa f 16,3 miljoen bruto.

De waarde per 1 april 1956 werd berekend door vermenigvuldiging van de verkoopopbrengsten in de oorlog met de in 1960/1961 opgestelde "multiplicatoren" per "artikelgroep" (voor postzegelverzamelingen als uitzondering een "divisor").⁴⁰ Op de schadevergoeding voor deze zogenoemde L-claims wordt hierna in paragraaf 1.2. nader ingegaan.

Afgekochte verzekeringspolissen

In de op 25 mei 1945 opgestelde specificatie van de inleveringen in de oorlog – zie ook punt 1.1.1 – kwam de post "Polissen met een geschatte afkoopwaarde van" f 25,1 miljoen voor⁴¹. Uit het Eindrapport Scholten, deel I, pagina 92, blijkt dat verzekeringsmaatschappijen door deze afkoop een winst realiseerden van circa f 4 miljoen. Het door de verzekeringsmaatschappijen in de oorlog bij Liro gestorte bedrag aan afkoopsommen tezamen met de door die verzekeringsmaatschappijen behaalde winst op die afkoop, kan worden beschouwd als de reële waarde van de betreffende verzekeringen vlak voor de afkoop.

Het bedrag van f 25,1 miljoen is al begrepen in het saldo aan concurrente crediteuren per 25 mei 1945 zoals ultimo 1948 berekend. Het bedrag van f 4 miljoen moet dan nog aan dat saldo worden toegevoegd.

³⁸ Post 17 van de bij het eindverslag LVVS gevoegde winst- en verliesrekening over de periode augustus 1941 - 19 juli 1956.

³⁹ In het eindverslag Cadsu van augustus 1966 wordt op pagina 41 een totaalbedrag vermeld van DM 17.787.847. Echter ook na augustus 1966 werden door West-Duitsland nog claims uitbetaald, waardoor het totaalbedrag uitkwam op DM 17.997.758.

⁴⁰ Zie onder meer Eindverslag Cadsu, pagina 38, en "1° halfjaarlijks verslag van het hoofd Cadsu over het tweede halfjaar 1964", pagina 15 e.v.

⁴¹ Volgens deel I van het Eindrapport Scholten, pagina 92, zou het totaalbedrag aan in de oorlog bij Liro gestorte afkoopsommen hebben bedragen f 22,4 miljoen.

Recapitulatie van de omvang van de roof

1.1.8 De roof door Liro heeft bestaan uit de volgende componenten:

(in miljoenen guldens nominaal)

Totaal concurrente crediteuren per mei 1945 in balans 31 december 1948	267,5
Bij: Correctie 1949 inzake in de oorlog te laag geboekte opbrengsten van Amerikaanse certificaten	6,1
Af: Reserve per 31 december 1948 wegens Wet I 21	<u>28,0</u>
Gecorrigeerd totaalbedrag concurrente crediteuren per 31 december 1948	245,6
Aan rechthebbenden teruggegeven effecten	91,5
In 1945 aangetroffen vorderingen, debiteuren, polissen, etc.	11,7
Als winst geboekte opbrengst van verkochte goederen	0,8
Brutobedrag van de via de L-claims vergoede goederen	16,3
Winst op afkoop verzekeringspolissen	4,0
Berekende totale roof nominaal	<u><u>369,9</u></u>

Niet nagegaan kon worden of het saldo winst gerealiseerd tussen augustus 1941 en mei 1945 ten bedrage van circa f 5,2 miljoen⁴² in het crediteurenbedrag per 25 mei 1945 is begrepen.

⁴² Het betreft de posten 10, 11, 14 en 17 van de winst- en verliesrekening over de periode augustus 1941 - 19 juli 1956, zoals opgenomen in het Eindverslag LVVS.

1.2 Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding

Teruggave van vermogenscomponenten

1.2.1 Hiervoor werd reeds melding gemaakt van de teruggave aan rechthebbenden van de na de bevrijding in Amsterdam aangetroffen effecten met een waarde van circa f 80,5 miljoen en van de teruggave in de vorm van duplicaateffecten met een waarde van circa f 11 miljoen wegens naar Berlijn gevoerde Nederlandse effecten die na de oorlog verdwenen bleken.

In het verslag van 25 augustus 1945 worden ook nog genoemd de na de bevrijding bij Liro aangetroffen gecedeerde maar niet geïnde vorderingen alsmede debiteuren, polissen⁴³ en kunstvoorwerpen, met een totale waarde van circa f 11,7 miljoen. Wij hebben aangenomen⁴⁴ dat die vermogenswaarden eveneens na de bevrijding aan de rechthebbenden zijn teruggegeven.

Voorschotten en terugbetalingen

1.2.2 In het eindverslag van de beheerders-vereffenaars van LVVS wordt vermeld op welke wijze en voor welke bedragen in de periode mei 1945 tot en met juli 1956 vorderingen zijn gerealiseerd. Met de hieruit ontvangen gelden en tevens door een op 19 juli 1956 gesloten overeenkomst met het Waarborgfonds Rechtsherstel, kon uiteindelijk een definitieve uitkering worden gedaan aan de crediteuren van LVVS tot 90% van de totale schuld op 19 juli 1956 van f 224,5 miljoen.

Op 15 maart 1946 werd mededeling gedaan van de mogelijkheid om een eerste voorschot uitbetaald te krijgen van maximaal f 1.000. Volgens het verslag LVVS werd in de jaren 1946-1948 aan circa 11.300 rekeninghouders een totaalbedrag van f 8,5 miljoen betaald.

Op 28 juni 1950 werd de betaling van een tweede voorschot van 40% van de creditsaldi betaalbaar gesteld, onder aftrek van het reeds eerder gedane voorschot van f 1.000. Uitbetaald werd f 65 miljoen onder verrekening van circa f 4 miljoen wegens het eerste voorschot, per saldo dus f 61 miljoen.

Op 28 juni 1951 werd mededeling gedaan van een eerste uitkering van 55%, onder aftrek van de reeds uitbetaalde voorschotten.

Op 2 oktober 1952 kon de uitkering met 20% worden verhoogd tot 75%.

Op pagina 17 van het eindverslag LVVS is vermeld dat met betrekking tot de f 1.000 voorschotten ultimo 1957 nog slechts f 200.000 openstond; op dit bedrag was een Staatsgarantie van toepassing. Ten aanzien van de andere voorschotten is op pagina 49 van het eindverslag LVVS vermeld dat deze, op een zeer klein bedrag na, zijn terugbetaald.

Bij de opheffing van LVVS werd het uitkeringspercentage verhoogd tot 90%, zodat nog een slotuitkering kon worden gedaan ten bedrage van 15% van de totale schuld aan concurrente crediteuren, ofwel circa f 33,7 miljoen.

⁴³ In het hoofdstuk over Levensverzekeringen in het Eindrapport Scholten worden de volgende gegevens uit een Liro-staat van 31 augustus 1944 verstrekt:

- totaal aantal bij Liro aangemelde levens- en renteverzekeringen: 29.281 stuks
- totaal aantal verwerkte posten: 22.222 stuks.

7.059 polissen zouden dus bij Liro bekend zijn of ingeleverd, maar niet afgekocht.

⁴⁴ Eindverslag LVVS, pagina 14, punt g, en pagina 15, punt j. Ook "Bericht aan Crediteuren" van 15 maart 1946 door de beheerders-vereffenaars van Liro.

LVVS heeft uiteindelijk een bedrag van circa f 202,1 miljoen kunnen uitkeren, zijnde 90% van het totaalbedrag van de concurrente crediteuren van circa f 224,5 miljoen nominaal. In schema 1 van bijlage A is een gedetailleerde opstelling van alle voorschotten, uitkeringen, teruggaven en schadevergoedingen in de periode 1945-1957 opgenomen.

Rechtsherstel; ontstaan van cessie-crediteuren

1.2.3 Door rechtsherstel, al of niet minnelijk, konden in vele gevallen rechthebbenden weer in het bezit gesteld worden van hun in de oorlog ingeleverde effecten⁴⁵ die in de oorlog door Liro waren verkocht, of van hun ingeleverde polissen, ook als deze laatste waren afgekocht. Deze rechthebbenden raakten daardoor dan hun vordering op LVVS kwijt. Het oorspronkelijke bedrag van hun vorderingen werd vervolgens overgedragen aan degenen die de effecten hadden teruggegeven dan wel aan de betreffende verzekeringsmaatschappijen die afgekochte polissen weer herstelden. Zo ontstonden nieuwe crediteuren, ook wel "cessie-crediteuren" genoemd. Op de totale schuldpositie van LVVS heeft dit overigens geen invloed gehad. Immers de oorspronkelijke crediteur werd vervangen door de cessie-crediteur voor hetzelfde bedrag.

De financiële omvang van dit rechtsherstel van effecten is niet bekend of te ramen. Gelet echter op het aantal gevallen (in de periode 1950-1956 circa 26.000 posten⁴⁶) zal die financiële omvang niet onaanzienlijk zijn geweest.

Ten aanzien van levensverzekeringen is vermeld⁴⁷ dat in de jaren 1948-1950 circa 13.100 minnelijke regelingen werden getroffen waardoor levensverzekeringsmaatschappijen cessie-crediteur werden tot een totaal bedrag van circa f 21 miljoen. Dit bedrag – dat gerelateerd moet worden aan het totale bedrag aan betaalde afkoopsommen ten bedrage van circa f 25,1 miljoen – geeft overigens geen enkele indruk over het totaal verzekerd belang of over het uiteindelijk voordeel voor rechthebbenden wegens weer herstelde levensverzekeringopolissen.⁴⁸

Met betrekking tot effecten kan worden onderscheiden in rechtsherstel wegens teruggave van effecten door actuele eigenaren aan rechthebbenden (circa 26.000 posten) en in teruggave of schadeloosstelling wegens met het buitenland gesloten akkoorden en schikkingen (ruim 13.000 posten).⁴⁹ Verwezen kan worden naar het Eindrapport Scholten, deel II.

Wet I 21

1.2.4 Hiervoor in punt 1.1.6. is de Wet I 21 van 15 januari 1948 reeds ter sprake gekomen. Het effect van deze wet, uiteindelijk een extra uitkering van circa f 17,5 miljoen⁵⁰ voor rechthebbenden op in de oorlog ingeleverde Nederlandse effecten die na de bevrijding niet konden worden teruggegeven, beschouwen wij niet als een extra terugbetaling omdat de uitkering ten laste van de boedel van LVVS is gekomen.

⁴⁵ Voor een uitvoerige beschrijving van het effectenrechtsherstel wordt verwezen naar het desbetreffende hoofdstuk in deel II van het Eindrapport Scholten.

⁴⁶ Eindverslag LVVS, pagina 56. Het is niet duidelijk wat met de term "posten" wordt bedoeld. Het kunnen zijn aantallen effecten maar ook aantallen journaalposten.

⁴⁷ Eindverslag LVVS, pagina 21.

⁴⁸ Zowel de afkoop van verzekeringen in de oorlog alsmede het polisrechtsherstel daarna zijn zeer uitgebreid beschreven in het hoofdstuk over levensverzekeringen in deel I van het Eindrapport Scholten.

⁴⁹ Eindverslag LVVS, pagina 57 en 58.

⁵⁰ Post 9 van de bij het eindverslag LVVS gevoegde winst- en verliesrekening over de periode augustus 1941 - 19 juli 1956.

De hogere uitkering voor effectenbezitters gold niet voor de cessie-crediteuren wegens door hen in de oorlog aangekochte effecten.⁵¹

Plan Waarborgfonds 1953

1.2.5 Op 12 juni 1953 werd in de Staatscourant een regeling gepubliceerd volgens welke het Waarborgfonds Rechtsherstel een aanbod deed aan vroegere of tegenwoordige bezitters van effecten. Het aanbod was bedoeld voor diegenen die in de oorlog bij Liro "of dergelijke instellingen" effecten aan toonder hadden ingeleverd die in de oorlog in Nederlands beursverkeer waren verhandeld, dan wel voor de "tegenwoordige bezitters die, ingevolge een herstelbeslissing, de door hen aangemelde effecten aan de gedeposeerden hebben moeten afstaan, of door de gedeposeerden, die niet in hun rechten hersteld konden worden, omdat de Afdeling Effectenregistratie van oordeel was, dat de tegenwoordige bezitter bij de verkrijging te goeder trouw was". Het aanbod hield in een vergoeding van 90% van de waarde van het effect op de laatste beursdag van de maand voorafgaande aan het aanbod van het Waarborgfonds aan rechtzhebbende (die aanbiedingen werden gedaan na juni 1953), alsmede 90% van de waarde van de gedeerde na 31 december 1941 verschenen coupons en dividenden. Aanvaarding van het aanbod hield in dat betrokkenen hun vordering op LVVS overdroegen aan het Waarborgfonds Rechtsherstel. Per eind december 1953 had het Waarborgfonds al circa 88.800 aanbiedingen (waarvan 9.350 debetaanbiedingen, d.w.z. de rechzhebbende had in dat geval al meer ontvangen dan waar hij volgens Plan 1953 recht op zou hebben) verzonden tot een totaalbedrag van circa f 94,5 miljoen minus circa f 52,7 miljoen wegens aftrek van reeds genoten uitkeringen, per saldo dus circa f 41,8 miljoen.⁵²

Een uitvoerige bespreking van het doel en de achtergronden van het Plan 1953 komt voor in deel II van het Eindrapport Scholten in het hoofdstuk over rechtsherstel effecten.

Het totaal van de te betalen schadevergoedingen wegens Plan 1953 werd geraamd op circa f 139 miljoen. "Dit bedrag behoefde evenwel niet volledig uitbetaald te worden, doordat partijen reeds uitkeringen hadden genoten van L.V.V.S. e.d., welke uitkeringen met de schadevergoeding verrekend konden worden, terwijl het restant van de vordering op L.V.V.S. e.d. gecedeerd werd. De reeds ontvangen uitkeringen werden getaxeerd op f 71.000.000, zodat aan geldmiddelen benodigd was ongeveer f 68.000.000."⁵³

⁵¹ Eindverslag LVVS, pagina 22.

⁵² Accountantsrapport inzake de controle op de verantwoording van het Waarborgfonds Rechtsherstel over het jaar 1953, pagina 18. Volgens het accountantsrapport LVVS over het jaar 1953, pagina 7, zouden circa 50.000 afrekeningen zijn verzonden waarbij LVVS betrokken was.

⁵³ Accountantsrapport inzake de controle op de verantwoording van het Waarborgfonds Rechtsherstel over het jaar 1953, pagina 6. In dit rapport wordt in hoofdstuk I het doel van het Plan 1953 vrij gedetailleerd besproken.

Het Plan Waarborgfonds 1953 werd gefinancierd door een bijdrage "à fonds perdu" van de Staat (f 26 miljoen), door een lening van de Staat (f 22 miljoen) ter financiering van nog door het Waarborgfonds te verwachten inkomsten (namelijk f 7 miljoen uit realisatie van door LVVS gecedeerde vorderingen en f 15 miljoen uit o.a. heffingen op effectentransacties), door f 17 miljoen reeds aanwezige middelen bij het Waarborgfonds (afkomstig uit in voorgaande jaren gerealiseerde heffingen op effectentransacties door middel van zegelverkoop⁵⁴) en door f 3 miljoen wegens "Bijdrage door beurskringen, ontvangen van de Vereniging voor den Effectenhandel als vertegenwoordiger van de banken en commissionairs".⁵⁵ In totaal dus een bedrag van f 68 miljoen.

Wij beschouwen de door LVVS aan het Waarborgfonds "gecedeerde restantvorderingen op L.V.V.S. en dergelijke"⁵⁶ niet als kosten van het Plan 1953. Immers, de door LVVS gecedeerde vorderingen zijn door het Plan 1953 weer ten goede gekomen aan de crediteuren van LVVS. Wel merken wij op dat door deze cessie een bedrag van f 7 miljoen uit de algemene boedel van LVVS ten goede is gekomen aan uitsluitend effectencrediteuren van LVVS. De brutokosten van het Plan Waarborgfonds hebben naar onze mening dan ook f 68 miljoen minus f 7 miljoen, ofwel f 61 miljoen bedragen.

De lening van de Staat ad f 22 miljoen kon door het Waarborgfonds in de loop der jaren volledig worden afgelost.

Bij opheffing van het Waarborgfonds in april 1976 werd het toen nog aanwezige saldo middelen, circa f 11,5 miljoen, overgedragen aan de Staat. Daarvan was circa f 11 miljoen afkomstig uit door het Waarborgfonds ontvangen W-claims⁵⁷, zodat uiteindelijk het Plan Waarborgfonds 1953 per saldo circa f 50 miljoen heeft gekost. De reden dat het Waarborgfonds deze W-claims inde, wordt als volgt toegelicht: "De krachtens het ... [BRüG] in Duitsland ingediende effectenclaims waren per eind 1967 voor ongeveer 60% met rechthebbenden afgerekend. Het Waarborgfonds is in deze claims in het algemeen rechthebbende voor de bedragen, welke de claimanten in het verleden via de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten en/of de ... [LVVS] uitgekeerd hebben gekregen, verminderd met 15% kostenvergoeding."⁵⁸

Per saldo hebben de nettokosten van het Plan Waarborgfonds 1953 naar onze mening uiteindelijk dan ook f 61 miljoen minus f 11 miljoen, ofwel circa f 50 miljoen bedragen.

Schadevergoedingen

1.2.6 Aan het eind van de jaren vijftig deed zich in het kader van het Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG) voor die crediteuren van LVVS die geen, dan wel geen volledige uitkering hadden ontvangen wegens ingeleverde goederen, kostbaarheden, sieraden alsmede wegens ingeleverde en na de oorlog verdwenen buitenlandse effecten, de mogelijkheid voor om in West-Duitsland schadevergoeding te vragen wanneer aannemelijk gemaakt kon worden dat die eigendommen in het "Geltungsbereich" (Berlijn en het naoorlogse West-Duitsland) waren terechtgekomen. Het betreft hier de zogenoemde L- en W-claims.

⁵⁴ Verantwoording Waarborgfonds Rechtsherstel per 16 april 1976, opgenomen in accountantsrapport CAD inzake de controle over het tijdvak 1 januari - 16 april 1976.

⁵⁵ Rapport inzake de controle op de verantwoording van het Waarborgfonds Rechtsherstel over het jaar 1953, pagina 5.

⁵⁶ Rapport inzake de controle op de verantwoording van het Waarborgfonds Rechtsherstel over het jaar 1953, pagina 6.

⁵⁷ Bron: Accountantsrapporten CAD inzake de controle van het Waarborgfonds over de jaren 1967 tot 1972.

⁵⁸ Toelichting in accountantsrapport CAD inzake de controle van het Waarborgfonds Rechtsherstel over het jaar 1967, pagina 2.

De verzoeken tot schadevergoeding werden door de beheerders-vereffenaars van LVVS (L-claims) en door de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten (W-claims) ingediend. Cadsu werd door de overheid in 1959 in het leven geroepen als uitvoerend apparaat. De uit Duitsland ontvangen schadevergoedingen werden via Cadsu aan rechthebbenden uitgekeerd, onder inhouding van een kostenvergoeding voor apparaatskosten.⁵⁹

L-claims

1.2.7 Onder deze naam werd schadevergoeding geclaimd voor bij Liro in de oorlog ingeleverde goederen, kostbaarheden en sieraden die na de oorlog door LVVS niet meer konden worden teruggegeven aan de rechthebbenden. Het betrof hier met name ingeleverde goederen, kostbaarheden en sieraden die in partijen aan opkopers, vaak als zogenoemd smeltgoed, waren verkocht.

Doordat veelal per partij werd verkocht tegen één bedrag, was in de gevallen van verkoop van partijen na de bevrijding vaststelling van de verkoopprijs per rechthebbende niet mogelijk.⁶⁰ In het kader van de L-claims heeft men door middel van overeengekomen factoren (multiplicatoren en in een enkel geval een divisor) de door opkopers betaalde facturen kunnen omrekenen naar een vermoedelijke waarde per 1 april 1956.⁶¹

In 1958 werden nog door LVVS (met behulp van het zogenoemde L-telefoonboek) bij de West-Duitse regering 7.934 claims ingediend in het kader van het BRüG wegens deze verkopen. Door West-Duitsland werden 7.868 claims erkend en vergoed. Erkenning vond uitsluitend plaats wanneer de goederen in de oorlog in het Geltungsbereich waren gekomen. De vergoeding bedroeg in totaal DM 17.997.758, gebaseerd op 80% van de geschatte waarde per 1 april 1956.⁶² Omgerekend naar guldens is door West-Duitsland circa f 16,3 miljoen vergoed. De uitbetalingen van de erkende claims vonden grotendeels plaats in de jaren 1962 tot 1967. Na aftrek van apparaatskosten in Nederland⁶³ werd een nettobedrag van circa f 13,9 miljoen nominaal uitgekeerd.

In schema 2 van bijlage A is een gedetailleerde opstelling gegeven van de L-claims.

W-claims

1.2.8 Eveneens in het kader van het BRüG werd (met behulp van het zogenoemde W-telefoonboek) aan West-Duitsland schadevergoeding gevraagd voor in de oorlog bij Liro ingeleverde buitenlandse effecten die na de oorlog niet meer aanwezig bleken.

Deze schadevergoeding werd uitgekeerd op basis van een per 1 april 1956 vastgestelde waarde van bijna DM 20 miljoen, omgerekend bijna f 17 miljoen na aftrek van kosten.⁶⁴ Van de uitgekeerde schadevergoeding kwam een bedrag van circa f 11 miljoen ten goede aan het Waarborgfonds Rechtherstel, zodat aan individuele rechthebbenden een bedrag van circa f 6 miljoen werd vergoed.

⁵⁹ Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 27 e.v.

⁶⁰ Eindverslag LVVS, pagina 19.

⁶¹ Zie 11^e halfjaarlijkse verslag van het Hoofd Cadsu over het tweede halfjaar 1964, pagina 13 e.v., alsmede het Tweede rapport Kordes, pagina 27 e.v.

⁶² In het eindverslag Cadsu wordt een toegekend totaalbedrag vermeld van DM 17.787.847,89. Dat eindverslag werd in augustus 1996 opgesteld; uit accountantsrapporten van het Agentschap van het Ministerie van Financiën blijkt dat nog tot in 1973 nagekomen vergoedingen zijn ontvangen.

⁶³ 7,5% voor Cadsu en 7,5% voor derden (advocaten); zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 29.

⁶⁴ 6,5% voor Cadsu; zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 30.

De reden dat het Waarborgfonds een belangrijk deel van de schadevergoeding ontving, was de volgende:

- Aan de rechthebbenden op de waarde van de in de oorlog ingeleverde buitenlandse effecten werden door LVVS uitkeringen gedaan op basis van de geboekte waarden.
- Door bemiddeling van de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten werden in het buitenland in verscheidene gevallen duplicaten verkregen of werden anderszins vergoedingen ontvangen.
- Door schadevergoeding voor verdwenen buitenlandse effecten onder het BRüG werd nog een additionele uitkering van circa f 17,0 miljoen netto ontvangen.
- Door de samenloop van uitkeringen door LVVS, de ontvangen duplicaten dan wel vergoedingen, en de verkregen schadevergoeding wegens W-claims, ontstond de situatie dat in vele gevallen vaak meer dan 100% van de materieel geleden schade beschikbaar kwam. Volgens gemaakte afspraken moesten bedragen die de volledige geleden schade te boven gingen aan het Waarborgfonds worden afgedragen.

Voor een gedetailleerde financiële opstelling van de W-claims wordt verwezen naar schema 3 van bijlage A.

B-claims

1.2.9 Onder deze naam werd door de N.V. Beleggings- en Garantie Maatschappij voor Duplicaten van Buitenlandse Effecten (Belga) in West-Duitsland schadevergoeding gevraagd voor de kosten van het verstrekken van duplicaten van buitenlandse effecten.⁶⁵ Omdat het hier een vergoeding betreft voor na de oorlog gemaakte kosten wegens het verkrijgen van duplicaten van buitenlandse effecten, is bij de berekening van de omvang van zowel de roof als de restitutie met deze schadevergoeding geen rekening gehouden.

Aan schadevergoeding wegens de B-claims werd door West-Duitsland een bedrag van ruim f 1,32 miljoen nominaal uitgekeerd. Na inhouding van apparaatskosten⁶⁶ kwam netto ruim f 1,27 miljoen nominaal beschikbaar. Voor een gedetailleerde financiële opstelling wordt verwezen naar schema 4 van bijlage A.

Recapitulatie van de teruggave, terugbetaling en schadevergoeding

1.2.10 Van het door ons in punt 1.1.8. geraamde totale bedrag aan roof door Liro ad circa f 369,9 miljoen nominaal, werd tot circa 1973 teruggegeven, terugbetaald dan wel vergoed een bedrag van circa f 386,2 miljoen nominaal.

⁶⁵ Zie ook Dr. B. Karlsberg: "Sammelverfahren Niederlande", pagina 573.

⁶⁶ 4% voor Cadsu; zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 30.

De specificatie is als volgt:

(in miljoenen guldens nominaal)

Gecorrigeerd totaalbedrag concurrente crediteuren per 25 mei 1945, zoals ultimo 1948 bepaald	245,6
Af: Correcties na 1948 (zie pagina 7 onder Conclusie), per saldo	<u>38,6</u>
Subtotaal concurrente crediteuren op 19 juli 1956	207,0
Bij: Concurrente crediteuren op 19 juli 1956 ingevolge Wet I 21	17,5
Totaal stand concurrente crediteuren op 19 juli 1956	<u>224,5</u>
Totale uitkering door LVVS (90% hiervan)	202,1 ⁶⁷
Teruggegeven aandelen (f 80,5 miljoen en f 11 miljoen)	91,5
Teruggegeven vorderingen, polissen, debiteuren, etc.	11,7
Plan Waarborgfonds 1953, per saldo	50,0
Netto-ontvangsten wegens L-claims	13,9
Netto-ontvangsten wegens W-claims	17,0
Totaal restitutie nominaal	<u>386,2</u>

⁶⁷ Hierin is begrepen een bedrag van circa f 0,9 miljoen aan kleine vorderingen waarvoor geen crediteuren kwamen opdagen. Het bedrag werd aan Stichting Joods Maatschappelijk Werk overgemaakt, die daarover het beheer ging voeren. Zie prof.dr. I. Lipschits: "Tsedaka", pagina's 331 en 332.

2 Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt (VVRA)

2.1 Ontstaan schuld van VVRA

Taak en werkwijze van de VVRA

2.1.1 De stichting naar Nederlands recht “Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt” werd door de bezetter in mei 1941 opgericht met als doel “die Verwaltung ihr übertragener Vermögenswerte”.

De VVRA heeft geen eigen actief roofbeleid gevoerd; de VVRA ontving liquide middelen van andere roofinstanties om die te beleggen, alsmede effecten van voornamelijk Liro. De aan de VVRA in de oorlog afgedragen gelden waren volgens het eindverslag van de beheerders-vereffenaars van de VVRA afkomstig van een zevental roofinstanties zoals Liro, Nagu en Ngv.

In een verslag van de beheerders-vereffenaars van eind 1947⁶⁸ is kort uiteengezet op welke wijze de VVRA de gelden en effecten ontving.

De koopsommen ter zake van de verkoop van Joodse ondernemingen moesten door de kopers, vaak in termijnen, bij de VVRA worden gestort. De VVRA was belast met het incasso van die termijnbetalingen. Aanvankelijk was het de bedoeling dat die koopsommen naar de individuele rekeningen van de Joodse eigenaren bij Liro zouden worden overgeboekt. Deze overboeking zou in 100 kwartaaltermijnen geschieden. Dat, en de opheffing van de individuele rekeningen bij Liro ultimo 1942, moet ertoe hebben geleid dat volgens de beheerders-vereffenaars slechts circa f 1 miljoen door de VVRA aan Liro is overgemaakt.

Liro leverde grote partijen effecten uit aan de VVRA. Soms werden deze effecten zonder meer overgedragen. De rekening van Liro werd dan bij VVRA gecrediteerd voor de waarde, die bepaald werd op basis van de koersen op de datum van overdracht. Tegengesteld ontstond dan bij Liro een vordering op de VVRA. Soms werden effecten van Liro verkocht door bemiddeling van de VVRA, die vervolgens Liro crediteerde voor de opbrengst.

VVRA ontving in de oorlog door bemiddeling van de Nagu circa f 63,6 miljoen wegens verkochte bedrijven.⁶⁹

In het verslag van december 1947 wordt voorts beschreven op welke wijze door de VVRA de ontvangen gelden werden belegd. Gekocht werden Nederlandse staatsleningen en schatkistpapier, Duitse Reichsschatzanweisungen, Nederlandse gemeenteobligaties en pandbrieven van Nederlandse hypotheekbanken. Ook werden certificaten van Amerikaanse aandelen van Liro gekocht. De door de VVRA zelf gekochte effecten alsmede de door Liro aan VVRA overgedragen effecten werden zowel in Nederland als in Berlijn gedeponerd. Ook werden ontvangen buitenlandse effecten door de VVRA verkocht (hoofdzakelijk via Rebholz bankierskantoor) in zowel Nederland als Duitsland en Frankrijk. De beheerders-vereffenaars vermoeden in hun verslag van december 1947 echter dat de opbrengst van die verkopen slechts voor een gedeelte aan de VVRA ten goede is gekomen.

⁶⁸ Verslag betreffende de Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt met bijgevoegde balans per 25 mei 1945; uitgebracht op 20 december 1947 door de beheerders-vereffenaars.

⁶⁹ Eindverslag VVRA, pagina 29.

Berekening van de schuldbalans na de oorlog

2.1.2 In de bij het verslag van december 1947 gevoegde balans per 25 mei 1945 wordt de totale schuldbalans van de VVRA per die datum geraamd op circa f 410,7 miljoen, waarin begrepen een bedrag van circa f 161,2 miljoen "crediteuren wegens ingeleverde effecten" alsmede een saldo "winst en verlies" van circa f 8,6 miljoen. Aan crediteuren en overige schulden resteert dan een bedrag van circa f 240,9 miljoen. Overigens zij opgemerkt dat de in de oorlog gevoerde administratie van de VVRA na de bevrijding was verdwenen, zodat genoemde cijfers pas na een reconstructie van de administratie konden worden opgesteld. In het eindverslag VVRA is vermeld dat "in een later stadium" een gedeelte van de administratie werd teruggevonden, maar dat er "geen enkel verschil" werd gevonden met de gereconstrueerde administratie.⁷⁰

In het eindverslag VVRA wordt op de pagina's 29 en 30 de volgende opstelling gegeven van de geldontvangsten van de andere roofinstanties in de oorlog:

(in miljoenen guldens)

Lippmann, Rosenthal & Co., Sarphatistraat (Liro) ⁷¹	95,0
Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen (Nagu)	63,6
Bevollmächtigter für das Wohnungs- und Siedlungswesen wegens verkochte onroerende goederen en afgeloste hypotheeken	1,4
Niederländische Grundstücksverwaltung (Ngv)	62,0
Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D.	2,0
Reichsstiftung Niederlande (betreffende liquidatieopbrengsten van aan Vrijmetselaarsloges in Nederland toebehorende vermogensbestanddelen)	1,4
Deutsche Revisions- und Treuhandgesellschaft (DRT)	3,0
Commissaris voor de niet-commerciële verenigingen en stichtingen (van Liro overgenomen verplichting)	10,7
	<hr/>
	239,1

Wij hebben geen verklaring kunnen vinden voor het verschil ad circa f 1,8 miljoen tussen het hiervoor door ons genoemde bedrag aan crediteuren ad circa f 240,9 miljoen en het totaal van de opstelling ad circa f 239,1 miljoen. Mogelijk kan dit bedrag worden verklaard door de post "Deutsche Reichsbank, Berlin, Verschillenrekening" van circa f 1,9 miljoen in de balans per 25 mei 1945. In het verslag betreffende de VVRA van 20 december 1947 wordt op pagina 28 een specificatie van bedoelde verschillenrekening gegeven. Het saldo van deze verschillenrekening wordt echter in latere balansen van de VVRA niet meer aangetroffen; in het eindverslag VVRA wordt hierover verder ook geen enkele mededeling meer gedaan.

⁷⁰ Eindverslag VVRA, pagina 6.

⁷¹ Volgens pagina 2 van het "Verslag betreffende de VVRA" van 9 februari 1953, opgesteld door de beheerders-vereffenaars, zou dit bedrag bestaan uit circa f 70 miljoen aan geld en circa f 28 miljoen aan een schuld van VVRA aan LVVS "wegens het niet afrekenen van de verkoopopbrengsten van door L.V.V.S. afgedragen effecten en wegens het incasseren van lossingen en coupons....".

De van Liro overgenomen verplichting ad f 10,7 miljoen werd later in overleg met LVVS wegens in de oorlog geboekte fictieve verkoop van effecten met f 3,5 miljoen gecorrigeerd tot f 7,2 miljoen.⁷² Overige correcties waren het boeken van een hogere schuld aan Nagu (circa f 1,7 miljoen⁷³) en een per saldo circa f 0,7 miljoen lagere schuld aan LVVS, uiteindelijk leidend tot een totale schuld van de VVRA van circa f 236,7 miljoen aan concurrente crediteuren. Deze crediteuren hebben een totale uitkering van 85% op hun vorderingen ontvangen. Overige crediteuren, de zogenoemde integrale crediteuren, kregen hun vorderingen van in totaal circa f 0,2 miljoen geheel betaald.

De totale schuld op 19 juli 1956 van de VVRA bedroeg dan ook f 236,9 miljoen.

Hiervoor werd al een bedrag van f 161,2 miljoen genoemd inzake "crediteuren wegens ingeleverde effecten". Deze verplichting was volgens het verslag van 20 december 1947 "... tegen de laatst bekende koersen vóór 25 Mei 1945 berekend". In dit bedrag is eveneens begrepen de waarde van de effecten die werden aangeduid als het "Dolle Dinsdag-pakket". Deze vordering van LVVS werd overigens pas in 1951 door de VVRA erkend tot een bedrag van circa f 9,8 miljoen.⁷⁴

De totale schuld aan effecten wegens afdrachten door de roofinstanties – voornamelijk Liro – bedroeg f 161,2 miljoen en bestond uit circa f 80,5 miljoen aan effecten die na de bevrijding nog in Nederland aanwezig bleken en uit circa f 80,8 miljoen effecten die in de oorlog in Berlijn waren gedeponereerd. De in Nederland aanwezige effecten zijn aan de rechthebbenden teruggegeven⁷⁵, waardoor de schuld van circa f 80,5 miljoen in de boeken van de VVRA kon worden afgeboekt.

De effecten die in Berlijn waren gedeponereerd en na de oorlog verdwenen bleken te zijn, bestonden uit Reichsschatzanweisungen en Nederlandse effecten.

De VVRA had in de oorlog in totaal voor circa f 73,9 miljoen (circa RM 98,6 miljoen) aan Reichsschatzanweisungen aangekocht. In 1952 werden De Nederlandsche Bank en Albert de Bary na een door de VVRA aangespannen procedure veroordeeld tot het terugbetalen van circa f 35,5 miljoen, zodat circa f 38,4 miljoen (circa RM 50,4 miljoen) onvergoed bleef. Dat bedrag werd door de VVRA als verlies afgeboekt.⁷⁶

(Het lukte het Waarborgfonds Effecten, dat in 1956 de vorderingen en schulden van de VVRA had overgenomen, in 1958 van de Deutsche Bank nog een vergoeding te verkrijgen van bijna f 5,7 miljoen voor de overgebleven Reichsschatzanweisungen.⁷⁷)

De in de oorlog in Berlijn gedeponereerde Nederlandse effecten zijn door middel van duplicaten in de boedel van LVVS teruggekomen of konden aan individuele rechthebbenden worden teruggegeven.

⁷² Eindverslag VVRA, pagina 32.

⁷³ Verslag betreffende VVRA van 9 februari 1953, pagina 10.

⁷⁴ Eindverslag VVRA, pagina 32.

⁷⁵ Eindverslag VVRA, pagina 7.

⁷⁶ Post 2 in de bij het eindverslag VVRA gevoegde winst- en verliesrekening over het tijdvak 1941 - 19 juli 1956.

⁷⁷ Accountantsrapport inzake de controle op de verantwoording van het Waarborgfonds over het jaar 1958, pagina 6.

Recapitulatie van de schuldbpositie

(in miljoenen guldens nominaal)

Schuldpositie per 25 mei 1945		410,7
Af: Onverklaard verschil (zie punt 2.1.2)	-1,8	
Correcties in schuldbpositie (zie punt 2.1.2)	-2,5	
Correctie in oorlog geboekte "winst"	-8,6	
Bij: Afrondingsverschil	<u>0,1</u>	
		<u>-12,8</u>
Resteert gecorrigeerde schuld per 25 mei 1945 aan concurrente crediteuren		397,9
Af: Teruggegeven of anderszins vergoede effecten		-161,2
Resteert schuld aan concurrente crediteuren		<u>236,7</u>

2.2 Teruggave, terugbetaling

Teruggave van effecten

2.2.1 Hiervoor werd al vermeld dat de na de oorlog in Amsterdam nog aanwezige effecten met een vermelde waarde van circa f 80,5 miljoen aan rechthebbenden zijn teruggegeven.

De naar Berlijn gebrachte effecten, te weten circa f 33 miljoen Nederlandse effecten, circa f 38 miljoen (kostprijs) Reichsschatzanweisungen en circa f 9,8 miljoen effecten in het zogenoemde Dolle Dinsdag-pakket, tezamen f 80,8 miljoen, zijn als volgt teruggegeven of vergoed:

- De Nederlandse effecten werden in de vorm van duplicaten aan LVVS en individuele rechthebbenden teruggegeven; VVRA kon het bedrag van circa f 33 miljoen afboeken.⁷⁸
- Het pakket Reichsschatzanweisungen werd na een procedure voor ongeveer de helft vergoed door twee Nederlandse bankinstellingen.⁷⁹
- De waarde van het Dolle Dinsdag-pakket werd door de VVRA gesteld op f 9,7 miljoen (basiskoersen in 1946)⁸⁰ en als verplichting aan LVVS erkend. Het bedrag, later verhoogd tot circa f 9,8 miljoen ingevolge Wet I 21, werd in 1951 onder "Concurrente crediteuren" opgenomen en is dientengevolge uiteindelijk voor 85% vergoed.

De tegenwaarde van de tijdens de bezetting door VVRA geïncasseerde effecten en geïnde coupons van derden, in totaal circa f 12 miljoen, werd geboekt als schuld aan de crediteuren (in hoofdzaak LVVS) die de betreffende effecten bij VVRA hadden ingeleverd.⁸¹ Dat betekent dat de crediteuren hiervan 85% hebben ontvangen. De na de bevrijding door VVRA ontvangen coupons en lossingen werden volgens het eindverslag volledig terugbetaald.

Terugbetaling

2.2.2 Op 15 oktober 1948 werd een eerste uitkering ter hoogte van 30% betaalbaar gesteld. Op 30 mei 1950 kwam een tweede uitkering ter hoogte van 25% beschikbaar. Op 3 oktober 1952 werd mededeling gedaan van een derde uitkering, ter hoogte van 17%. Ten slotte werd in juli 1956 het aanbod gedaan van de slotuitkering van 13%. In totaal bedroegen die terugbetalingen f 201,2 miljoen.

Aan wie werd terugbetaald?

2.2.3 Hiervoor werd in punt 2.1.2. reeds een opstelling gegeven van de boedelcrediteuren per 25 mei 1945 met een totaalbedrag van circa f 239,1 miljoen.

Door latere schikkingen en correcties (zie de recapitulatie onder de punten 2.2.4. en 2.2.5. hierna) werd de schuld van VVRA met per saldo circa f 2,4 miljoen verminderd tot circa f 236,7 miljoen.

⁷⁸ Accountantsrapport VVRA over 1949, pagina 11.

⁷⁹ Zie ook "De betrokkenheid van de Nederlandsche Bank bij het naoorlogse rechtherstel; een inventarisatie" door drs. C. van Renselaar, augustus 1998, pagina 11 en 12.

⁸⁰ Accountantsrapport VVRA over 1949, pagina 11.

⁸¹ Eindverslag VVRA, pagina 8.

Ten aanzien van de betaling aan de boedelcrediteuren merken wij het volgende op:

- Aan LVVS werd uitbetaald, zoals ook uit de balans van LVVS per 19 juli 1956 blijkt, 85% van de schuld van VVRA ad circa f 94,3 miljoen, ofwel circa f 80,2 miljoen.
- Met betrekking tot de van Nagu ontvangen gelden wordt in het eindverslag VVRA het volgende vermeld: "De erkenning van de aanvankelijk ten name van de "verkochte" Joodse bedrijven geboekte vorderingen op V.V.R.A. vond plaats in aansluiting aan na de bevrijding door de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel uitgesproken vonnissen resp. aan tussen partijen gesloten minnelijke regelingen."⁸² Wij hebben hieruit opgemaakt dat de schuld van VVRA wegens bij haar afgedragen opbrengsten van verkochte bedrijven òf (voor 85%) werd betaald aan de (rechthebbenden van) voormalige eigenaren van verkochte bedrijven òf (voor 85%) werd betaald – na rechtsherstel – aan cessie-crediteuren.
- Met betrekking tot de door het "Wohnungs- und Siedlungswesen" bij VVRA gestorte opbrengsten wegens verkochte onroerende goederen en afgeloste hypotheeken geldt hetzelfde als hiervoor bij Nagu is opgemerkt.⁸³
- Daarentegen stelden de beheerders-vereffenaars zich ten aanzien van de bij VVRA gestorte gelden wegens storting door de Ngv op het standpunt dat "individuele Joodse belanghebbenden te dezer zake geen rechtstreekse vordering op V.V.R.A., doch slechts een vordering op de N.G.V. toekwam".⁸⁴
- Ten aanzien van de door de SD gestorte bedragen hebben beheerders-vereffenaars een "systematische opsporing van de rechthebbenden" in gang gezet.⁸⁵ Dat betekent dat de VVRA die bedragen – tot 85% – heeft terugbetaald aan rechthebbenden.⁸⁶
- Met betrekking tot een terugbetaling van de in de oorlog door de DRT betaalde bedragen aan VVRA wordt in het eindverslag VVRA niets vermeld. Wij hebben aangenomen dat 85% van dat bedrag aan de beheerders van DRT is terugbetaald. Hetzelfde geldt voor de bedragen die in de oorlog werden ontvangen van de CNCV en van de Reichsstiftung Niederlande inzake bij de VVRA gestorte liquidatieopbrengsten van de Vrijmetselaarsloges in Nederland.

Recapitulatie

2.2.4 De totale schuld van VVRA per 25 mei 1945 bedroeg circa f 410,7 miljoen, waarin begrepen circa f 161,2 miljoen aan effecten. Circa f 80,5 miljoen aan effecten kon na teruggave aan rechthebbenden worden afgeboekt. Het resterende bedrag ad circa f 80,7 miljoen kon, op circa f 9,8 miljoen wegens het Dolle Dinsdag-pakket na, door VVRA als schuld worden afgeboekt omdat LVVS en individuele rechthebbenden een deel van de (Nederlandse) effecten via duplicaten vergoed kregen en omdat VVRA het andere deel, wegens de Reichsschatzanweisungen, na een uitspraak van de Raad voor het Rechtsherstel voor ongeveer de helft na een procedure vergoed kreeg van twee Nederlandse bankinstellingen.

Van de resterende schuld ad f 249,5 miljoen was de daarin begrepen in de oorlog geboekte "winst" ad f 8,6 miljoen zoals die per 25 mei 1945 werd opgevoerd, achterhaald door verliezen. Resteert dan circa f 240,9 miljoen. Gecorrigeerd werd nog f 3,5 miljoen plus f 0,4 miljoen, zodat resteerde circa f 236,7 miljoen.

⁸² Eindverslag VVRA, pagina 30.

⁸³ Eindverslag VVRA, pagina 30, en ook "Verslag betreffende VVRA" van 9 februari 1953, pagina 9.

⁸⁴ Eindverslag VVRA, pagina 31.

⁸⁵ Eindverslag VVRA, pagina 31.

⁸⁶ In het Eindverslag VVRA, pagina 31, wordt vermeld dat het NBI een vordering verkreeg op stortingen tot een totaal van circa f 380.000 en het Bureau Bijzondere Beheren van het NBI een vordering op stortingen tot een totaal van circa f 50.000.

Aan concurrente crediteuren werd terugbetaald 85% van f 236,7 miljoen, ofwel f 201,2 miljoen. De totale schuld van de VVRA per 25 mei 1945 heeft uiteindelijk bedragen f 161,2 miljoen aan gedeponeerde effecten, circa f 236,7 miljoen aan concurrente crediteuren (die een uiteindelijke uitkering van 85% ontvingen) en f 0,2 miljoen aan zogenoemde integrale crediteuren, tezamen dan circa f 398,1 miljoen. Genoemde f 0,2 miljoen is in de opstelling hierna niet meegenomen, zodat een schuld ad f 397,9 miljoen wordt verklaard.

*Recapitulatie van de schulden en terugbetaling per crediteur
(exclusief teruggegeven effecten)*

Crediteur	Oorspronkelijk bedrag	Correcties	Uiteindelijke schuld	85%
(in miljoenen guldens)				
Liro/LVVS	95,0	-0,7	94,3	80,2
Nagu	63,6	1,7	65,3	55,5
Siedlungswesen	1,4		1,4	1,2
Ngv	62,0		62,0	52,7
SD	2,0		2,0	1,7
Vrijmetselaars	1,4		1,4	1,2 ⁸⁷
DRT	3,0		3,0	2,6
Cncv	10,7	-3,5	7,2	6,1
Afrondingsverschil			0,1	0,0
	239,1	-2,5	236,7	201,2

⁸⁷ Of inderdaad dit bedrag aan de organisatie van de Vrijmetselaars is betaald, hebben wij niet kunnen verifiëren.

3 Huisraad

3.1 Roof

Organisatie van de roof

3.1.1 De staf van Rosenberg (“Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg”, hierna afgekort ERR) heeft zich in het begin van de oorlog beziggehouden met het roven van bibliotheken en andere waardevolle zaken van vijandelijk geachte en ideologisch verdachte instellingen, waaronder uiteraard ook de grote Joodse bibliotheken.⁸⁸ Deze laatste werden voorlopig alleen in beslag genomen. De roof daarvan vond in 1943 en 1944 plaats.⁸⁹

In 1942 ging de organisatie van Rosenberg een grote rol spelen in het kader van de “M-aktion” waarbij huisraad, meubels en complete inboedels van Joden werden geroofd. De “M-aktion” nam in Nederland een aanvang in het voorjaar van 1942.⁹⁰

Kwantitatieve omvang van de roof

3.1.2 Er bevindt zich bij het NIOD een kopie van een eindrapport van ERR van 15 januari 1945. In dit rapport is vermeld dat het aantal tot eind juni 1944 leeggehaalde Joodse woningen circa 29.000 bedraagt. Karlsberg⁹¹ schrijft dat 30.000 tot 32.000 “jüdische Haushaltungen” door de roof verloren zijn gegaan, alleen al tussen maart 1942 en augustus 1943 een aantal van 25.000. Volgens mondelinge mededelingen, ons door Van der Leeuw gedaan, hebben Karlsberg en Van der Leeuw dit aantal geschat op grond van genoemd eindrapport van ERR en op grond van talrijke detailgegevens die zij in de loop der jaren onder ogen hebben gekregen.

Ten behoeve van onze raming van de geldelijke omvang van de roof gaan wij uit van het hierboven door Karlsberg genoemde aantal van 32.000.

Notaris E. Spier schrijft⁹² dat er in 1940 in Nederland circa 154.000 Joden woonden, waarvan circa 14.000 gemengd gehuwd (inboedels van gemengd gehuwden werden alleen in bijzondere gevallen geroofd). Hij schrijft dat in 1940 in Amsterdam de gemiddelde gezinsgrootte 4 bedroeg, doch buiten Amsterdam “beduidend kleiner”. Op basis van die summere gegevens zou becijferd kunnen worden dat in Nederland voor de deportatie dan ongeveer 35.000 gezinnen woonden. Het door Karlsberg geschatte aantal gevallen van roof van 32.000 kan dan ook niet als te hoog worden beschouwd.

⁸⁸ Zie ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 133.

⁸⁹ Dr. A. J. van der Leeuw: “Die Bestimmung des im Zuge der “M-Aktion” aus den Niederlanden weggeführten Judischen Hausrats”, Notities voor het Geschiedwerk, nr. 111, alsmede een mondelinge aanvulling van Van der Leeuw aan ons hierop. Ook: Dr. A. J. van der Leeuw, “Beschlagnahme von Gebrauchssilber in den Niederlanden durch den Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg im Zuge der “M-Aktion”, Notities voor het Geschiedwerk, nr. 138.

⁹⁰ Zie ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 229 e.v.

⁹¹ Dr. B. Karlsberg: “Sammelverfahren Niederlande”, pagina 556 e.v. (Das “M”-Sammelverfahren).

⁹² Brief van notaris E. Spier d.d. 24 februari 1954 aan de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten te Amsterdam.

Geldelijke omvang van de roof

3.1.3 Door het BRüG ontstond aan het einde van de jaren vijftig de mogelijkheid om schadevergoeding te verkrijgen voor in de oorlog geroofde en naar Duitsland vervoerde inboedels. Karlsberg⁹³ vermeldt dat de eerste 1.000 ingediende claims een totale waarde per 9 mei 1940 van het in de oorlog geroofde huisraad representeerden van f 3.692.656, een gemiddelde waarde dus van f 3.692. Die waarde per 9 mei 1940 werd na de oorlog door de Schade-Enquête-Commissie vastgesteld aan de hand van gegevens betreffende de – vooroorlogse – personele belasting of geschatte huurwaarde.

Een toetsing van de hoogte van het door Karlsberg genoemde bedrag van – afgerond – f 3.700 per inboedel zou kunnen worden uitgevoerd door terug te rekenen uit het totaal bedrag van de M-claims. Hierna in punt 3.2.3 wordt uiteengezet op welke wijze elke M-claim werd berekend. Wij hebben daarna bedoelde terugrekening, die leidt tot een ruwe raming van de gemiddelde waarde per inboedel vlak vóór de oorlog van circa f 2.675, uitgevoerd. Omdat echter door ons onderzoek in Jokos-dossiers is gebleken dat de door de Sec vastgestelde waarde per 9 mei 1940 in een aantal gevallen lager was dan de door de Sec na de oorlog uitgekeerde vergoedingen, mag de uitkomst van de uitgevoerde berekening niet als absoluut worden opgevat.

Voor de berekening van de geldelijke omvang van de roof gaan wij in onze opstellingen uit van een gemiddelde en afgeronde waarde per inboedel op 9 mei 1940 van f 3.700.

Geraamd aantal geroofde inboedels	32.000
Geraamde gemiddelde waarde per 9 mei 1940 (in guldens)	3.700
Geraamde totale waarde per 9 mei 1940 (in miljoenen guldens nominaal)	118,4

3.2 Restitutie

Schadevergoedingen

Schade-Enquête-Commissies (Sec)

3.2.1 De begin 1946 verschenen “Regeling oorlogsschaden aan huisraad”, ter uitvoering van het “Besluit op de materiele oorlogsschaden 1945” bood de mogelijkheid voor de Staat om “in de oorlogsschade aan huisraad” bij te dragen. In de “Officieele bekendmakingen” (OB) nummer 934 van 7 januari 1946 wordt gedetailleerd ingegaan op de systematiek van berekening van de schadevergoeding voor huisraad, waaronder wordt verstaan “... alle niet de uitoefening van een beroep of bedrijf dienende roerende goederen van natuurlijke personen, voor zoover zij tot een bepaalde huishouding behoren, daartoe behoord hebben of bestemd zijn daartoe te gaan behoren, dan wel binnen de persoonlijke sfeer van den getroffen vallen”. Nederlanders kregen tot 31 maart 1946 de tijd zich aan te melden wegens huisraadschade.

Een belangrijke maatstaf voor de bepaling van de hoogte van de uitkering werd gevormd door de huurwaarde van het huis waaruit het huisraad was weggehaald, dan wel waarin het was beschadigd.

⁹³ Dr. B. Karlsberg, pagina 561.

De vergoeding voor oorlogsschade aan huisraad was bedoeld voor alle Nederlanders die oorlogsschade hadden aangemeld, Joden en niet-Joden. De uitkering werd niet in contanten betaald, maar in de vorm van een tegoed op een zogenaamd huisraadschadeboekje bij de NMB.⁹⁴ De rentevergoeding op zo'n boekje zou 2 ¾% per jaar bedragen. Volgens een in het archief van het Ministerie van Financiën voorkomende boekhoudkaart⁹⁵ zou reeds in het jaar 1946 een totaalbedrag van ruim f 77,6 miljoen wegens huisraadschade vergoed zijn.

Wij hebben geen enkele mogelijkheid gevonden om door onderzoek in nog bestaand archiefmateriaal te bepalen welk deel van die vergoeding voor huisraadschade aan Joodse eigenaren en nabestaanden is uitgekeerd. Wel bestaat de mogelijkheid om het totaal van de Sec-uitkeringen uit alle Jokos-dossiers (circa 29.000) op te tellen. Dat was in het kader van dit onderzoek echter qua tijdsbeslag niet haalbaar.

Aan een ongedateerde studie van Van der Leeuw⁹⁶ ontleen wij een bedrag van f 62 miljoen dat volgens hem in circa 13.000 gevallen zou zijn uitgekeerd aan Joodse eigenaren en nabestaanden. Het grote verschil tussen het aantal geroofde inboedels (hiervoor geraamd op 32.000) en het genoemde aantal van 13.000 uitkeringen kan waarschijnlijk voor een belangrijk deel worden verklaard door de regelingen van het besluit (later wet) MOS die een uitkering aan erfgenamen in de niet-rechte lijn niet toestonden. Ook zou de uiterste aanmeldingsdatum van 31 maart 1946 debet kunnen zijn geweest aan het relatief lage aantal van 13.000.

Wij gaan er voor de raming van de geldelijke omvang van de restitutie wegens geroofd huisraad van uit, dat door de Sec in 1946 en daarna in totaal een bedrag van circa f 62 miljoen nominaal is uitgekeerd aan Joodse rechthebbenden.

Molestverzekeringsmaatschappijen

3.2.2 Na de oorlog zijn door molestverzekeringsmaatschappijen uitkeringen gedaan aan eigenaren en nabestaanden van voor oorlogsschade verzekerd huisraad. De omvang daarvan is niet bekend.

In het eindverslag Cadsu⁹⁷ wordt vermeld dat de betrokken verzekeringsmaatschappijen zich, toen de uitkeringen wegens huisraadschade wegens het BRüG uitbetaald gingen worden, op het standpunt hebben gesteld dat zij daar aanspraken op konden doen gelden.

Uiteindelijk werd door de Stichting Jokos⁹⁸ en de verzekeringsmaatschappijen een overeenkomst bereikt aangaande deze kwestie.

In onze verdere berekeningen van de restitutie hebben wij wegens gebrek aan informatie geen rekening kunnen houden met verzekeringsuitkeringen aan Joodse rechthebbenden (volgens eindverslag Cadsu circa 2.600 gevallen), noch met terugbetalingen daarop, die de verzekeringsmaatschappijen opeisten uit de BRüG-uitkeringen.

Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG)

3.2.3 In 1957 kwam in West-Duitsland de schadevergoedingswet BRüG tot stand, waardoor Joodse slachtoffers van het nazi-regime, ook in Nederland, in vele gevallen de mogelijkheid kregen schadevergoeding te eisen van West-Duitsland voor in de oorlog naar het latere West-Duitsland en Berlijn (het zogenoemde Geltungsbereich) gevoerde goederen.

⁹⁴ De toenmalige Nederlandsche Middenstandsbank.

⁹⁵ Dienst 1946, hoofdstuk VII B, artikel 195/4, no. 2a.

⁹⁶ Dr. A. J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 7.

⁹⁷ Eindverslag Cadsu, pagina 32.

⁹⁸ Stichting Jokos: Stichting Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland voor Schadevergoedingsaangelegenheden.

Met het Bundesfinanzministerium werd door de Stichting Jokos een overeenkomst gesloten waarbij van Duitse zijde werd geaccepteerd en aangenomen dat 80% van het door ERR in de oorlog geroofde huisraad in het Geltungsbereich zou zijn terechtgekomen, en daarom voor vergoeding in aanmerking kwam.

De waarde van het huisraad in Duitse marken per 1 april 1956 (dat was de peildatum in het BRüG gesteld) werd bepaald door de waarde in guldens per 9 mei 1940 te vermenigvuldigen met een factor 3,8, een factor die – volgens mondelinge mededeling van Van der Leeuw – door onderhandeling tot stand is gekomen. Van dat bedrag in Duitse marken werd dan 80% vergoed.

Op de zo berekende vergoeding werd vóór uitkering vervolgens in mindering gebracht 80% van de door de Sec betaalde vergoedingen, eveneens omgerekend in Duitse marken op basis van de koersverhouding f 100 = DM 110,09.⁹⁹

In het "Eindverslag betreffende de taken van het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schadeuitkeringen (C.A.D.S.U)" met bijlagen is de afhandeling van deze zogenaamde M-claims gedetailleerd beschreven. Volgens dat eindverslag Cadsu werden tot 30 juni 1966 door West-Duitsland vergoed 28.655 claims tot een totaalbedrag van DM 192.203.219,49. Daarnaast waren er tot medio 1964 2.068 zelfstandige huisraadclaims, dus buiten Jokos en Cadsu om, in West-Duitsland ingediend.¹⁰⁰

Wij hebben de bedragen die wel door West-Duitsland erkend waren, maar nog niet uitgekeerd konden worden omdat de rechthebbenden niet bekend dan wel onvindbaar waren, eveneens als uitkering in onze opstelling meegenomen. De Stichting Jokos heeft na 30 juni 1966 het nog niet uitgekeerde bedrag aanzienlijk gereduceerd. Uiteindelijk bleef een relatief gering bedrag open, waarover JMW¹⁰¹ het beheer kreeg.

In het eindverslag Cadsu staat het verdere verloop na 30 juni 1966 niet meer vermeld, omdat het Cadsu in 1966 werd opgeheven.

Karlsberg beschrijft in zijn artikel dat het eindresultaat per 31 december 1974 29.017 claims omvatte met een totaalbedrag van meer dan DM 192 miljoen. (Wij zijn er in onze opstelling van uitgegaan dat Karlsberg hiermee het eerder genoemde bedrag van DM 192.203.219,49) bedoelde)

⁹⁹ Volgens het eindrapport Cadsu, pagina 20, zou een omrekenkoers worden aangehouden van f 100 = DM 110,09. Volgens hetzelfde rapport, pagina 32, werd echter bij afrekening aan rechthebbenden rekening gehouden met de werkelijke koers van de DM en met omwisselingskosten. Uit een opstelling in het rapport van de Centrale Accountantsdienst inzake de controle van Cadsu tot 30 juni 1966 kan een praktisch toegepaste koersverhouding van f 100 = DM 110,90 worden afgeleid. In het accountantsrapport d.d. 22 juni 1960 inzake de controle op de verantwoording van Cadsu per 31 mei 1960 wordt op pagina 24 melding gemaakt van een koers van 100 DM = f 90,30 (dat staat gelijk aan f 100 = DM 110,74).

Gelet op de minieme verschillen tussen de op diverse plaatsen genoemde koersen, verschillen van minder dan een procentpunt, hebben wij voor alle omrekeningen betreffende de in het kader van het BRüG ontvangen schadevergoedingen de koers van f 100 = DM 110,09 toegepast.

¹⁰⁰ 10^e halfjaarlijks verslag van het hoofd Cadsu over het eerste halfjaar 1964, pagina 6.

¹⁰¹ JMW: Stichting Joods Maatschappelijk Werk.

Karlsberg¹⁰² maakt voorts nog melding van 1.885 aanvragen voor vergoeding van inboedel-schade, die op grond van de in 1964 totstandgekomen aanvulling op het BRüG konden worden gedaan. Bij die aanvulling was een Härtefonds gevormd. Zij die in de periode 1957-1959 hadden verzuimd claims in te dienen, konden uit dit fonds betalingen van beperkte omvang ontvangen. In totaal werd in Nederland tot eind 1974 een bedrag van DM 4.333.000 ontvangen. Karlsberg geeft geen verdeling van die uitkering over de jaren 1966 tot en met 1974.

Wij hebben verondersteld dat van die totale schadevergoeding ad DM 4.333.000 achtereenvolgens werd uitgekeerd 30% in 1967, 20% in 1968, in de volgende 4 achtereenvolgende jaren 10% (1969 tot en met 1972), en in 1973 en 1974 elk 5%.

In schema 5 van bijlage A zijn alle M-claims, inclusief de Härtefondsclaims, per jaar weergegeven in Duitse marken en in gulden, bruto en netto.

Conclusie

In het kader van het BRüG werd in de jaren 1960 tot en met 1974 schadevergoeding wegens geroofd huisraad uitgekeerd van DM 192,2 miljoen en DM 4,3 miljoen, in totaal DM 196,5 miljoen. In gulden was dit volgens de vaste koersverhouding f 1 = DM 1,1009 circa f 178,5 miljoen. Na aftrek van apparaatskosten¹⁰³ resteerde circa f 171,4 miljoen nominaal.

Het totale bedrag aan uitgekeerde M-claims bedroeg DM 196,5 miljoen. Dat bedrag ontstond na vermindering met 80% van de uitkering van de Sec. De Sec keerde uit f 62 miljoen, ofwel DM 68,2 miljoen; 80% daarvan is DM 54,6 miljoen. Dit laatste bedrag opgeteld bij de uitgekeerde M-claims levert een bedrag van DM 251 miljoen, ofwel 80% van (3,8 x de guldenwaarde voor de oorlog). De waarde vóór de oorlog kan dan worden berekend als circa f 82,6 miljoen. Wanneer wij dat bedrag delen door 30.902, de som van de door Karlsberg genoemde 29.017 claims en 1.885 Härtefonds-aanvragen, ontstaat een gemiddelde van circa f 2.675 per inboedel. Wordt het bedrag gedeeld door 29.000, het globale aantal bij JMW aanwezige Jokos-dossiers, dan resulteert een gemiddelde van circa f 2.850.

Hiervoor werd onder 3.2.1 vermeld dat de Sec een bedrag van in totaal circa f 62 miljoen heeft uitgekeerd aan circa 13.000 aanvragers, ofwel een gemiddelde van circa f 4.770. Dat bedrag kan niet zonder meer als gemiddelde waarde per inboedel op 9 mei 1940 worden verondersteld, omdat wij in verscheidene Jokos-dossiers hebben geconstateerd dat de Sec-uitkering hoger was dan de door de Sec vastgestelde waarde op 9 mei 1940.

Notariskosten

3.2.4 Uit de door ons geraadpleegde Jokos-dossiers blijkt dat in vele gevallen de uitbetaling van het nettobedrag van de schadevergoeding wegens M-claims geschiedde aan een notaris die een nalatenschap behartigde.

Voor een zo realistisch mogelijke raming van het nettobedrag aan schadevergoedingen zou rekening moeten worden gehouden met notariskosten. Wij zien echter geen enkele mogelijkheid om een schatting van die kosten te maken. In onze berekeningen is daar dan ook geen rekening mee gehouden.

¹⁰² Dr. B. Karlsberg, pagina 569.

¹⁰³ 2,5% kosten Cadsu, 1,5% kosten Stichting Jokos; zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 38.

Recapitulatie

3.2.5 De geldelijke omvang van de roof van huisraad in de oorlog hebben wij berekend als circa f 118 miljoen nominaal, gebaseerd op prijzen van 1940. Vervolgens hebben wij berekend dat in totaal aan nettoschadevergoedingen voor deze roof is uitbetaald circa f 62 miljoen nominaal wegens uitkeringen Sec en f 171,4 miljoen nominaal wegens uitkeringen in het kader van het BRüG, samen dus circa f 233,4 miljoen nominaal.

Roof

Geraamd aantal geroofde inboedels	32.000
Geraamde gemiddelde waarde per 9 mei 1940 (in guldens)	3.700
Geraamde totale waarde per 9 mei 1940 (in miljoenen guldens nominaal)	118,4

Restitutie

(in miljoenen guldens)

Vergoeding wegens Besluit Materiële Oorlogsschade	62,0
Netto-uitkeringen wegens M-claims en HF-claims	171,4
Saldo uitkeringen van molestverzekeringsmaatschappijen	P.M.
Totaal restitutie nominaal	233,4

4 Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden

4.1 Roof

4.1.1 Naast de roof van kostbaarheden via Liro heeft de bezetter zich ook op andere manieren in het bezit gesteld van kostbaarheden in de vorm van diamanten, sieraden en edele metalen.

Die manieren waren:

- het verstrekken van uitstel van deportatie door het toekennen van een zogenoemd Sperrstempel tegen inlevering van kostbaarheden;¹⁰⁴
- het “kopen” of op andere wijze zich toe-eigenen van diamanten van diamanthandelaren;¹⁰⁵
- het roven van kostbaarheden door diverse Duitse instanties waarbij het geroofde niet bij Liro werd gedeponereerd.

Sperrstempels

4.1.2 Van der Leeuw¹⁰⁶ schrijft dat omstreeks juli/augustus 1942, bij het begin van de deportaties, voor Joden de mogelijkheid werd geopend om door inlevering van diamanten, sieraden en andere kostbaarheden een vrijstelling van deportatie “bis auf weiteres” te verkrijgen in de vorm van een Sperrstempel. Inlevering kon geschieden bij een aantal “bemiddelaars” die door de Sicherheitspolizei waren aangezocht of werden geaccepteerd. Sommigen van deze “bemiddelaars” kenden zichzelf een “provisie” toe.

Tot 11 juni 1943 gold een “tarief” van f 20.000 per Sperrstempel, daarna een “tarief” van f 30.000. Deze bedragen werden niet in geld betaald, maar voldaan door inlevering van diamanten, sieraden, edele metalen of andere kostbaarheden. Aan de ingeleverde kostbaarheden werd een waarde toegekend, die de waarde op de “vrije”, in feite dus zwarte, markt representeerde. De verhoging van het tarief na 11 juni 1943 betekende niet dat er meer diamanten en sieraden moesten worden ingeleverd, maar was een aanpassing aan de op de zwarte markt gestegen prijzen.

Door de Duitsers werden de diamanten en sieraden vervolgens op de zwarte markt in België verkocht om met de opbrengst industriediamant voor de eigen oorlogsindustrie te kopen.

Volgens Karlsberg¹⁰⁷ zou de totale toenmalige zwarte-marktwaarde van de ingeleverde kostbaarheden circa f 21.634.800 hebben bedragen.

Zoals hierna in punt 4.2.1. uiteengezet, bedroeg de vooroorlogse waarde van in de oorlog ingeleverde diamanten, sieraden en andere kostbaarheden per Sperrstempel van f 20.000 of van f 30.000 circa f 1.500. Het zou echter naar onze mening onjuist zijn om die vooroorlogse waarde te hanteren voor de berekening van de geldelijke omvang van deze roof.

¹⁰⁴ Zie ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 142 e.v.

¹⁰⁵ Zie ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 142 e.v.

¹⁰⁶ Dr. A. J. van der Leeuw, Notitie voor het Geschiedwerk, nr. 112 “Die Entziehungsvorgang bei der sog. Sperrdiamanten-Aktion und die im Individualfall vorliegenden Beweisunterlagen.”

¹⁰⁷ Dr. B. Karlsberg, pagina 578.

De zwarte-marktwaarde was een realiteit. Niet-Joodse Nederlanders zouden in de oorlog bij eventuele verkoop die zwarte-marktwaarde wel hebben gerealiseerd. De Jong¹⁰⁸ maakt bovendien melding van het feit dat velen diamant moesten kopen op de zwarte markt om daarmee een stempel te verkrijgen.

Wij ramen de geldelijke omvang van de roof van diamanten, sieraden en andere kostbaarheden, ingeleverd om een Sperrstempel te krijgen dan ook op het door Karlsberg vermelde bedrag van circa f 21,6 miljoen nominaal.

Diamantvoorraden

4.1.3 De Duitsers hadden voor hun oorlogsindustrie een dringende behoefte aan diamant. Op alle mogelijke manieren werd dan ook getracht aan diamant te komen. De hiervoor besproken methode door middel van Sperrstempels was daar een van. Daarnaast werden de voornamelijk in Amsterdam geconcentreerde Joodse diamanthandelaren gedwongen om hun voorraden af te staan.

In een zich in het archief Hergo¹⁰⁹ bevindende notitie van 14 september 1945 van de Directeur van het Rijksbureau voor Diamant aan de Commissaris Generaal voor de Nederlandse Economische Belangen in Duitsland te Amsterdam wordt een summier opstelling gegeven van de volgens de administratie van het Rijksbureau voor Diamant terug te voeren diamant. Het gaat om diamant die in 1944/1945 uit Arnhem is geroofd, en de voorraden die door het Devisenschutzkommando in Amsterdam in beslag zijn genomen. Volgens de notitie gaat het om in totaal 55.501,66 karaat. De directeur kent daar een waarde van f 30 miljoen aan toe, maar merkt op "dat genoemd bedrag aan den hoogen kant is". Het gaat hier uitsluitend om geslepen diamant.

Uit een zich eveneens in het archief Hergo bevindend "Rapport betreffende de gang van zaken met diamanten gedurende de jaren 1940-1945" van 5 februari 1951, getekend door het Hoofd Bureau Herstelbetalings- en Recuperatiegoederen, wordt de hiervoor vermelde 55.501,66 karaat in drie categorieën onderscheiden, te weten:

- 1^e "die, welke op "legale" wijze aan de firma Bozenhardt & Co. zijn verkocht en waarvoor exportvergunningen zonder dwang zijn gegeven". Het gaat hier om 11.955,41 karaat.
- 2^e "die, welke weliswaar op legale wijze aan de firma Bozenhardt zijn verkocht, maar die op bevel en dus onder dwang geëxporteerd zijn". De hoeveelheid is hier 19.590,72 karaat.
- 3^e "de voorraden welke door roof naar Duitsland zijn vervoerd". Het betreft hier 23.955,53 karaat.

Uit het rapport van 5 februari 1951 valt op te maken dat de aan Bozenhardt onder dwang verkochte diamanten Joods eigendom waren. Ook ten aanzien van de uit Arnhem geroofde diamant kan uit het rapport worden opgemaakt dat het hier zeer waarschijnlijk voornamelijk om Joods eigendom ging, een conclusie die ook door Van der Leeuw en Karlsberg¹¹⁰ wordt bevestigd. Een belangrijk deel van de zich in Arnhem bevindende diamanten uit niet-Joods bezit zou al in de oorlog zijn teruggegeven.

Ten behoeve van onze berekening van de roof gaan wij er dan ook van uit dat de totale 55.501,66 karaat geheel van Joodse handelaren afkomstig was.

¹⁰⁸ Dr. L. de Jong, deel VI, pagina 287.

¹⁰⁹ Archief Hergo, inventaris 177, Ministerie van Financiën.

¹¹⁰ Dr. A. J. van der Leeuw, "Der Diamantraub aus der Amsterdamsche Bank in Arnheim", notitie voor het Geschiedwerk no. 122, 8 november 1962.
Dr. B. Karlsberg, pagina 580.

In het archief Hergo bevindt zich een opstelling, gedateerd 12 maart 1957, inzake de na de oorlog – omstreeks 1947 – gerecupereerde diamant. Het betreft ruim 36.000 karaat met een gemiddelde waarde van bijna f 250 per karaat. Berekend tegen deze gemiddelde prijs zou de geroofde partij van 55.501,66 karaat een waarde gehad kunnen hebben van circa f 13,9 miljoen. Deze waarde kennen wij – bij gebrek aan enige andere schatting – toe aan de in de oorlog geroofde partijen van tezamen 55.501,66 karaat.

De door Bozenhardt tegen de door het Rijksbureau voor Diamant vastgestelde "officiële" prijzen gekochte diamanten werden daadwerkelijk betaald aan de "beheerders" (Verwalter) van de diamantairs of aan de diamantairsbedrijven zelf. Of dat geld uiteindelijk via die beheerders of via de diamantairsbedrijven bij Liro of Omnia is terechtgekomen, hebben wij niet kunnen achterhalen.

Bij de VVRA gestorte gelden en opbrengsten

4.1.4 Ingevolge verordening 33/40 van de Rijkscommissaris moesten door de "Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D." in beslag genomen gelden respectievelijk de opbrengst van in beslag genomen goederen bij de VVRA worden gestort. Uit dien hoofde werd door de VVRA circa f 2 miljoen ontvangen.¹¹¹

Geroofde maar niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden

4.1.5 Door verscheidene Duitse organisaties zoals het Devisenschutzkommando en de Sicherheitspolizei werden in de oorlog kostbaarheden geroofd die echter niet werden ingeleverd bij Liro of een andere roofinstantie. Volgens Karlsberg¹¹² werden in de jaren zeventig circa 1.100 HF-claims en circa 360 LV-claims terzake in Duitsland ingediend. Aan schadevergoeding werd betaald een bedrag van in totaal circa f 5,1 miljoen nominaal, gebaseerd op de aangenomen waarde per 1 april 1956. Dit bedrag hebben wij gehanteerd als bedrag van de roof.

Recapitulatie van de roof

4.1.6 De roof van diamanten, sieraden en edele metalen heeft bedragen:

(in miljoenen guldens)

Inzake Sperrstempels	21,6
Inzake diamantvoorraden	13,9
Door SP en SD bij de VVRA gestort	2,0
Inzake overige roof	5,1
<hr/>	<hr/>
Totaal nominaal	42,6

4.2 Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding

Sperrstempels

4.2.1 De Stichting Sieraden Comité (Sico) werd in 1958 opgericht om in het kader van het BRüG claims tot schadevergoedingen in te dienen voor de in de jaren 1942 en 1943 ingeleverde diamanten, sieraden en andere kostbaarheden ter verkrijging van een Sperrstempel. De door het Sico ingediende claims wegens voor Sperrstempels ingeleverde kostbaarheden staan bekend als de S-claims.

¹¹¹ Eindverslag VVRA, pagina 30.

¹¹² Dr. B. Karlsberg, "Sammelverfahren Niederlande", pagina's 582 en 583.

Van der Leeuw¹¹³ beschrijft op welke wijze afspraken zijn gemaakt met het Bundesfinanzministerium (BFM) over schadevergoeding wegens ter verkrijging van een Sperrstempel ingeleverde kostbaarheden. Volgens een expertise van Nederlandse diamantdeskundigen bezaten de in de oorlog ingeleverde kostbaarheden met een toen toegekende waarde van respectievelijk f 20.000 en f 30.000, een vooroorlogse waarde van circa f 1.500. Overeengekomen werd dat die vooroorlogse waarde op 1 april 1956 f 7.500 zou hebben bedragen. Omgerekend was dit DM 8.256,75 op basis van de vastgestelde koers per 1 april 1956 van DM 1,1009 per gulden. Was in de oorlog voor meerdere stempels¹¹⁴ bijvoorbeeld f 60.000 ingeleverd, dan werd het dubbele vergoed, dus DM 16.513,50.

Volgens Karlsberg¹¹⁵ bedroeg de door het BFM toegekende schadevergoeding voor de 520 aanvragen een bedrag van DM 8.827.951,81, ofwel circa f 8 miljoen nominaal.

Van de uit West-Duitsland ontvangen schadevergoedingen werd door Sico een kostenvergoeding van 1½% ingehouden. Voorts werd 10% van de voor uitkering in aanmerking komende bedragen gereserveerd voor de kosten van drie door Sico aangetrokken raadslieden. Voor uitkering aan rechthebbenden was dus beschikbaar het brutobedrag ad f 8 miljoen, verminderd met 1½% en met 10%, zodat netto resteerde circa f 7,1 miljoen nominaal.

Wij hebben niet kunnen achterhalen in welke jaren de uitkeringen wegens de S-claims precies hebben plaatsgevonden. In het zich bij het NIOD bevindende archief van Sico hebben wij die informatie niet aangetroffen. Voorshands nemen wij aan dat de uitkeringen in 1961 en 1962 en in 1964 in gelijke delen hebben plaatsgevonden. In 1964 werd het BRüG namelijk zodanig gewijzigd dat betaling van claims boven DM 20.000 – dus voor meerdere Sperrstempels – mogelijk werd.

In schema 6 van bijlage A zijn de uitgekeerde S-claims, verdeeld over de genoemde jaren, vermeld, zowel in Duitse marken als in gulden, netto en bruto.

Diamantvoorraden

4.2.2 Volgens eerder genoemd overzicht van 12 maart 1957 werd in totaal 36.713,34 karaat gerecupereerd, waarvan 16.399,93 karaat (met een vermelde waarde van bijna f 4,5 miljoen) aan de eigenaren werd teruggegeven. Door de Stichting Teruggevoerde Diamant werd een partij van 7.431,55 karaat verkocht. Deze verkoop was noodzakelijk omdat niet meer te achterhalen was wie de eigenaren waren van de individuele diamanten. De opbrengst van ruim f 1,5 miljoen werd aan de rechthebbenden uitgekeerd.

Ten slotte werd door de stichting nog 12.881,86 karaat verkocht waarvan de opbrengst van circa f 2,8 miljoen ten gunste van de Staat werd gebracht. Volgens een mondelinge mededeling van Van der Leeuw betrof het hier niet te reconstrueren eigendom van bepaalde partijen teruggevoerde diamant; hierover zou geen nadere informatie meer beschikbaar zijn.

Aan de eigenaren werd dus diamant teruggegeven dan wel terugbetaald tot een bedrag van circa f 6 miljoen (het totaal van de hierboven genoemde bedragen bijna f 4,5 en ruim f 1,5 miljoen). Wij hebben geen informatie kunnen vinden over de jaren waarin deze teruggaven en terugbetalingen plaatsvonden. Uit een notitie van 4 maart 1957 in het archief Hergo inzake de liquidatie van de Stichting Teruggevoerde Diamant maken wij op dat de recuperatie plaatsvond in augustus 1947. Wij veronderstellen dan ook dat de teruggave nog in 1947 heeft plaatsgevonden.

¹¹³ Dr. A.J. van der Leeuw, Notitie voor het Geschiedwerk, nr. 112: "Die Entziehungsvorgang bei der sog. Sperrdiamanten-Aktion und die im Individualfall vorliegenden Beweisunterlagen", pagina 9.

¹¹⁴ Zie ook Tweede rapport Kordes, paragraaf 3.3., pagina 32.

¹¹⁵ Dr. B. Karlsberg, pagina 578.

Uit dezelfde notitie maken wij op dat terugbetaling heeft plaatsgevonden in delen: 60% waarschijnlijk in 1950, 35% in 1951 en 2% in 1953, in totaal 97%. De vermelde ruim f 1,5 miljoen werd in die drie jaren – op f 48.000 na – terugbetaald.

Sico heeft in het kader van het BRüG vier soorten claims, de zogenoemde D I- tot en met D IV-claims, ingediend wegens schade door niet gerecupereerde diamant.¹¹⁶ Die claims waren:

- D I:
Onder deze afkorting werden 60 claims ingediend met een totaal schadevergoedingsbedrag van DM 12.886.526. Het ging hier om schadevergoeding voor verkoop onder dwang in de oorlog aan de Duitse firma Bozenhardt & Co. Het schadevergoedingsbedrag werd berekend naar peildatum 1 april 1956. Wij hebben geen gegevens kunnen vinden over de tijdstippen van uitkering van de schadevergoeding door Duitsland. Op basis van in archieven gevonden correspondentie nemen wij aan dat dit is geschied na 1962. Van het BFM werd ontvangen een bedrag van circa f 11,7 miljoen bruto, dat na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten circa f 10,4 miljoen bedroeg.
- D II:
Onder deze afkorting werd schadevergoeding gevraagd voor de zogenoemde “Arnhemse diamantroof” in september en november 1944. Het betrof 90 individuele aanspraken met een totale waarde per 1 april 1956 van DM 444.072.¹¹⁷ Wij hebben geen gegevens kunnen vinden over de tijdstippen van uitkering van de schadevergoeding door Duitsland. Uit in archieven gevonden correspondentie maken wij op dat uitbetaling heeft plaatsgevonden vanaf 1964. Wij hebben verondersteld dat betaling plaatsvond in gelijke delen in 1964 en 1965. Aan schadevergoeding werd ontvangen een bedrag van circa f 403.000 bruto; na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten was dit circa f 357.000 netto.
- D III:
Onder deze afkorting werd schadevergoeding gevraagd voor het zogenoemde “Hanemann-geschenk”.¹¹⁸ Het ging om 17 claims met een totale waarde per 1 april 1956 van circa DM 125.000.¹¹⁹ Wij hebben geen gegevens kunnen vinden over de tijdstippen van uitkering van de schadevergoeding door Duitsland. Uit in archieven gevonden correspondentie maken wij op dat uitbetaling heeft plaatsgevonden vanaf 1967. De schadevergoeding bedroeg circa f 113.500 bruto; na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten was dit ruim f 100.000 netto.
- D IV:
Het betreft hier een schadevergoeding voor door het Devisenschutzkommando in maart 1945 gestolen diamanten. Volgens Karlsberg¹²⁰ betreft het hier 7 claims met een waarde van circa DM 18.000. Wij hebben geen gegevens kunnen vinden over de tijdstippen van uitkering van de schadevergoeding door Duitsland. Uit Karlsberg maken wij op dat betaling niet vóór 1977 heeft plaatsgevonden. De schadevergoeding bedroeg circa f 16.350 bruto; na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten bedroeg de uitkering circa f 14.400 netto.

In schema 7 van bijlage A zijn de D I- tot en met D IV-claims, alsmede de waarden van de teruggegeven en terugbetaalde gerecupereerde diamant per jaar vermeld in zowel Duitse marken als in guldens, bruto en netto.

¹¹⁶ Dr. B. Karlsberg, pagina 579.

¹¹⁷ Dr. B. Karlsberg, pagina 580.

¹¹⁸ Dr. A. J. van der Leeuw, “Das “Hanemann-Geschenk”, Notitie voor het Geschiedwerk nr. 124, 30 september 1963.

¹¹⁹ Dr. B. Karlsberg, pagina 581.

¹²⁰ Dr. B. Karlsberg, pagina 581.

Het nettototaal bedraagt circa f 10,8 miljoen nominaal voor de D-claims en circa f 6 miljoen nominaal voor teruggegeven en terugbetaalde gerecupereerde diamant; in totaal circa f 16,8 miljoen nominaal.

Bij de VVRA gestorte gelden en opbrengsten

4.2.3 De door de “Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D.” in beslag genomen gelden respectievelijk de opbrengst van in beslag genomen goederen die bij de VVRA werd gestort, is zoveel als mogelijk aan rechthebbenden terugbetaald.¹²¹ Het uitkeringspercentage van de VVRA bedroeg 85%, zodat zal zijn terugbetaald een bedrag van circa f 1,7 miljoen.

Geroofde maar niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden

De LV-claims (Lippmann Verschiedenes)

4.2.4 Onder deze afkorting werd door Sico schadevergoeding gevraagd wegens door diverse Duitse organisaties geroofde kostbaarheden die niet, zoals zou hebben moeten, bij Liro werden ingeleverd. Begin 1977 waren volgens Karlsberg¹²² ongeveer 360 claims met een totale schadevergoedingswaarde van circa DM 4.268.000 afgewikkeld. Daaruit maken wij op dat de schadevergoeding voor het grootste deel omstreeks 1976 is uitgekeerd. In guldens betekende dat een uitkering van circa f 3,9 miljoen bruto; na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten resteerde netto circa f 3,4 miljoen nominaal.

De HF-claims (Härtefonds)

4.2.5 Onder deze afkorting werd door Sico schadevergoeding gevraagd voor in de oorlog niet bij Liro ingeleverde, maar op andere wijze geroofde zaken van waarde. Volgens Karlsberg¹²³ werden tot begin 1977 circa 1.100 claims ingediend met een totale schadevergoedingswaarde van circa DM 1,3 miljoen. Uit Karlsberg¹²⁴ maken wij voorts op dat betaling waarschijnlijk heeft plaatsgevonden omstreeks 1977. In guldens betekende dat een uitkering van bijna f 1,2 miljoen bruto; na aftrek van 11,5% kosten voor Sico en advocaten resteerde netto ruim f 1,0 miljoen.

In schema 6 van bijlage A zijn de uitgekeerde LV- en HF-claims vermeld, zowel in Duitse marken als in guldens, bruto en netto.

Recapitulatie van de restitutie

(in miljoenen guldens)

Inzake S-claims voor Sperrstempels	7,1
Inzake diamantvoorraden: teruggegeven en vergoed	6,0
Inzake diamantvoorraden: D-claims	10,8
Inzake door SD bij VVRA gestort	1,7
Inzake overige roof: LV- en HF-claims	4,5
Totaal nominaal	30,1

¹²¹ Eindverslag VVRA, pagina 31.

¹²² Dr. B. Karlsberg, pagina 583.

¹²³ Dr. B. Karlsberg, pagina 582.

¹²⁴ Dr. B. Karlsberg, pagina 582.

In schema 8 van bijlage A is een recapitulatie opgenomen van alle via het Sieraden Comité ontvangen claims inzake de S-, LV-, HF- en D-claims.

5 Bedrijven

5.1 Roof

Aanmelding Joodse bedrijven

5.1.1 Bij verordening 26/1940 werd het in Nederland aanwezige “vijandelijk vermogen”¹²⁵ onder Duits beheer gesteld. Daartoe werden 11 “Verwaltungen” ingesteld, waarvan de Deutsche Revisions und Treuhand-Aktiengesellschaft, Zweigniederlassung Den Haag (DRT) er een was. Na de oorlog bleek een bedrag van circa f 115 miljoen aan in de oorlogstijd aangemerkt vijandelijk vermogen bij de DRT te berusten. Het betrof circa 20.000 crediteuren. Uiteindelijk kon door de naoorlogse beheerder van DRT een uitkering worden gedaan van 102%.¹²⁶

Wij hebben voor ons onderzoek verondersteld dat in het (buitenlands) vijandelijk vermogen geen of nauwelijks vermogensbestanddelen van Nederlandse Joodse bedrijven voorkwamen; wij hebben dus de roof en latere restitutie van vijandelijk vermogen niet in ons onderzoek betrokken.

Enige tijd geleden zijn in Duitsland archiefgegevens van de DRT aangetroffen. Het is mogelijk dat daarin informatie voorkomt over Nederlandse Joodse bedrijven die als vijandelijk vermogen door de DRT in “beheer” zijn genomen. Wij hebben geen mogelijkheid gehad om die archiefgegevens te bestuderen.

Ingevolge verordening 189/1940 werd elk bedrijf waarin Joden een zekere invloed hadden, verplicht zich aan te melden bij de “Wirtschaftsprüfstelle” (Wsp).¹²⁷

Volgens De Jong¹²⁸ hebben zich circa 22.000 bedrijven aangemeld. Circa 9.000 tot 10.000 daarvan zouden in de oorlog zijn geliquideerd.

Van der Leeuw¹²⁹ noemt eveneens 22.000 aanmeldingen, waarvan volgens hem circa 2.000 bedrijven “Selbstarisierung” mochten of konden doorvoeren, circa 2.000 bedrijven verkocht (“geariseerd”) werden, en circa 13.000 bedrijven zouden zijn geliquideerd.

De vraag doet zich voor wat er met de overblijvende 5.000 bedrijven is gebeurd. Wij hebben daar geen enkele informatie over kunnen vinden behalve bij Van der Leeuw¹³⁰ die vermeldt: “In 1941 schijnt ook aan joodse ondernemers opdracht te zijn gegeven hun bedrijf zelf te liquideren.”

¹²⁵ Onder vijandelijk vermogen verstonen de Duitsers vermogen in Nederland aanwezig, in welke vorm dan ook, dat toebehoorde aan personen, bedrijven of andere instellingen in of van geallieerde landen, alsmede vermogen van Nederlanders die op 10 mei 1940 zich op vijandelijk grondgebied bevonden.

¹²⁶ Onderzoeksgids “Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 41 en 42.

¹²⁷ Dr. L. de Jong, deel V n.w.u., pagina 556 e.v.; ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 135 e.v.

¹²⁸ Dr. L. de Jong, deel V n.w.u., pagina 561 e.v.

¹²⁹ Dr. A.J. van der Leeuw, “De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog”, pagina 10.

¹³⁰ Dr. A.J. van der Leeuw, “Kort overzicht van gebeurtenissen en maatregelen met betrekking tot de arisering van Joodse ondernemingen tijdens de Duitse bezetting van Nederland”; Notities voor het Geschiedwerk, nr. 84, pagina 3.

Resumerend kan worden gesteld dat van de circa 22.000 aangemelde bedrijven:

- circa 2.000 bedrijven mochten blijven bestaan wanneer Joodse firmanten, directies of commissarissen werden vervangen door niet-Joodse (Selbstarisierung). Daarvoor moest overigens aan de bezetter nog worden betaald, als regel 1% van het aandelenkapitaal;¹³¹
- circa 2.000 bedrijven werden verkocht;
- circa 9.000 (De Jong) tot 13.000 (Van der Leeuw) bedrijven werden geliquideerd.

De overige bedrijven, circa 5.000 tot 9.000, waarschijnlijk merendeels zogenoemde eenmans-bedrijven, zullen zeer waarschijnlijk opgehouden hebben te bestaan toen de eigenaren werden gedeporteerd. Wij hebben geen systematische informatie aangetroffen over wat met deze bedrijven en hun activa is gebeurd. Het archief van Omnia bij het NIOD is verre van compleet. Ook wordt in dit verband gewezen op een in het Tweede rapport Kordes (pagina 47) genoemd geval, waar een winkel, waarvan twee gezinnen leefden, uiteindelijk slechts f 30 opbracht volgens het verslag van de Liquidationstreuhandler.

Waarde van de bedrijven

5.1.2 Omtrent de waarde van de geliquideerde en verkochte bedrijven hebben wij bijzonder weinig, en zeker geen onderbouwde, informatie gevonden.

De Jong¹³² noemt een schatting bij monde van de toenmalige secretaris-generaal Hirschfeld, die in 1941 de omvang van het totale Joodse bedrijfskapitaal op circa f 600 miljoen schatte. Betreffende dat bedrag wordt geen enkele onderbouwing verstrekt. Hirschfeld schatte dat slechts 10% van de aangemelde Joodse bedrijven niet tot de sector van het kleinbedrijf behoorde.

Van der Leeuw¹³³ raamt de waarde van het in ondernemingen vastliggende vermogen tussen de f 150 miljoen tot f 300 miljoen, daarbij eveneens niet vermeldend op welke wijze die waarde is berekend.

Wij hebben geen enkele mogelijkheid gevonden om door eigen onderzoek een zelfstandige raming van de omvang van de roof te kunnen opstellen. Belastinggegevens uit de jaren dertig en veertig, bijvoorbeeld ter zake van vennootschapsbelasting, inkomstenbelasting of omzetbelasting, zijn niet meer aanwezig. Het deponeren van jaarrekeningen bij Kamers van Koophandel was in de jaren dertig en veertig niet gebruikelijk en zeker niet verplicht. De meeste kleine bedrijven zullen bovendien in de jaren dertig en veertig helemaal geen formele jaarrekening hebben opgesteld.

In een in maart 1943 uitgebracht rapport van Henri Dentz¹³⁴ wordt "onder voorbehoud" melding gemaakt van een schatting in de Frankfurter Zeitung van 9 juni 1942. Deze krant raamde volgens Dentz het totaal aantal Joodse ondernemingen in Nederland toen op circa 21.000. Daarvan moesten er volgens die krant circa 11.000 worden "geariseerd" en circa 10.000 geliquideerd. De waarde van die geariseerde of te ariseren ondernemingen werd op f 150 miljoen geschat.¹³⁵

¹³¹ Dr. L. de Jong, deel V n.w.u., pagina 561.

¹³² Dr. L. de Jong, deel V n.w.u., pagina 559.

¹³³ Dr. A.J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 10.

¹³⁴ Rapport van Henri Dentz (NIOD, Archief J. Eggens, map 10a).

¹³⁵ Overigens hebben wij door eigen onderzoek in het archief van de krant geconstateerd dat in de krant van dinsdag 9 juni 1942 geen enkele aandacht is besteed aan Nederlandse Joodse bedrijven.

De organisatie "Omnia Treuhandgesellschaft m.b.H." (Omnia) hield zich in opdracht van de Wsp bezig met het opheffen van Joodse bedrijven. De door Omnia verkregen opbrengsten uit deze activiteiten lopen volgens De Jong en Van der Leeuw nogal uiteen. De Jong¹³⁶ noemt als opbrengst van bijna 10.000 door Omnia geliquideerde bedrijven een bedrag van bijna f 70 miljoen (een gemiddelde opbrengst van f 7.000); Van der Leeuw¹³⁷ noemt een totale opbrengst van circa f 6,5 miljoen voor circa 13.000 door Omnia geliquideerde bedrijven, een gemiddelde opbrengst van f 500.

In een bijlage bij agendapunt V van de 153^e vergadering op 23 september 1958 van de afdeling Beheer van de Raad voor Rechtsherstel wordt vermeld dat na de bevrijding bij de beheerder van Omnia zich circa 600 crediteuren hebben aangemeld met een totaalbedrag aan claims van circa f 1,2 miljoen, een gemiddeld bedrag derhalve van circa f 2.000.

Wij hebben geen statistisch materiaal, bijvoorbeeld CBS-statistieken, aangetroffen op basis waarvan misschien een zeer globale schatting van de geldelijke omvang van de roof van bedrijven mogelijk zou zijn geweest.

In het bij het NIOD en ARA aanwezige archiefmateriaal betreffende de Nagu hebben wij geen gegevens aangetroffen die een raming van de totale geldelijke omvang van de roof van bedrijven mogelijk zou maken.

Wij hebben een aantal zich bij het NIOD bevindende dossiers betreffende door Omnia uitgevoerde liquidaties van bedrijven kunnen onderzoeken. In die dossiers bevinden zich verantwoordingen van de Liquidationstreuhänder waarin onder meer verslag wordt gedaan van de netto-opbrengst van het geliquideerde bedrijf. Uit die verantwoordingen, die ter controle moesten worden toegezonden aan DRT en Wsp, blijkt dat aanwezige activa werden verkocht. Het was niet mogelijk om aan de hand van de in de dossiers vermelde gegevens ook maar enige conclusie te trekken over een reële waarde van het verkochte. Vervolgens werden door de Liquidationstreuhänder de eventuele nog uitstaande schulden van het bedrijf voldaan en werd een eventuele inschrijving bij de Kamer van Koophandel ingetrokken, waarna het saldo werd afgedragen bij de Bank voor Nederlandschen Arbeid N.V. (BNA), die na de volledige afwikkeling van elke individuele liquidatie het saldo overdroeg aan Liro. In het eindverslag LVVS is daarover echter niets vermeld. Bekend is dat door de BNA vermoedelijk ook "belangrijke bedragen" werden overgemaakt naar de "Bank für Deutsche Arbeit" en naar de "Deutsche Bank".¹³⁸ Bedragen zijn niet vermeld en hebben wij ook niet kunnen achterhalen.

In de door ons onderzochte Omnia-dossiers hebben wij geen enkel gegeven aangetroffen dat een aanwijzing zou kunnen geven omtrent een reële waarde van de betreffende bedrijven. Balanstotalen of omzetgegevens ontbreken volledig. Bedacht moet worden dat toentertijd geen enkele verplichting bestond voor bedrijven om financiële informatie bij de Kamer van Koophandel te deponeren. Zie hiervoor ook de punten 5.1.3. en 5.2.5.

Voorts moet worden bedacht dat voor met name kleinere bedrijven, bijvoorbeeld eenmanszaken in ambachtelijke sfeer, goodwill een belangrijk onderdeel kan zijn van de waarde van een bedrijf. Deze goodwill wordt bij een gedwongen en directe opheffing natuurlijk nimmer gerealiseerd.

¹³⁶ Dr. L. de Jong, deel XII w.u., pagina 680.

¹³⁷ Dr. A.J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 10.

¹³⁸ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 91.

De Jong¹³⁹ maakt nog melding van de verkoop van voorraden van Joodse textielhandelaren ter waarde van circa f 4 miljoen via het Rijksbureau voor de distributie van textielartikelen, Distex. Niet vermeld zijn de opbrengst van die verkopen en de instantie waaraan die opbrengst werd afgedragen.

De naar Nederlands recht opgerichte naamloze vennootschap "Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklungen von Unternehmungen" (Nagu) hield zich in opdracht van de Wsp onder meer bezig met het ariseren, beheren en verkopen van (grotere) Joodse ondernemingen. De opbrengsten van deze activiteiten werden overgemaakt naar de "Treuhand A.G." te Berlijn en naar de VVRA.¹⁴⁰ Wij hebben geen informatie kunnen vinden over in welke verhouding die afdrachten hebben plaatsgevonden, noch welk bedrag uiteindelijk aan die Treuhand is overgemaakt.

Van der Leeuw¹⁴¹ noemt een bedrag van circa f 75 miljoen wegens opbrengst van circa 2.000 geariseerde ondernemingen, een gemiddelde opbrengst van circa f 37.500. In het eindverslag VVRA¹⁴² wordt melding gemaakt van ontvangsten ter hoogte van f 63,6 miljoen van de Nagu "wegens circa 850 verplichtingen" in verband met verkochte bedrijven, een gemiddeld bedrag van circa f 75.000 per "verplichting". Overigens staat in het eindverslag VVRA bij de toelichting op de betreffende post de volgende zin: "Door splitsing ontstond echter een groter aantal individuele verplichtingen." Het is dan ook niet duidelijk of hier sprake is van uiteindelijk meer dan 850 bedrijven, dan wel dat meer individuele verplichtingen ontstonden als gevolg van rechtsherstel.

Het maken van een eigen op feitelijke gegevens onderbouwde schatting van de waarde van de verkochte en geliquideerde bedrijven achten wij onmogelijk vanwege het ontbreken van ook maar enige informatie betreffende gemiddelde omzetten, gemiddelde winst en winstgevendheid, gemiddeld geïnvesteerd vermogen en stratificatie naar omvang. Vooral dat laatste is belangrijk omdat de omvang van de circa 20.000 verkochte, geliquideerde of "vanzelf" opgehouden bedrijven zeer sterk moet hebben gevarieerd. Bij de bepaling van een waarde van een bedrijf speelt de component "goodwill" in vele gevallen een belangrijke rol. Over deze goodwill, die in het bijzonder voor kleinere bedrijven een belangrijk deel van de verkoopwaarde zou hebben kunnen uitmaken, is in het geheel niets bekend.

Op basis van enkele hiervoor genoemde cijfers kan de volgende samenvatting worden gemaakt van de roof:

- Circa 2.000 bedrijven werd toegestaan "Selbstarisierung" toe te passen; verondersteld mag worden dat die bedrijven daarna zelf over hun vermogen en inkomsten bleven beschikken. Niet bekend is wat de financiële gevolgen zijn geweest voor bijvoorbeeld Joodse aandeelhouders in die bedrijven. Ook is niet bekend wat de kosten, 1% van het aandelenkapitaal, zijn geweest.
- Circa 2.000 bedrijven werden door de Nagu onder beheer gesteld of verkocht. De opbrengst van die verkopen bedroeg volgens Van der Leeuw f 75 miljoen; volgens het eindverslag VVRA werd voor 850 "verplichtingen" f 63,6 miljoen ontvangen.
- Circa 10.000 tot 13.000 bedrijven zijn volgens De Jong en Van der Leeuw geliquideerd. Bij de beheerder van Omnia werden na de oorlog circa 600 claims ingediend voor een gemiddeld bedrag van circa f 2.000.

¹³⁹ Dr. L. de Jong, deel XII w.u., pagina 681.

¹⁴⁰ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 85.

¹⁴¹ Dr. A.J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 10.

¹⁴² Eindverslag VVRA, pagina 29.

- De overige bedrijven, circa 5.000 tot 8.000, zijn zeer waarschijnlijk opgehouden te bestaan na deportatie van de eigenaren. Over de waarde van deze waarschijnlijk merendeels kleinere bedrijven is in het geheel niets bekend.

Wij hanteren hier verder het door Van der Leeuw genoemde hoogste bedrag ad f 300 miljoen als een mogelijke waarde van de roof door verkoop en liquidatie van Joodse bedrijven, ook al is op geen enkele wijze toegelicht hoe dit bedrag tot stand is gekomen. De heer Van der Leeuw kon ons desgevraagd ook geen mondelinge nadere toelichting op geven.

Van de door De Jong genoemde schatting van Hirschfeld is eveneens geen enkele onderbouwing bekend.

Handelsregisterwet 1934

5.1.3 Omdat wel eens wordt gedacht dat financiële informatie betreffende in de oorlog verkochte of geliquideerde bedrijven in archieven van de Kamers van Koophandel zou kunnen voorkomen, hebben wij hierna de belangrijkste artikelen uit de Handelsregisterwet,¹⁴³ die ook gold in de oorlogsjaren, vermeld:

- Er wordt een Handelsregister ingesteld (artikel 1, lid 1).
- Het Handelsregister wordt gehouden door de Kamers van Koophandel en Fabrieken (artikel 1, lid 2).
- Iedere zaak wordt ingeschreven in het Handelsregister bij de Kamer van Koophandel in welker gebied zij gevestigd is (artikel 1, lid 3).
- Onder zaak verstaat de wet "elke onderneming waarin eenig bedrijf, door wien ook, wordt uitgeoefend" (artikel 2, lid 1).
- "Zaken in den zin dezer wet zijn niet ondernemingen, toebehoorende aan" (artikel 2, lid 3):
 - "straatventers, die niet tevens een winkel houden, en andere door Ons aan te wijzen soorten van kleine handelslieden";
 - "ambachtslieden, die niet meer personen in hun dienst hebben, dan voor elk bedrijf door Ons zal worden bepaald,"
- Tot het doen van de voorgeschreven opgaven voor de inschrijving in het Handelsregister is gehouden de eigenaar (eigenaren) der zaak, dan wel de bestuurders (artikel 3).
- Behoort de zaak aan een natuurlijk persoon, dan wordt opgegeven (artikel 5) zijn naam, woonplaats, geboortedatum en -plaats, nationaliteit, handelsnaam, het bedrijf dat hij uitoefent, adres van vestiging, de handtekening en paraaf die hij onder de stukken de zaak betreffende stelt.
- Met betrekking tot vennootschappen (onder firma en "en commandite") en naamloze vennootschappen (artikelen 6, 7 en 8) is vermeld wat ten aanzien van bestuurder(s), commissarissen en aandelenkapitaal moet worden opgegeven.
- De verdere artikelen hebben betrekking op coöperatieve en gewone verenigingen, op waarborgmaatschappijen en stichtingen, op vermelding van filialen en bijkantoren, schuldbrieven, beëindiging, surseance en faillissement, kosten en sancties bij het niet nakomen van de wettelijke verplichtingen.

Geconcludeerd kan worden dat onder de Handelsregisterwet 1943 geen enkel bedrijf ("zaak") verplicht werd financiële informatie anders dan over (aandelen)kapitaal en schuldbrieven te deponeren.

De wet werd in 1942 aangevuld met enkele Besluiten, die echter eveneens geen verplichting inhielden nadere financiële informatie te verstrekken.

¹⁴³ Geraadpleegd werd de publicatie "Nederlandse Staatswetten", Editie Schuurman & Jordens, no. 91, vijfde druk 1935 en zesde druk 1943.

Reconstructie van de waarde van verkochte en geliquideerde bedrijven aan de hand van zich bij de Kamers van Koophandel nog bevindende informatie uit bijvoorbeeld de jaren 1939-1941 in het Handelsregister is naar onze mening dan ook niet mogelijk.

Pas in de jaren zestig werden bedrijven verplicht gesteld financiële informatie bij de Kamers van Koophandel te deponeren. Voor kleinere bedrijven is die publicatieplicht overigens beperkt tot een beknopte balans.

5.2 Teruggave, terugbetaling, schadevergoeding

Omnia

5.2.1 In de reeds eerder genoemde bijlage bij de 153^e vergadering van de afdeling Beheer van de Raad voor het Rechtsherstel wordt vermeld dat Omnia circa 5.500 bedrijven heeft geliquideerd. Van die 5.500 mogelijke crediteuren hebben zich 600 bij de beheerder van Omnia aangemeld voor een totaalbedrag van circa f 1,2 miljoen. In die bijlage is voorts te lezen dat Omnia-crediteuren ook schadevergoeding zouden hebben kunnen aanvragen bij de Schade-Enquête-Commissie (Sec) wegens zogenoemde B- en C-schaden. Welk bedrag zo door de Sec is vergoed hebben wij niet kunnen achterhalen. Alle archieven van de Sec zijn in de tweede helft van de jaren zestig verdwenen.

Uit de bijlage blijkt voorts dat wegens door rechthebbenden aan het Waarborgfonds afgegeven cessies van vorderingen op Omnia, via dat fonds uitkeringen aan die rechthebbenden zijn gedaan. Bedragen worden echter niet genoemd en hebben wij niet kunnen achterhalen.

In de oorlog zijn opbrengsten uit de liquidaties door Omnia via BNA bij Liro terechtgekomen. Volgens Van der Leeuw hebben de liquidaties circa f 6,5 miljoen¹⁴⁴ opgebracht. Crediteuren uit dien hoofde, de eigenaren van de betrokken bedrijven of hun nabestaanden, zullen hiervoor naar mag worden verondersteld een 90% uitkering van LVVS hebben ontvangen. In het eindverslag LVVS wordt hierover echter niets opgemerkt.

Bij de beheerder van Omnia werden vorderingen aangemeld tot een bedrag van circa f 1,2 miljoen. Hierop werd een uitkering gedaan van 4,6576%, ofwel circa f 55.900 nominaal. De verklaring voor dit lage uitkeringspercentage moet worden gevonden in het gebrek aan middelen van het naoorlogse Omnia. Alle opbrengsten die Omnia in de oorlog realiseerde, werden – na aftrek van kosten – gestort bij Liro. Datzelfde geldt voor de Nagu, die stortte bij de VVRA.

Bank voor Nederlandsche Arbeid

5.2.2 Na de oorlog werden bij de door het NBI aangestelde bestuurders van de BNA vorderingen ingediend tot een bedrag van circa f 6,9 miljoen, waarvan uiteindelijk 52% werd uitbetaald.¹⁴⁵ Wij hebben die betaling berekend als circa f 3,6 miljoen nominaal.

¹⁴⁴ Dr. A.J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 10.

¹⁴⁵ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 37.

Nagu

5.2.3 In het eindverslag VVRA wordt een schuld vermeld van circa f 63,6 miljoen wegens door Nagu verkochte bedrijven.¹⁴⁶ Volgens dat verslag werden individuele vorderingen wegens verkochte bedrijven na vonnis van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel, dan wel na gesloten minnelijke schikkingen, door de VVRA erkend. Wij veronderstellen dat die erkende vorderingen uiteindelijk voor 85% zijn betaald aan de oorspronkelijke eigenaren of hun rechthebbenden, dan wel aan de na rechtsherstel ontstane cessie-crediteuren.

Ook volgens De Jong¹⁴⁷ kregen, wanneer het in opdracht van de Wsp geliquideerde bedrijven betrof, rechthebbenden een vordering op de VVRA. Wanneer het ging om verkochte bedrijven, aldus De Jong, moest het bedrijf aan de eigenaar of diens erfgenamen worden teruggegeven of moest door de (nieuwe) eigenaar een koopprijs worden betaald. Wij hebben in het eindverslag VVRA geen informatie gevonden over de omvang van dat rechtsherstel, noch over het bedrag aan cessie-crediteuren dat zo ontstond.

Bij de beheerder van Nagu werden vorderingen ingediend tot een bedrag van circa f 7,7 miljoen.¹⁴⁸ Hierop is geen enkele uitkering gedaan wegens het negatieve vermogen van Nagu. Het aantal bij Nagu ingediende vorderingen is ons niet bekend.

In het eindverslag van de VVRA is met betrekking tot het van Nagu ontvangen bedrag van f 63,6 miljoen het volgende opgemerkt: “De erkenning van de aanvankelijk ten name van de “verkochte” Joodse bedrijven geboekte vorderingen op V.V.R.A. vond plaats in aansluiting aan na de bevrijding door de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel uitgesproken vonnissen resp. aan tussen partijen gesloten minnelijke regelingen.”¹⁴⁹

Schade-Enquête-Commissie

5.2.4 Bij de Sec konden na de oorlog vanwege de “Wet op de materiële oorlogsschaden” schadevergoedingen worden aangevraagd voor zogenoemde B-schade (wegens schade aan beroeps- en bedrijfsuitrusting) en C-schade (wegens schade aan handels- en bedrijfsvoorraden). Wij hebben geen enkele informatie gevonden over aantallen toegekende schadevergoedingen en de geldelijke omvang daarvan wegens liquidatie of roof uit onder Verwaltung geplaatste Joodse bedrijven. Overigens was het een voorwaarde voor het verkrijgen van een schadevergoeding voor B- of C-schade dat het (leeggeroofde of geliquideerde) bedrijf werd voortgezet.

Beschrijving van een geval van roof en verkoop van een bedrijf en rechtsherstel¹⁵⁰

5.2.5 Wij vonden het nuttig om aan de hand van één geval van minnelijk rechtsherstel vast te leggen welke informatie over verscheidene in de oorlog verkochte bedrijven in de overeenkomsten van rechtsherstel te vinden is. Vastlegging en doortelling van kwantitatieve informatie in alle gevallen van rechtsherstel van verkochte bedrijven kan misschien een beter inzicht geven in de financiële situatie van die bedrijven vlak voor de confiscatie. In het kader van ons onderzoek was dit niet mogelijk.

¹⁴⁶ Eindverslag VVRA, pagina 29.

¹⁴⁷ Dr. L. de Jong, deel XII w.u., pagina 687 e.v.

¹⁴⁸ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 85.

¹⁴⁹ Eindverslag VVRA, pagina 30.

¹⁵⁰ NBI dossier 15.084, ARA.

Aan een (ongedateerde kopie van een) overeenkomst tussen het NBI als vertegenwoordiger van een Duitse "Verwalter" (hierna te noemen V) enerzijds, en B, optredend als bewindvoerder voor twee afwezigen, samen bezittend het gehele aandelenkapitaal van de Naamloze Vennootschap X (hierna aangeduid als NV X) anderzijds, alsmede aan een, ten behoeve van NV X opgesteld, bijgevoegd accountantsverslag aan het NBI, kan het volgende worden ontleend:

In 1942 werden de aandelen van de NV X "verkocht" aan de "Verwalter" V voor een bedrag van f 93.000, waarvan f 3.021 werd afgedragen aan de Nagu en een bedrag van f 89.979 werd gestort bij de VVRA. Het bedrag van f 93.000 werd onttrokken aan de middelen van de NV X.

Voorts werd door V, ten laste van de NV X, in 1942 en 1943 een bedrag van f 15.974 betaald op de rekening van de Nagu bij de Nederlandschen Bank voor Arbeid (NBA). Uit dit bedrag werd V een "Verwalterssalaris" betaald van in totaal f 15.093. In september 1944 werd door V een bedrag van f 25.000 ten laste van de NV X opgenomen, dat geremiteerd werd naar drie Duitse banken ten gunste van V en diens echtgenote.

V genoot van de NV X in de jaren 1942 en 1943 een salaris van in totaal f 7.600,29 in zijn "functie" van werkmeester. Omdat V het grootste deel niet aanwezig was en het werk aan anderen overliet, werd dit bedrag na de bevrijding als onttrekking beschouwd. Tenslotte keerde V ten laste van de NV X een salaris van in totaal f 1.980,76 uit aan zijn zoon, die volgens het bijgevoegde accountantsrapport echter geen enkele prestatie voor de NV X verrichtte. Al deze bedragen werden aan de NV X onttrokken.

Voorts onttrok V goederen aan de NV X, die op de zwarte markt werden verkocht. De opbrengst daarvan bleek niet meer vast te stellen, maar wel bleek dat uit de verkoopopbrengst gelden naar Duitsland werden geremiteerd naar rekeningen van V en diens echtgenote ten bedrage van f 29.700. Uit de verkoopopbrengst werden ook effecten tot een bedrag van f 4.000 gekocht, die werden gedeponereerd ten gunste van V bij de Bank der Deutschen Arbeit in Berlijn. Alle bedragen bij elkaar geteld leidde dit tot een schade voor de NV X van ten minste f 177.255,05.

Uit de zich in hetzelfde dossier bevindende overeenkomst van minnelijk rechtsherstel¹⁵¹ blijkt het volgende:

- V wordt vertegenwoordigd door het NBI, omdat diens (vijandelijk) vermogen onder beheer staat van het NBI.
- De twee enige aandeelhouders van de NV X worden vertegenwoordigd door de bewindvoerder voor die afwezige aandeelhouders.
- De NV X wordt vertegenwoordigd door een bestuurder met bevoegdheid tot beheerder over de NV X.
- Partijen stellen vast dat op basis van het accountantsrapport dat V in ieder geval aan de NV X schuldig is de in dat rapport en hierboven genoemde bedragen van f 89.979 en f 25.000, tezamen f 114.979.
- Partijen verklaren nietig de rechtsbetrekkingen van eigendom en bezit die tijdens de bezetting ten opzichte van de aandelen van de NV X zijn ontstaan en doen herleven de rechtsbetrekkingen van eigendom en bezit zoals die op 9 mei 1940 ten aanzien van de aandelen van de NV X hebben bestaan.
- Voorzover de aandelen in NV X verdwenen blijken te zijn, worden zij als ingetrokken beschouwd en zal de NV X nieuwe aandelen in plaats van de oude uitgeven.

¹⁵¹ NBI dossier 15.084.

- Ter zekerheid voor de voldoening van het bedrag van f 114.979 cedeert het NBI als beheerder van het vermogen van V aan de NV X:
 - het saldo bij de Rijkspostspaarbank ten name van V;
 - de vorderingen op de VVRA en de Nagu;
 - het saldo ten name van V bij de BNA;
 - de ten name van V bij een van de hiervoor bedoelde instellingen gedeponeerde effecten en claims.
- Voorts doet het NBI afstand ten gunste van NV X van alle rechten en aanspraken die het NBI zou kunnen doen gelden of geldend zou kunnen maken op de saldi van V bij de eerdergenoemde banken in Duitsland, inclusief de daar gedeponeerde f 4.000 effecten van V.
- Mocht te eniger tijd blijken dat van onttrekkingen uit de NV X gelden of geldswaarden zijn terechtgekomen op nog niet bekende rekeningen van de echtgenote van V of diens zoon of andere familieleden van V, dan zullen beide partijen er naar beste vermogen toe medewerken en samenwerken dat de desbetreffende gelden of geldswaarden alsnog ten goede zullen komen aan de NV X respectievelijk aan de aandeelhouders.

Een recente opvraag van gegevens betreffende NV X bij de Kamer van Koophandel te A (plaats van vestiging van NV X) uit de jaren 1931 (jaar van oprichting van NV X) tot en met 1945 leverde de volgende informatie op:

- De eerste registratie in het Handelsregister dateert uit 1931 en betreft informatie omtrent de handelsnaam, de plaats van vestiging, de omschrijving van het soort bedrijf, de verwijzing naar de Staatscourant waarin de akte van oprichting openbaar is gemaakt (voor NV X was dat 1931), de namen van de bestuurders en commissarissen, alsmede het bedrag van het maatschappelijk kapitaal (totaal, geplaatst en gestort).
- Opgaven uit 1933 van een nieuwe bestuurder en een uittredende directeur.
- Opgave uit 1934 wegens wijzigingen in de handelsnaam, het adres en het geplaatste en gestorte kapitaal.
- Opgave uit 1938 van het gewijzigd adres van een directeur.
- Opgave van 9 februari 1942 gedaan door V, waarin hij opgeeft dat hij de functie van "Veräußerungstreuhänder" van NV X bekleedt.
- Opgave van 10 februari 1942, waar bij "de aangever" is vermeld: "Ambtshalve ingevolge art. 8, lid 2, van de Verordening van den Rijkscommissaris van 12 maart 1941". In deze opgave wordt gesteld dat de Nagu "tot bewindvoerder, gerechtigd tot het vervreemden der onderneming werd aangesteld". V wordt blijkens deze opgave benoemd tot bewindvoerder "gerechtigd tot het beheer" van de NV X.
- Opgave van 19 oktober 1943 waarin wordt medegedeeld dat de twee vooroorlogse directeurs zijn ontslagen en dat V is ontslagen als beheerder.
- Opgave van 19 oktober 1943 waarin V aangeeft dat hij directeur is van de NV X.
- Opgave van 19 oktober 1943 door V, waarin de benoeming van een procuratiehouder met een beperkte volmacht wordt gemeld.
- Opgave van 19 oktober 1943 door V, waarin de benoeming van een (tweede) procuratiehouder wordt gemeld met een "Algeheele volmacht zonder eenige beperking".
- Opgave van 19 oktober 1943 door V, waarin de laatstbedoelde procuratiehouder "met algemeene stemmen" wordt aangewezen "om bij ontstentenis of belet van den Directeur het geheele beheer der Vennootschap tijdelijk waar te nemen".
- Opgave van 23 oktober 1943, waarin wordt medegedeeld dat de benoeming van de Nagu als bewindvoerder van NV X wordt ingetrokken.
- Opgave van 5 november 1945, waarin door B in zijn hoedanigheid als "bestuurder met bevoegdheid van beheerder" wordt medegedeeld dat hij met ingang van 9 oktober 1945 is benoemd tot bestuurder van de NV X.

Recapitulatie

5.2.6 Terugbetaald werd door de beheerders van Omnia (circa f 56.000), van BNA (circa f 3,6 miljoen) en van LVVS (circa f 5,9 miljoen) voor een totaalbedrag van circa f 9,6 miljoen wegens geliquideerde bedrijven.

De opbrengst van door de Nagu verkochte bedrijven werd gestort bij VVRA. Met betrekking tot die bedrijven heeft rechtsherstel plaatsgevonden, maar niet bekend is tot in welke omvang. VVRA heeft uiteindelijk 85% van f 63,6 miljoen betaald, ofwel circa f 54 miljoen aan cessie-crediteuren wegens teruggegeven dan wel vergoede bedrijven of aan rechthebbenden wanneer geen rechtsherstel had plaatsgevonden.

In totaal is dan circa f 63,6 miljoen terugbetaald en/of aan cessie-crediteuren vergoed wegens verkochte en geliquideerde bedrijven. Die f 63,6 miljoen is de som van f 0,06 miljoen (Omnia), f 3,6 miljoen (BNA), f 5,9 miljoen (LVVS) en f 54,0 miljoen (VVRA). Dat dit bedrag precies gelijk is aan het door Nagu bij VVRA gestorte bedrag is zuiver toeval.

(in miljoenen guldens nominaal)

Door Omnia terugbetaald (4,6576%)	0,06
Door BNA terugbetaald (52%)	3,6
Door VVRA terugbetaald (85%)	54,0
Door Nagu terugbetaald (0%)	0,0
Door Sec vergoed	<u>P.M.</u>
Subtotaal	57,7
Door LVVS terugbetaald (<i>is in restitutie LVVS opgenomen</i>)	5,9
Totaal restitutie wegens geroofde bedrijven	<u>63,6</u>

6 Onroerende goederen en hypotheke u/g

6.1 Roof

Panden en hypotheke u/g

6.1.1 Ingevolge verordening 154 van augustus 1941 werden Joden verplicht hun in bezit zijnde onroerende goederen en de door hun verstrekte hypothecaire leningen (de zogenoemde hypotheke uitgeleende gelden, u/g) te melden bij de tegelijkertijd in augustus 1941 opgerichte stichting “Niederländische Grundstückverwaltung” (Ngv).¹⁵²

Joodse bedrijven moesten al in oktober 1940, ingevolge verordening 189¹⁵³, aangifte doen van hun binnen- en buitenlands vermogen inclusief onroerende goederen en uitstaande vorderingen. Landbouwgronden in Joods bezit of door Joden gepacht moesten ingevolge verordening 102 van 27 mei 1941 worden aangemeld.

De Ngv nam na aanmelding het “beheer” van de onroerende goederen en de hypotheke “over” en begon vervolgens met onteigening en verkoop van de onroerende goederen. Het te gelde maken van de hypothecaire leningen u/g was voor de Ngv een probleem. Een en ander leidde in 1944 tot de oprichting van de “Landelijke Hypotheekbank”, die zich in december 1944 bereid verklaarde alle hypotheke in beheer bij de Ngv over te nemen.¹⁵⁴

Er zouden circa 16.000 percelen (is huizen, gebouwen en kavels grond, niet zijnde agrarisch grondbezit) en circa 6.000 hypotheke u/g zijn aangemeld.^{155 156}

Een aantal van 25.000 aangemelde huizen en hypotheke u/g wordt vermeld in een reconstructie van de administratie van de Ngv op basis van grootboekrekeningen per eind maart 1945. Daar komt een post voor wegens “taxatiekosten over rond 25.000 percelen”.¹⁵⁷ Vermeld wordt dat die 25.000 zowel de panden als de hypotheke betreft.¹⁵⁸ Overigens bleek in 1954 dit totale aantal circa 18.000 te zijn na eliminatie van dubbeltellingen.¹⁵⁹

Volgens Van der Leeuw¹⁶⁰ werden circa 20.000 “percelen” met een door hem genoemde waarde van circa f 150 miljoen (hij voegt daaraan toe dat die schatting betrekking heeft op de “onbezwaarde” waarde) en circa 5.600 hypotheke met een waarde van circa f 22 miljoen door Ngv in “beheer” genomen. Uitgaande van deze door Van der Leeuw vermelde aantallen en bedragen zou de gemiddelde onbezwaarde waarde van een perceel circa f 7.500 hebben bedragen, en het gemiddeld bedrag van een hypothecaire lening u/g circa f 3.900.

¹⁵² Zie ook Dr. G. Aalders, “Roof”, pagina 144 e.v.

¹⁵³ VO 189/1940. Zie ook Dr. G. Aalders: “Roof”, pagina 135.

¹⁵⁴ Exposé no. 25, opgesteld door de Centrale Accountantsdienst, 2 juni 1955, pagina 7.

¹⁵⁵ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 87.

¹⁵⁶ Exposé no. 25, pagina 5. Vermeld wordt uit een “interne nota (ongedateerd)” een “totaal aantal geregistreerde percelen” van ongeveer 16.000 en 6.000 hypotheke.

¹⁵⁷ Exposé no. 25, pagina 33.

¹⁵⁸ Exposé no. 25, pagina 46.

¹⁵⁹ Exposé no. 25, pagina 110.

¹⁶⁰ Dr. A.J. van der Leeuw, “De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog”, pagina 11.

De Jong¹⁶¹ noemt circa 19.000 door de Ngv geroofde panden, waarvan er "in oktober 1943 ruim 8.000 bij notariële acte het eigendom van niet-Joden waren geworden tot een gezamenlijke waarde van f 86 mln."¹⁶² Dat is een gemiddeld bedrag van circa f 10.750. Het is niet duidelijk wat De Jong met het begrip "waarde" bedoelt. Wellicht bedoelt hij het totaal van de in de oorlog overeengekomen verkoopprijzen. Wij hebben echter geen verklaring kunnen vinden voor het feit dat de door De Jong vermelde en in de oorlog gerealiseerde gemiddelde verkoopopbrengst aanmerkelijk hoger is dan de door Van der Leeuw genoemde gemiddelde onbezwaarde waarde per perceel. Juist het tegenovergestelde zou worden verwacht; bekend is dat onroerend goed vaak tegen lage prijzen werd verkocht aan stromannen, die vervolgens tegen hogere prijzen doorverkochten.¹⁶³

Volgens Exposé no. 25 werden door de Ngv ook percelen overgedragen aan Omnia, en werden anderzijds door de Ngv "zakenpanden" verkocht voor de Nagu dan wel werden door Nagu panden van en voor de Ngv verkocht.¹⁶⁴ Aantallen of bedragen worden echter niet genoemd. In enkele gevallen zou de opbrengst bij Liro zijn gestort, en niet bij de VVRA.

In het archiefmateriaal betreffende de Ngv hebben wij geen informatie aangetroffen die een zelfstandige raming van de werkelijke of reële waarde van de geconfisqueerde onroerende goederen mogelijk maken. De in het ARA aanwezige "Verkaufsbücher" vermelden slechts de in de oorlog door de Ngv gerealiseerde verkoopprijs.

Wij hebben evenmin statistische informatie, zoals CBS-statistieken, aangetroffen met behulp waarvan een betrouwbare raming van die werkelijke of reële waarde zou kunnen worden gemaakt.

In Exposé no. 25 wordt in verband met in de oorlog geboekte of in rekening gebrachte taxatiekosten een gemiddelde waarde – waarschijnlijk per getaxeed pand – vermeld van circa f 9.300. Het betreft ongeveer 12.500 taxaties. Vermenigvuldiging levert dan een gemiddelde waarde van circa f 116 miljoen. De informatie is te vaag om als raming te gebruiken; het is niet bekend wat het uitgangspunt was van de taxaties.

Uit een beknopt onderzoek (25 dossiers uit 1 ressort) dat wij hebben ingesteld in enkele geschillendossiers¹⁶⁵ van de Raad voor het Rechtsherstel, bleek dat in een aantal gevallen de door de Ngv verkochte panden werden doorverkocht, elke keer tegen een hogere prijs.

Een voorbeeld¹⁶⁶ moge dit toelichten:

De Ngv verkoopt aan X op 4 augustus 1942 een pand (sinds 1934 het eigendom van A), waarop een hypotheek rust van f 3.000, voor een brutobedrag van f 5.500. Die hypotheek wordt afgelost. X verkoopt op dezelfde dag het pand aan Y voor f 6.200, die het eveneens dezelfde dag weer doorverkoopt aan Z voor f 7.200. Op het pand wordt ten behoeve van Z een hypothecaire lening verstrekt van f 5.000.

Uit de geschillendossiers blijken niet de werkelijke of reële waarden van de verkochte panden; ook worden de oorspronkelijke aankooprijzen niet vermeld. Er worden uitsluitend verkoopprijzen in 1942 of daarna genoemd.

¹⁶¹ Dr. L. de Jong, deel XII w.u., pagina 681 en pagina 690.

¹⁶² Het door De Jong genoemde aantal van ruim 8.000 stemt zeer wel overeen met het aantal transactienummers in "Verkaufsbücher nrs. 2 - 18"; zie Onderzoeksgids Archieven Joodse oorlogsgetroffenen, pagina 89 en 90.

¹⁶³ Eerste rapport Scholten, pagina 156.

¹⁶⁴ Exposé no. 25, pagina 9.

¹⁶⁵ Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, pagina 240.

¹⁶⁶ Uit dossier R6165; ARA.

Voor een raming van de geldelijke omvang van de roof van onroerend goed, niet zijnde landbouwgrond en onroerend goed in bezit van bedrijven of hypothecaire leningen u/g, hanteren wij de door Van der Leeuw geschatte waarden, te weten (circa 20.000) percelen¹⁶⁷ met een vermoedelijke waarde van circa f 150 miljoen en circa 5.600 hypotheke met een vermoedelijke waarde van circa f 22 miljoen, tezamen dus circa f 172 miljoen. Wij hebben geen bronnen aangetroffen die een zelfstandige raming van deze roof mogelijk maken.

Wij houden hierbij wegens ontbrekende informatie terzake geen rekening met de hierboven vermelde mogelijkheid dat de Ngv in een aantal gevallen panden aan Omnia en Nagu heeft overgedragen, en anderzijds panden voor de Nagu heeft verkocht.

In de oorlog ontvangen exploitatiesaldi

6.1.2 In de oorlog werd door de Ngv een bedrag van circa f 7 miljoen ontvangen wegens exploitatiesaldi van onroerend goed in de periode van onteigening tot verkoop.¹⁶⁸ Er is geen totaalbedrag bekend van de exploitatiesaldi die na hun aankoop werden geïnd door de kopers te kwader trouw.

Agrarisch grondbezit

6.1.3 Aanmelding van Joods bezit van landbouwgronden werd in 1941 verplicht ingevolge verordening 102 van 27 mei; aangemeld werden volgens Van der Leeuw 8.844 hectare met een waarde van circa f 17 miljoen.¹⁶⁹

De opbrengst van de verkopen van die landbouwgronden zou eveneens circa f 17 miljoen hebben bedragen. Die opbrengst zou bij de VVRA zijn afgedragen¹⁷⁰; in het eindverslag VVRA wordt hiervan echter geen melding gemaakt.

Wij hebben geen bronnen aangetroffen die een zelfstandige raming van de roof van agrarisch grondbezit mogelijk maken. Wij hebben evenmin gegevens kunnen vinden over schade voor Joodse pachters van landbouwgronden. Zij verloren in de loop van 1941 al hun pachtrechten.

Totaal van de roof

6.1.4 Wij ramen de totale geldelijke omvang van de roof van onroerende goederen, niet in het bezit zijnde van bedrijven, en van hypotheke u/g op een totaalbedrag van circa f 189 miljoen, vermeerderd met de door de Ngv in de oorlog ontvangen exploitatiesaldi ad circa f 7 miljoen, in totaal dus circa f 196 miljoen nominaal. De in de oorlog ontvangen exploitatiesaldi door kopers te kwader trouw zouden hierbij opgeteld moeten worden, maar het totaalbedrag daarvan is niet bekend.

¹⁶⁷ Dit aantal bleek eind 1954 circa 12.000 tot 12.400 te zijn; zie ook punt 6.2.1.

¹⁶⁸ Exposé no. 25, pagina 30; ook pagina 33.

¹⁶⁹ Dr. A.J. van der Leeuw, "De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog", pagina 6.

¹⁷⁰ Eerste rapport Scholten, pagina 154, voetnoot 7.

Recapitulatie van de roof

(in miljoenen guldens)

Onroerend goed (panden)	150,0
Onroerend goed (agrarisch grondbezit)	17,0
Hypotheke u/g	22,0
Exploitatiesaldi door Ngv	7,0
Exploitatiesaldi door kopers te kwader trouw	P.M.
Onbekende schade voor Joodse pachters	P.M.
Totaal nominaal	<hr/> 196,0

6.2 Teruggave door rechtsherstel en terugbetaling

Crediteuren

6.2.1 In een "zeer voorlopige balans" per 30 juni 1948 van de Ngv werd een crediteurensaldo vermeld van circa f 77,6 miljoen à f 77,7 miljoen.¹⁷¹

Een later verstrekte specificatie¹⁷² van dit crediteurensaldo is als volgt:

(in miljoenen guldens)

Rückstellungen (reservering van diverse in oorlog door Ngv ontvangen opbrengsten)		0,1
Exploitatiesaldi		
Verschuldigd volgens crediteurenkaarten	4,1	
Bij: In de oorlog in rekening gebrachte taxatie- en provisiekosten alsmede een correctie op te hoge onderhoudskosten	0,9 <u>1,2</u>	6,2
Koopsommen		
Bij VVRA gestort	46,1	
Nog verschuldigd volgens balans 31 maart 1945	<u>4,2</u>	50,3
Hypotheekrente en -aflossingen		
Hypotheekrente en -aflossingen, bij VVRA gestort	18,7	
Bij: Overige geïnde hypotheekrente (niet bij VVRA gestort?) Correctie in rekening gebrachte provisie	1,3 <u>1,0</u>	21,0
		<u>77,6</u>

¹⁷¹ Exposé no. 25, pagina 29.

¹⁷² Exposé no. 25, pagina 33 en 34.

Een latere specificatie van de samenstelling van de post crediteuren ultimo december 1954 laat het volgende beeld zien:¹⁷³

(in miljoenen guldens)

“1. Kopers te kwader trouw (cessionarissen) (w.o. niet begrepen de Landelijke Hypotheekbank te 's Gravenhage)	30
2. De hypothecaire geldschieters van de kopers te kwader trouw (praktisch alleen de Landelijke Hypotheekbank)	20
3. Joodse eigenaren ter zake van exploitatiesaldi hunner percelen tussen inbeslagname en verkoop xx)	
4. Joodse eigenaren van afgeloste hypotheke u/g (als regel is hiervoor geen rechtsherstel aangevraagd en namen de eigenaren genoegen met de vordering op de N.G.V.)	
Totaal van de groepen 3 en 4	29
	<hr/>
	79

Voor circa 700 gevallen moet het rechtsherstel nog tot stand komen; de verplichtingen zijn in bovenstaande cijfers reeds berekend.”

“xx) De exploitatiesaldi tussen verkoop en rechtsherstel gaan bij rechtsherstel over van de koper te kwader trouw op de oude eigenaar; de N.G.V. blijft hier buiten.”

Het aantal erkende crediteuren per 31 december 1954 bedroeg uiteindelijk 17.944. “In vroegere jaren zijn hogere aantallen genoemd (25.000 en 30.000), welke door samenvoeging van namen, die onder meer dan een rubriek voorkwamen, zijn teruggebracht tot circa 18.000.”¹⁷⁴ In deze 18.000 crediteuren zijn circa 5.600 tot 6.000 crediteuren wegens hypotheke u/g begrepen. Er resteren dan ongeveer 12.000 tot 12.400 crediteuren inzake onroerend goed.

In het “Verslag van de werkzaamheden van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel in de periode van 16 november 1945 tot 1 januari 1959” wordt in een bijlage melding gemaakt van 12.891 in behandeling genomen geschillen, waarvan er 10.165 via minnelijk rechtsherstel werden geregeld; 1.431 geschillen werden alsnog ingetrokken en 1.295 werden op andere wijze geregeld.

Teruggave

6.2.2 Het aantal erkende crediteuren wegens onroerend goed per 31 december 1954 bedroeg circa 12.000 tot 12.400. Uit het voornoemde verslag van de werkzaamheden van de Raad voor het Rechtsherstel blijkt dat 12.891 geschillen in behandeling zijn genomen. Hierin is zeer waarschijnlijk slechts een klein aantal geschillen begrepen inzake hypotheke.¹⁷⁵

¹⁷³ Exposé no. 25, pagina 109.

¹⁷⁴ Exposé no. 25, pagina 110.

¹⁷⁵ Exposé no. 25, pagina 109.

Wij leiden uit het voorgaande af dat alle bij de Ngv aangemelde dan wel bekende¹⁷⁶ geroofde onroerende goederen via rechtsherstel geheel of vrijwel geheel teruggegeven zijn aan de oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen, dan wel dat deze alsnog op een door hen blijkbaar geaccepteerde wijze zijn vergoed door de kopers te kwader trouw. In de crediteurenopstelling komt immers geen enkele "normale" crediteur wegens koopsommen meer voor. Door teruggave van het onroerend goed werden de kopers te kwader trouw cessie-crediteur; zij namen de vordering van de oorspronkelijke eigenaar op de Ngv over. Datzelfde gold ook voor de hypothecaire geldschietters te kwader trouw.

De oorspronkelijke eigenaren van de in de oorlog geroofde hypothecaire leningen u/g moesten in vrijwel alle gevallen genoegen nemen met een vordering op de Ngv. In het eerste rapport Scholten wordt uitvoerig ingegaan op de juridische redenen daarvoor.¹⁷⁷

Voorbeeld van een geval van roof en van teruggave via minnelijk rechtsherstel

6.2.3 Hiervoor werd in punt 6.1.1 een voorbeeld gegeven van een verkoop van een pand door de Ngv, dat onmiddellijk daarna tweemaal wordt doorverkocht. Na de oorlog vond op 25 september 1947 met betrekking tot dit geval als volgt minnelijk rechtsherstel plaats ten overstaan van een notaris:

- A wordt met terugwerkende kracht tot 4 augustus 1942 in het eigendomsrecht hersteld van het pand.
- A betaalt aan Z het bedrag van de oorspronkelijke hypotheek ad f 3.000 plus de rente op die hypotheek van 4 augustus 1942 tot 25 september 1947 (f 618,67).
- A sluit op het pand een nieuwe hypotheek.
- Z betaalt aan A het nettosaldo van de sinds 4 augustus 1942 ontvangen huren (f 1.788,07), alsmede de kosten van de nieuwe hypotheekakte ten behoeve van A, de kosten ten behoeve van de Raad voor het Rechtsherstel en de kosten van de akte van het rechtsherstel, tezamen f 252,76.
- X en Y betalen aan Z de door hun behaalde winsten bij doorverkoop ten bedrage van f 700 en f 1.000.
- Z moet de in 1942 gesloten hypotheek ad f 5.000 aflossen bij (de beheerder van) de Landelijke Hypotheekbank.
- A cedeert zijn vordering op de Ngv ad f 2.500 aan Z.

De akte van rechtsherstel werd ondertekend en bekrachtigd door een gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel.

Afdrachten aan de VVRA

6.2.4 In het eindverslag VVRA wordt vermeld dat in de oorlog geld door de Ngv bij de VVRA werd gestort tot een bedrag van circa f 62 miljoen wegens "Ruim 5.000 verplichtingen uit hoofde van de Ngv, onder opgave van de namen der gedeposeerden, gestorte gelden, welke gelden door de N.G.V. waren verkregen uit de verkoop van aan Joodse personen toebehorende goederen en andere met deze soort vermogensbestanddelen verband houdende transacties", alsmede circa f 1,4 miljoen wegens door de "Bevollmächtigter für das Wohnungs- und Siedlungswesen" verkochte onroerende goederen en afgeloste hypotheek.¹⁷⁸ In totaal dus circa f 63,4 miljoen.

¹⁷⁶ Eerste rapport Scholten, pagina 164. Daar wordt melding gemaakt van het feit dat uit de in de oorlog bijgehouden administraties een groot aantal namen van Joodse schuldeisers kon worden achterhaald.

¹⁷⁷ Eerste rapport Scholten, pagina 162 e.v. waarin onder meer de systematiek van het rechtsherstel ter zake van hypotheek u/g wordt besproken.

¹⁷⁸ Eindverslag VVRA, pagina 30.

Uit de bij de VVRA gestorte circa f 62 miljoen wegens ruim 5.000 verplichtingen kan het gemiddeld bedrag per verplichting worden berekend als circa f 12.000. Wanneer "verplichting" kan worden geïnterpreteerd als "verplichting tot terugbetaling wegens verkoop van een huis", dan zou het berekende gemiddelde van f 12.000 mogen worden vermenigvuldigd met 12.000 tot 12.400, het hiervoor berekende aantal crediteuren inzake onroerend goed. Daaruit zou dan onder voorbehoud kunnen worden geconcludeerd dat de totale waarde van de geconfisqueerde huizen zou hebben bedragen circa f 144 miljoen tot circa f 149 miljoen, bedragen die dicht bij de door Van der Leeuw geraamde f 150 miljoen liggen. Overigens wordt uit het eindverslag VVRA niet duidelijk of de verplichtingen uitsluitend huizen betreffen of wellicht ook agrarisch grondbezit.

In Exposé no. 25 wordt aan "crediteurenverplichtingen" een bedrag van circa f 77,7 miljoen vermeld, waarvan circa f 46,1 miljoen wegens bij de VVRA gestorte koopsommen en circa f 18,7 miljoen wegens bij de VVRA gestorte afgeloste hypotheekrenten u/g en geïnde hypotheekrenten, tezamen dus circa f 64,8 miljoen.¹⁷⁹ Een verklaring voor het verschil van circa f 1,4 miljoen met de hiervoor vermelde f 63,4 miljoen hebben wij niet gevonden.

Overigens heeft de Ngv blijkbaar niet alle inkomsten bij de VVRA gestort. Exposé no. 25 maakt melding van aankoop door de Ngv van circa f 4,5 miljoen aan Reichsschatzanweisungen. Voor deze aankoop werd het NBI, optredende voor de Ngv, in 1953 schadeloos gesteld door De Nederlandsche Bank tot een bedrag van circa f 4,9 miljoen inclusief rente.¹⁸⁰

Terugbetalingen

6.2.5 Bij de beheerder van Ngv zijn vorderingen ingediend tot een uiteindelijk bedrag van circa f 79 miljoen per eind 1954 (waarin begrepen circa f 50 miljoen kopers en hypotheekverstrekkers te kwader trouw) waarop in 1950 eerst voorschotten werden betaald, waarna een eerste uitkering van 40% werd gedaan in 1950, een tweede uitkering van 25% in 1953 en een slotuitkering van 10,65%, waarschijnlijk in 1956, zodat werd terugbetaald een bedrag van ruim f 59,5 miljoen nominaal, ofwel 75,65%.

De beheerder van Ngv kon voor terugbetaling beschikken over circa f 58,8 miljoen:

- Gestort bij de VVRA, volgens de opgave van de VVRA zelf, een bedrag van circa f 63,4 miljoen. Hierop werd uiteindelijk uitgekeerd 85%, ofwel circa f 53,9 miljoen.
- Een vergoeding voor de in de oorlog aangekochte Reichsschatzanweisungen tot een bedrag van circa f 4,9 miljoen.

Met dat bedrag van f 58,8 miljoen zou een terugbetaling op de schuld van f 79 miljoen mogelijk zijn geweest van circa 74,43%.

Een cijfermatige onderbouwing voor het verschil met de werkelijke terugbetaling ad 75,65% hebben wij niet kunnen vinden. De liquiditeitspositie van de Ngv na de bevrijding (circa f 228.000¹⁸¹) kan dat verschil nauwelijks verklaren.

Wel wordt in het Exposé op verscheidene plaatsen¹⁸² melding gemaakt van uitkeringen van LVVS. Bedragen worden niet vermeld. In het eindverslag LVVS wordt nergens melding gemaakt van de Ngv als crediteur. Mogelijk werden huuropbrengsten van de door de Ngv onder beheer geplaatste panden bij Liro gestort.¹⁸³

¹⁷⁹ Exposé no. 25, pagina 33.

¹⁸⁰ Exposé no. 25, pagina , 49-53.

¹⁸¹ Exposé no. 25, pagina 10.

¹⁸² Exposé no. 25, onder meer pagina's 8, 9, 35 en 58.

¹⁸³ Exposé no. 25, pagina 8. De huuropbrengsten in het eerste halfjaar 1944 zouden circa f 778.000 hebben bedragen.

Rechtsherstel en terugbetaling: conclusies

6.2.6 De roof bestond uit een door Van der Leeuw geschat doch niet onderbouwd bedrag van circa f 150 miljoen aan huizen en gebouwen, uit een bedrag van circa f 22 miljoen wegens hypotheke u/g, uit een bedrag van circa f 7 miljoen aan door Ngv geïncasseerde exploitatie-opbrengsten en uit een bedrag van circa f 17 miljoen aan de waarde van agrarisch grondbezit, tezamen circa f 196 miljoen nominaal.

De eigendom van de huizen is, naar wij hiervoor in punt 6.2.2 hebben verondersteld, in alle aangemelde en bekende gevallen teruggegeven aan de rechthebbenden, dan wel de verkoop in de oorlog is door een aanvulling op de verkoopprijs na de oorlog alsnog geaccepteerd.

De restitutie en terugbetaling wegens door Ngv geroofd onroerend goed ramen wij dan ook op dezelfde geschatte waarde als de roof, circa f 150 miljoen nominaal.

Met betrekking tot de hypotheke u/g constateren wij dat in het overgrote deel van de gevallen noodgedwongen genoeg moest worden genomen met een uitkering van de Ngv ten bedrage van 75,65% van f 22 miljoen, ofwel circa f 16,6 miljoen nominaal.

Uit de tweede crediteurenopstelling in punt 6.2.1 blijkt dat daarin circa f 7 miljoen (namelijk de vermelde f 29 miljoen minus circa f 22 miljoen aan geroofde hypotheke) moet zijn begrepen wegens exploitatiesaldi van percelen tussen het moment van in beslagname door de Ngv en het moment van verkoop. Naar verwachting zal 75,65% daarvan, dat is circa f 5,3 miljoen, uiteindelijk aan de oorspronkelijke eigenaren van het onroerend goed zijn betaald. Wij hebben overigens daarover geen enkele informatie gevonden.

Uit de voetnoot bij de crediteurenopstelling blijkt voorts dat de exploitatiesaldi tussen verkoop en rechtsherstel bij het rechtsherstel ten goede kwamen aan de oorspronkelijke eigenaren. Wij hebben dat inderdaad kunnen constateren in enkele geraadpleegde geschillendossiers. Een totaalbedrag van op deze wijze vergoede exploitatiesaldi is echter niet bekend.

Uit diverse dossiers van de Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Onroerende Goederen, is gebleken dat ook ten aanzien van agrarisch grondbezit rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Samenvattende totalen zijn echter niet aanwezig. Wij veronderstellen dat ook hier volledig dan wel vrijwel volledig rechtsherstel heeft plaatsgevonden. De restitutie en terugbetaling wegens geroofd agrarisch grondbezit ramen wij dan ook op dezelfde waarde als de roof, circa f 17 miljoen nominaal.

Met betrekking tot het resterende deel van de terugbetalingen door de naoorlogse Ngv moet worden geconcludeerd dat die terugbetalingen (75,65% van f 50 miljoen) voor het grootste deel zijn geschied aan de cessie-crediteuren. Deze terugbetalingen aan de cessie-crediteuren hebben wij niet als restitutie beschouwd.

De totale restitutie inzake onroerend goed en hypotheke u/g heeft naar onze mening dan ook bedragen circa f 150 miljoen (onroerend goed) plus f 16,6 miljoen (hypotheke u/g) plus f 5,3 miljoen (exploitatie-saldi van Ngv in de oorlog) plus f 17 miljoen (agrarisch grondbezit), ofwel in totaal circa f 188,9 miljoen nominaal. In dit bedrag is niet begrepen de door eigenaren te kwader trouw aan de oorspronkelijke eigenaren terugbetaalde netto-exploitatieopbrengsten vanaf het moment van aankoop van de Ngv tot de datum van het rechtsherstel.

Recapitulatie

	Roof	Restitutie
(in miljoenen guldens)		
Onroerend goed (panden)	150,0	150,0
Onroerend goed (agrarisch grondbezit)	17,0	17,0
Hypotheken u/g	22,0	16,6
Exploitatiesaldi door Ngv	7,0	5,3
Exploitatiesaldi door kopers te kwader trouw	P.M.	P.M.
Totaal nominaal	196,0	188,9

7 CNCV

7.1 Roof

Bevoegdheden CNCV

7.1.1 Op grond van verordening 41/1941 kreeg de Commissaris voor de Niet-Commerciële Verenigingen en Stichtingen (CNCV) de bevoegdheid om:

- a. organisaties met een liefdadig doel;
- b. organisaties van werkgevers en werknemers; en
- c. overige niet-commerciële organisaties zoals politieke partijen, religieuze organisaties, vrijmetselarij, etc.
te liquideren.¹⁸⁴

De vermogenswaarden van de organisaties ad a. en ad b. werden overgedragen aan de Nederlandse Volksdienst en aan het Nederlands Arbeidsfront. Onder de groep ad c. vielen ook, maar niet uitsluitend, niet-commerciële Joodse verenigingen en stichtingen. De vermogenswaarden van deze geliquideerde organisaties bleven onder berusting van de CNCV. Commerciële Joodse verenigingen en stichtingen werden, zoals wij in een aantal gevallen in het Omnia-archief hebben geconstateerd, door Omnia geliquideerd.

Joodse niet-commerciële verenigingen en stichtingen

7.1.2 Na de oorlog werd de CNCV onder beheer gesteld van de afdeling Bijzondere Beheren van het NBI. De beheerder erkende circa f 16,5 miljoen aan vorderingen en claims. Bij het ARA bevindt zich een kaartregister (circa 8.000 boekhoudkaarten) betreffende verenigingen en stichtingen die een claim hebben ingediend, met vermelding van het bedrag van hun erkende claim. In dat kaartregister komen zowel Joodse als niet-Joodse organisaties voor. Volgens een door de Commissie Kordes uitgevoerde steekproef uit dat kaartregister maakte het aantal Joodse verenigingen en stichtingen circa 40% uit van alle geliquideerde verenigingen en stichtingen.¹⁸⁵

De in het archief ARA aanwezige – naoorlogse – financiële gegevens betreffende Joodse verenigingen en stichtingen zijn zeer gedetailleerd. Een volledige vastlegging en telling van die gegevens kan leiden tot een nauwkeuriger schatting. In het kader van ons onderzoek konden wij bedoelde volledige vastlegging en telling niet uitvoeren.

Volgens een in het NBI-archief aangetroffen besprekingsverslag van 26 oktober 1953 zouden zich in het crediteurenbedrag van circa f 16,5 miljoen ongeveer 2.000 effectenclaims bevinden met een geschatte waarde van circa f 14 miljoen.

Op basis van het genoemde percentage van 40% ramen wij de omvang van de roof wegens liquidatie van niet-commerciële Joodse verenigingen en stichtingen op circa f 6,6 miljoen. De Jong¹⁸⁶ noemt een bedrag van circa f 10 miljoen; die schatting is echter niet onderbouwd.

¹⁸⁴ Zie ook Dr. G. Aalders, "Roof", pagina 132 e.v.

¹⁸⁵ Zie Tweede rapport Kordes, pagina 50, punt 5.3.1.

¹⁸⁶ Dr. L. de Jong, deel V n.w.u., pagina 421.

7.2 Terugbetaling en teruggave

Effecten

7.2.1 Aan de hand van de vorenvermelde boekhoudkaarten is reeds door de Commissie Kordes geconstateerd dat door de naoorlogse beheerder van de CNCV effecten zijn gecedeerd aan het Waarborgfonds Rechtsherstel.¹⁸⁷ Voorts heeft die Commissie in een archief van een nu nog bestaande Joodse organisatie kunnen vaststellen dat in 1941 ingeleverde binnenlandse effecten in 1947 reeds volledig waren terugontvangen, inclusief de achterstallige rente op de grootboekinschrijvingen.

Uitkeringen

7.2.2 Op de erkende claims is, volgens de eerder genoemde boekhoudkaarten, in 1948 een voorschot van 35% uitgekeerd. In 1959 kon een slotuitkering van 71,86% worden gedaan, onder verrekening van het voorschot. Gelet op de op de boekhoudkaarten aangetekende cessies van effecten aan het Waarborgfonds veronderstellen wij dat op de effectenclaims of 90% is uitgekeerd of zelfs volledige teruggave plaats heeft gevonden uit de na de bevrijding bij de CNCV nog aanwezige effecten.

In het hiervoor geschatte bedrag van de roof ad f 6,6 miljoen veronderstellen wij een bedrag ad f 5,6 miljoen aan effecten, waarop uiteindelijk tenminste 90%, ofwel circa f 5 miljoen nominaal zal zijn vergoed. Op de overblijvende vordering ter grootte van circa f 1 miljoen is uiteindelijk terugbetaald 71,86% ofwel circa f 718.600 nominaal. Daarvan is in 1948 ontvangen een voorschot van f 350.000 en in 1959 een tweede en laatste uitkering ter grootte van circa f 361.800.

Wij ramen de nominale terugbetaling en teruggave op circa f 5,7 miljoen.

¹⁸⁷ Tweede rapport Kordes, paragraaf 5.3, pagina's 50 en 51.

8 Kunst en culturele goederen

8.1 Roof

Roof van kunst via Liro

8.1.1 Hiervoor is reeds in hoofdstuk 1 vermeld dat bij Liro kunst en kunstvoorwerpen zijn ingeleverd. Die kunstvoorwerpen zijn in de oorlog grotendeels verkocht, maar de waarde van die ingeleverde kunst is niet bekend. Wel zijn na de oorlog vergoedingen betaald, maar die betroffen niet alle ingeleverde kunst en kunstvoorwerpen.

Naast de roof via Liro zijn kunstschaten ook nog op andere wijze geroofd, voornamelijk door ERR en Dienststelle Mühlmann. Over deze roof zijn geen samenvattende geldelijke gegevens bekend.

Roof en “verkoop” naar Duitsland

8.1.2 In het “Verslag van de werkzaamheden der Stichting Nederlandsch Kunstbezit over het jaar 1945-1946 (18 Juni 1945 - 1 Januari 1947)” is beschreven hoe na mei 1940 veel kunst werd opgekocht door Duitsers waardoor prijzen tot ongekende hoogte stegen. Mede daardoor deden volgens het verslag vele particulieren hun kunstbezit via de kunsthandel van de hand. In de meeste gevallen zou die kunst in Duitsland zijn terechtgekomen. Het verslag meldt dat de vrees “... dat ook het openbaar kunstbezit den overweldigers ten prooi zou vallen...” ongegrond is gebleken. Wel wordt melding gemaakt van de roof van openbare bibliotheken en complete boekencollecties, hetzij omdat die de Joodse wetenschap en cultuur vertegenwoordigden, hetzij omdat deze voor de bezetters een “vijandig” internationaal karakter bezaten.

Het verslag onderscheidt de roof van “cultureel bezit” in drie categorieën, te weten:

1. plundering ten gevolge van oorlogsgeweld; roof of diefstal;
2. onteigening zonder geldelijke tegenprestatie of verkoop onder dwang. Hieronder viel hoofdzakelijk kunstbezit van Joden en van hen, die als vijand werden beschouwd;
3. verkoop tegen geldelijke tegenprestatie op basis van vrijwilligheid.

De onder deze drie categorieën vallende objecten dienen alle te worden gerestitueerd¹⁸⁸; waarbij werd aangenomen dat de onder de 1. en 2. ressorteerende na terugkeer in ons land aan de rechtmatige eigenaren zullen worden teruggegeven en de onder 3. ressorteerende aan den staat zullen vervallen, daar niet de Nederlandsche verkoper schade heeft geleden, doch de Nederlandsche staat, die de betaalmiddelen verschafte.”

In het verslag wordt een opgave gedaan van geleden schade. Die werd in september 1945 geraamd op:

1. “Wetenschappelijk materiaal”: roof f 25 miljoen, schade f 25 miljoen.
2. “Kunstschaten (roerende)”: roof f 200 miljoen, schade f 50 miljoen.

Daaraan wordt echter toegevoegd: “Opgemerkt dient te worden, dat deze bedragen feitelijk beschouwd moeten worden als te zijn een slag in de lucht. Een basis voor nauwkeurige berekeningen ontbreekt.”

Het is overigens niet duidelijk wat in het verslag bedoeld wordt met “schade”.

¹⁸⁸ Zeer waarschijnlijk is hier recuperatie bedoeld.

In een "Rapport omtrent prijzenverloop kunstwerken op kunstveilingen etc." van 29 oktober 1947, opgesteld door drie deskundigen voor de Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak Amsterdam, wordt inzicht gegeven in het prijsverloop voor schilderijen en antiquiteiten op veilingen tussen 1940 en 1945. Wanneer prijspeil 1940 op 100 wordt gesteld, bleken in 1943 de prijzen te zijn gestegen tot 600 (voor oude schilderijen tot circa 1750) en zelfs 800 voor werken uit de Romantische school (1750 tot circa 1860). Het prijspeil in 1947 was voor beide categorieën weer gedaald tot circa 180 tot 240.

In een zich in het archief SNK (omslag 468) bevindend "Beknopt overzicht van de gedurende de periode van 12 October 1945 tot 10 October 1947 gerecupereerde kunstwerken" is een opsomming gegeven van met 39 transporten uit Duitsland gerecupereerde kunst tot een bedrag van circa f 14,6 miljoen. Dat is volgens het overzicht de waarde waarop de kunstwerken in 1938 zouden zijn getaxeerd. Per transport worden slechts de aantallen kunstwerken vermeld zoals schilderijen, preciosa, meubelen, etc. Een omschrijving per kunstwerk hebben wij niet aangetroffen. De getaxeerde waarde van de teruggevoerde bibliotheken wordt op circa f 0,5 miljoen gesteld. In het jaarverslag 1947 van de SNK wordt met betrekking tot de restitutie van culturele goederen een bedrag van ruim f 1,2 miljoen genoemd als waarde van de in 1947 teruggevoerde goederen.

In artikel JL in het achtste jaarboek van het NIOD is onder meer vermeld dat in november 1945 de schade aan door de bezetter weggevoerde kostbaarheden zoals schilderijen op circa f 640 miljoen werd geraamd. Niet vermeld is op welke wijze deze raming is geschied, noch welk deel daarvan uit Joods dan wel niet-Joods bezit afkomstig was.

Aalders gaat uitvoerig in op de roof van cultuurgoederen¹⁸⁹ zonder daarbij duidelijk onderscheid te maken tussen Joodse en niet-Joodse eigendommen. In zijn samenvattend financieel overzicht¹⁹⁰ van de roof van Joods bezit 1940-1945 memoreert hij een bedrag aan roof wegens "kunst, goud, etc." tot een bedrag van f 6 miljoen, waarbij hij aantekent: "Het gaat hier om taxatiewaarden die in de meeste gevallen volstrekt onbetrouwbaar waren. Het bedrag is waarschijnlijk een veelvoud." Het door Aalders genoemde bedrag is waarschijnlijk ontleend aan de op 25 mei 1945 door de bestuurders van het naoorlogse Liro gemaakte reconstructie van de inleveringen in de oorlog.

Van der Leeuw¹⁹¹ schrijft in zijn Notitie voor het Geschiedwerk no. 121: "Da es in den Niederlanden nur wenige grössere Kunstsammlungen in jüdischen Besitz gab,, konnten die Geschäfte der Dienststelle Mühlmann mit beschlagnahmten Kunstgegenstände nur einen geringen Umfang erreichen."

Een enigszins reële en betrouwbare schatting van de geldelijke omvang van de roof van Joods bezit aan kunst en culturele goederen is op basis van de in de archieven en bronnen schaars aangetroffen gegevens niet mogelijk gebleken.

¹⁸⁹ Dr. G. Aalders, "Roof", hoofdstuk 2.

¹⁹⁰ Dr. G. Aalders, "Roof", pagina 251.

¹⁹¹ Dr. A.J. van der Leeuw, "Die Bestimmung der vom deutschen Reich entzogenen und von der Dienststelle Dr. Mühlmann übernommenen Kunstgegenstände"; Notitie voor het Geschiedwerk no. 121; NIOD.

8.2 Recuperatie, teruggave, schadevergoeding

Recuperatie en teruggave

8.2.1 D.P.M. Graswinckel¹⁹² geeft in juni 1947 een schets van de door hem geleide recuperatie van bibliotheken en archieven. Zijn schatting is dat circa 80% van het als vermist aangegeven boekenbezit “thans” in Nederland terug is.

In het accountantsrapport van de Centrale Accountantsdienst betreffende de controle van de administratie van de SNK, afdeling Buitenland, over de periode 1 juni 1945 tot en met 30 september 1948 worden geen gegevens over de totale omvang van de recuperatie vermeld.

Wij hebben daarom geen enkele informatie aangetroffen over de mogelijke omvang, en zeker niet over de geldelijke waarde daarvan, van teruggeven gerecupereerde kunst en culturele goederen.

Schadevergoeding

8.2.2 Een schadevergoeding volgens de Wet MOS was gebonden aan een maximum (“per soort of groep”) van f 300 of f 400. Onderscheiden groepen waren onder meer “voorwerpen van beeldende kunst”, sieraden, kostbaarheden en zeldzaamheden, verzamelingen, alsmede tafelzilver. Eventuele schadevergoeding volgens de Wet MOS is waarschijnlijk beperkt van omvang gebleven. Hierover zijn echter geen gegevens meer aanwezig.

In het kader van het BRüG was het mogelijk schadevergoeding te claimen bij de West-Duitse regering voor in de oorlog naar Duitsland – naar het zogenoemde “Geltungsbereich” – gevoerde kunst en culturele goederen.

De bij Liro ingeleverde kunst en culturele goederen die naar Duitsland – eveneens naar dat “Geltungsbereich” – werden gevoerd, zijn geclaimd in de L-claims. Hierin zaten tevens claims wegens 60 door Dienststelle Mühlmann van Liro gekochte schilderijen.¹⁹³ Daarnaast zijn nog individuele L-claims buiten Cadsu om rechtstreeks bij de West-Duitse regering ingediend, waarvan niet bekend is welke betrekking hadden op buiten Liro om geroofde kunst en culturele goederen, noch wat de geldelijke omvang daarvan is geweest.

In het Cadsu-eindverslag wordt op pagina 15 melding gemaakt van deze claims: “Van de individuele claims verdienen vooral vermelding de aanspraken, die wegens de onttrekking van kostbare bibliotheken, in het bijzonder op het terrein van Hebraïca en Judaïca, met succes konden worden geldend gemaakt.” Aantallen claims of geldelijke informatie hieromtrent worden niet vermeld.

De bij Liro ingeleverde kunst en kunstvoorwerpen ten slotte, die aan opkopers zijn verkocht maar die niet naar het Geltungsbereich werden gevoerd, zijn voorzover bekend, niet vergoed; de waarde van die ingeleverde voorwerpen is eveneens niet bekend.

Commissie Ekkart

8.2.3 Eind 1997 werd door de staatssecretaris van OC en W opdracht gegeven tot een onderzoek naar de herkomst van de zogenaamde NK (Nederlands Kunstbezit)-collectie. Die collectie is het restant van de na de oorlog uit West-Duitsland gerecupereerde kunstwerken, waaronder ook bibliotheken, die niet konden worden teruggegeven aan de rechthebbenden.

De opdracht aan de Begeleidingscommissie Ekkart behelst niet het ramen van de geldelijke waarde van het in de oorlog geroofd kunstbezit.

¹⁹² D.P.M. Graswinckel, “Enige mededelingen over de restitutie van naar Duitsland gevoerde bibliotheken en archieven” (voordracht op 2 juni 1947).

¹⁹³ Verslag van het hoofd Cadsu over het tweede halfjaar 1962, pagina 17 en 18.

In het rapport "Herkomst gezocht" van de Commissie Ekkart dat in april 1998 werd gepubliceerd, hebben wij dan ook geen gegevens aangetroffen die een aanwijzing zouden kunnen geven voor de geldelijke omvang van het geroofd kunstbezit. Wel wordt in het rapport melding gemaakt van de recuperatie van onder meer het bezit van het Joods Historisch Museum en de bibliotheek van de Rosenthaliana, zonder daarvan overigens een geldelijke waarde te noemen.

Ook in "Herkomst gezocht. Deelrapportage" van oktober 1999 worden geen geldbedragen vermeld.

9 Andere indelingen van roof en restitutie

9.1 Indeling naar categorieën

9.1.1 In het Tweede rapport Kordes werden de onderzoeksterreinen van de Commissies Kordes, Scholten en Van Kemenade opgedeeld in 16 categorieën. Die onderscheiding werd ook gehanteerd in de Onderzoeksgids “Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen”.

In ons onderzoek in archieven en andere bronnen zijn wij voor een deel uitgegaan van beschikbare gegevens per roofinstantie (Liro, Nagu, Ngv, CNCV) en voor een deel van categorieën (huisraad, niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden, kunst en culturele goederen). Deze aanpak werd ingegeven door de aard van het bronnenmateriaal.

Wij zullen hierna de gevonden financiële resultaten met betrekking tot de roof en de restitutie rangschikken per categorie.

Die categorieën zijn:

1. Monetair goud.
2. Banken.
3. Verzekeringen.
4. Effecten.
5. Sieraden, edele metalen, diamanten.
6. Huisraad.
7. Bedrijven.
8. Niet-commerciële verenigingen en stichtingen.
9. Onroerende goederen.
10. Voer- en vaartuigen, paarden.
11. Rechten.
12. Hypotheken.
13. Kluisjes.
14. Diamantvoorraden.
15. Verzamelingen en collecties.
16. Kunst.

Liro/LVVS

9.1.2 Een groot probleem bij het onderscheiden van roof en restitutie per categorie doet zich voor bij Liro/LVVS. Het Eindverslag LVVS geeft onvoldoende inzicht in de samenstelling van zowel de bij Liro ingeleverde vermogenscomponenten als de restitutie.

In het Eindverslag wordt ten aanzien van de post crediteuren per 25 mei 1945 geen inzicht gegeven in de samenstelling of opbouw naar vermogenscomponenten.

Wij hebben hierna een opstelling per categorie gemaakt van de bij Liro ingeleverde vermogenscomponenten volgens enerzijds het op 25 augustus 1945 gemaakte overzicht van de inleveringen (zie paragraaf 1.1 in dit deel) en anderzijds de door ons berekende omvang en samenstelling van de roof en restitutie (zie paragrafen 1.1 en 1.2).

Bij deze opstelling hebben wij verscheidene veronderstellingen gemaakt, die hierna worden toegelicht.

	A	Roof B	Restitutie C
	Volgens beheerders op 25 aug. 1945	Op basis van ons rapport deel II, hoofdstuk 1	
(in miljoenen guldens nominaal)			
1. Monetair goud			
2. Banken/contant geld	55,0	50,0	45,0
3. Verzekeringen	25,1	29,1	22,6
4. Effecten	300,0	275,5	263,8
5. Sieraden, edele metalen, diamanten	6,0	23,6	20,5
6. Huisraad			
7. Bedrijven		6,5	5,9
8. Niet-commerciële verenigingen en stichtingen			
9. Onroerende goederen			
10. Voer- en vaartuigen, paarden			
11. Rechten/vorderingen	39,7	11,7	36,9
12. Hypotheken			
13. Kluisjes			
14. Diamantvoorraden			
15. Verzamelingen en collecties			
16. Kunst			
Subtotaal	425,8	396,4	394,7
Correcties voor dubbelstellingen ¹⁹⁴	-42,4		
Correctie voor onbekende verschillen	-13,5	-26,5	-8,5
	369,9	369,9	386,2

Toelichting:

Roof

2. Banken/contant geld

Voor het bedrag aan geroofde bank- en girotegoeden alsmede contant geld hebben wij het bedrag opgenomen zoals dat in het Eerste rapport Scholten op pagina 76 is vermeld.

3. Verzekeringen

Het in de oorlog bij Liro gestorte bedrag aan afkoopsummen hebben wij in kolom B verhoogd met circa f 4 miljoen wegens de bij verzekeringsmaatschappijen achtergebleven winst op afkoop. Zie ook punt 1.1.7.

¹⁹⁴ Zie punt 1.1.1 in hoofdstuk 1 hiervoor.

4. Effecten

Het door ons in kolom B geraamde bedrag is als volgt opgebouwd: f 80,5 miljoen teruggegeven effecten uit depots in Amsterdam en f 11 miljoen teruggegeven duplicaten van effecten in Berlijns depot, waarbij is opgeteld een bedrag van f 184 miljoen dat volgens beheerders-vereffenaars in het crediteurensaldo per 25 mei 1945 zou zitten. Zie ook punt 1.1.5.

5. Sieraden, edele metalen, diamanten

Het bedrag in kolom B is samengesteld uit f 16,3 miljoen wegens de L-claims, f 6,5 miljoen wegens opbrengst van verkochte goederen en kostbaarheden en f 0,8 miljoen wegens als winst geboekte opbrengst van verkochte goederen. Zie ook punten 1.1.7 en 1.1.8.

7. Bedrijven

Hier is opgenomen een bedrag van circa f 6,5 miljoen dat door Omnia bij Liro is afgedragen wegens liquidatie van bedrijven.

11. Rechten/vorderingen

Volgens de op 25 augustus 1945 opgestelde specificatie van de inleveringen in de oorlog zouden zijn ingeleverd "gecedeerde vorderingen, geschat op" circa f 39,7 miljoen. In het Eindverslag LVVS wordt melding gemaakt van na de bevrijding nog aangetroffen vorderingen, debiteuren, polissen, etc. ten bedrage van f 11,7 miljoen. Uit het Eindverslag LVVS kan niet worden opgemaakt of de resterende f 28 miljoen door Liro werkelijk is verzilverd, dan wel dat de schatting van Liro te hoog was. Wij hebben wegens gebrek aan informatie ter zake in kolom B het bedrag van f 11,7 miljoen opgenomen.

Ten aanzien van rechten wordt verwezen naar het Eerste rapport Scholten, hoofdstukken III en IV. Hieruit blijkt niet dat bij Liro omvangrijke bedragen ter zake zijn gestort.

13. Kluisjes

Het is bekend dat in de oorlog op bevel van de bezetter kluisjes zijn opengebroken. De inhoud van kluisjes viel onder de werking van de tweede Liro-verordening; er mag dan ook worden verondersteld dat de inhoud van de opengebroken kluisjes bij Liro is gedeponerd. In het Eindverslag wordt over deze deponeringen niets geschreven.

15. Verzamelingen en collecties

Het is bekend dat er in de oorlog bij Liro postzegelverzamelingen en -collecties zijn ingeleverd. Voor de L-claim zijn deze op circa DM 342.000¹⁹⁵ gewaardeerd. In het hiervoor gegeven overzicht is in deze categorie geen bedrag opgenomen.

Restitutie

2. Banken/contant geld

Als restitutie is berekend 90% van het in kolom B vermelde bedrag.

3. Verzekeringen

De restitutie is berekend op 90% van het in kolom A vermelde bedrag. Dat is namelijk het bedrag dat bij Liro werd afgedragen; rechthebbenden dan wel verzekeringsmaatschappijen als cessie-crediteur zullen hiervan uiteindelijk 90% hebben teruggekregen.

¹⁹⁵ 11^e halfjaarlijks verslag van het hoofd Cadsu, pagina 16.

4. Effecten

Na de bevrijding konden aan rechthebbenden worden teruggegeven effecten met een nominale waarde van circa f 80,5 miljoen en f 11 miljoen. In 1953 werd aan daarvoor in aanmerking komende effectenbezitters in het kader van het Plan Waarborgfonds 1953 een bedrag van per saldo circa f 50 miljoen vergoed. Voorts moet rekening worden gehouden met de schadevergoeding op de W-claims ten bedrage van circa f 17 miljoen. In totaal werd zo een bedrag van circa f 158,5 miljoen teruggegeven in de vorm van effecten en als vergoeding.

Wij hebben verondersteld dat het verschil met het in kolom B vermelde bedrag aan roof uiteindelijk door LVVS voor 90% is terugbetaald aan zowel rechthebbenden als cessie-crediteuren. Die 90% is circa f 105,3 miljoen. De op deze wijze berekende restitutie bedraagt dan circa f 263,8 miljoen. Zie ook paragraaf 1.2.

5. Sieraden, edele metalen, diamanten

De restitutie heeft bestaan uit de 90%-betaling van LVVS wegens in de oorlog verkochte goederen en kostbaarheden ten bedrage van f 6,5 miljoen en wegens de in de oorlog geboekte winst ad f 0,8 miljoen wegens verkoop, ofwel circa f 6,6 miljoen. Daarbij is geteld de ontvangen nettovergoeding van de L-claims ten bedrage van f 13,9 miljoen. In totaal bedraagt de restitutie dan circa f 20,5 miljoen.

11. Rechten/vorderingen

Wij hebben verondersteld dat de na de oorlog nog aangetroffen vorderingen, etc. met een waarde van circa f 11,7 miljoen zijn teruggegeven aan de rechthebbenden. Met betrekking tot het verschil met het in augustus 1945 genoemde bedrag, circa f 39,7 miljoen, hebben wij verondersteld dat daarvan door LVVS 90% is betaald, ofwel circa f 25,2 miljoen. De totale restitutie bedraagt dan circa f 36,9 miljoen.

Correctie voor onbekend verschil

Het totaal van de in kolom C vermelde bedragen aan restitutie is f 394,7 miljoen. Het totaal door ons in paragraaf 1.2 berekende bedrag aan restitutie is f 386,2 miljoen. Wij kunnen het verschil ad f 8,5 miljoen niet nader toerekenen aan een of meerdere categorieën, omdat daarvoor de informatie ontbreekt.

Totaaloverzicht van roof en restitutie per categorie

9.1.3 Het hiervoor verstrekte overzicht van roof en restitutie per categorie kan nu worden aangevuld met de in de hoofdstukken 3 tot en met 8 vermelde geldtotalen. Dat totaaloverzicht is als volgt:

	Roof	Restitutie
	Op basis van ons rapport deel II	Op basis van ons rapport deel II
(in miljoenen guldens nominaal)		
1. Monetair goud		
2. Banken/contant geld	50,0	45,0
3. Verzekeringen	29,1*	22,6
4. Effecten	275,5	263,8
5. Sieraden, edele metalen, diamanten	52,3	33,8
6. Huisraad	118,4	233,4
7. Bedrijven	306,5	63,6
8. Niet-commerciële verenigingen en stichtingen	6,6	5,7
9. Onroerende goederen	174,0	172,3
10. Voer- en vaartuigen, paarden	P.M.	P.M.
11. Rechten/vorderingen	11,7	36,9
12. Hypotheken u/g	22,0	16,6
13. Kluisjes	P.M.	P.M.
14. Diamantvoorraden	13,9	16,8
15. Verzamelingen en collecties	P.M.	P.M.
16. Kunst	P.M.	P.M.
Subtotaal	1.060,0	910,5
Correcties inzake Liro/LVVS	-26,5	-8,5
	1.033,5	902,0

* Hierin is begrepen een bedrag van circa f 4 miljoen wegens boekwinst van verzekeringsmaatschappijen wegens afkoop (zie ook pagina 11 hiervoor).
 In deel I van het Tweede rapport Scholten (pagina 167) is vermeld dat deze boekwinst na de oorlog in het kader van het polisrechtsherstel ten goede zou zijn gekomen aan de polishouders. In dat licht bezien zou het hierboven genoemde bedrag ad f 22,6 miljoen restitutie met nominaal f 4 miljoen verhoogd kunnen worden.

9.2 Verdeling van de restitutie naar herkomst

	Totaal restitutie	Teruggave terugbetaling rechts-herstel	Wet MOS Plan 1953	Netto schadevergoeding BRüG*
(in miljoenen guldens nominaal)				
LVVS	386,2	305,3	50,0	30,9
Huisraad	233,4		62,0	171,4
Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden	30,1	7,7		22,4
Bedrijven	57,7	57,7		
Onroerend goed/hypotheeken	188,9	188,9		
CNCV	5,7	5,7		
	902,0	565,3	112,0	224,7

* Exclusief vergoeding van de Belga (B-)claims.

9.3 Bundesrückerstattungsgesetz

In het totaalbedrag aan restitutie is begrepen een bedrag van circa f 224,7 miljoen wegens netto-schadevergoedingen in het kader van het BRüG.

Met de nettovergoeding van bijna f 1,3 miljoen voor de B(elga)-claims die door ons niet onder de restitutie zijn opgenomen, heeft de totale nettovergoeding in het kader van het BRüG circa f 226 miljoen bedragen. Het betreft hier ten minste 40.555 claims.¹⁹⁶ In dit bedrag zijn niet begrepen de schadevergoedingen die zijn uitgekeerd aan diegenen die zelfstandig claims, dus buiten Cadsu, Jokos en Sico om, hebben ingediend. Kwantitatieve informatie hieromtrent hebben wij niet aangetroffen.

Bij de berekeningen van het ontvangen bedrag aan schadevergoedingen in het kader van het BRüG is van de volgende veronderstellingen uitgegaan:

- De omrekenkoers van Duitse marken naar guldens is altijd geweest f 1 = DM 1,009. Deze koers is allereerst gebruikt bij het omrekenen van de ingediende claims in guldens naar Duitse marken. Ook bij de omrekening van de in Duitse marken ontvangen schadevergoedingen werd die omrekenkoers om praktische redenen aangehouden.
 “Het tekort bij de Effectenclaims is ontstaan doordat bij de afrekening van alle effecten-claims dezelfde afrekenkoers is gebruikt, namelijk DM 110,09 = f 100, terwijl de destijds uit Duitsland ontvangen DM-waarden bij omzetting een lagere guldensopbrengst opleverden. Het hanteren van een vaste afrekenkoers was noodzakelijk omdat anders het inschakelen van een computer voor het kostenbesparende gelijktijdig vervaardigen van indieningen en afrekeningen niet mogelijk was.”¹⁹⁷

¹⁹⁶ Eindverslag Cadsu, pagina 24.

¹⁹⁷ Accountantsrapport van de CAD inzake de controle van het Agentschap van het Ministerie van Financiën over het jaar 1969, pagina 10.

Het is niet duidelijk of vorenstaande alleen gold voor afrekeningen met betrekking tot de W-claims. Ten aanzien van de uitbetaling van M-claims wordt vermeld: "Op de afrekening met belanghebbenden wordt, zolang de koers van de Duitse mark schommelt tussen ... en ..., een vaste omrekeningskoers toegepast van De werkelijk ontvangen gunstiger koers levert dan een koerswinst op, waaruit onder andere de in rekening gebrachte bankkosten door Jokos kunnen worden bestreden."¹⁹⁸

- Door Cadsu, Jokos en Sico werden apparaatkosten in rekening gebracht, uitgedrukt in percentages van de brutoschadevergoeding. Die percentages zijn vermeld bij de gedetailleerde berekeningen in bijlage A.

In het algemeen bleken volgens het eindverslag Cadsu, pagina 91 e.v., deze inhoudingen tot medio 1966 voldoende te zijn geweest. Pas later werd gesteld: "Daar de tarieven voor deze kostenvergoedingen veelal dateren van jaren geleden achten wij het gewenst de huidige tarieven aan te passen aan de in deze jaren sterk gestegen kosten."¹⁹⁹ Wij hebben geen informatie aangetroffen over na medio 1966 verhoogde of verlaagde inhoudingen.

¹⁹⁸ Rapport van het accountantskantoor D. Keller inzake de controle op de verantwoording van het Cadsu per 31 mei 1960, pagina 24.

¹⁹⁹ Accountantsrapport van de CAD inzake de controle van het Agentschap van het Ministerie van Financiën over het jaar 1970, pagina 10.

10 Statistisch-demografisch onderzoek

10.1 Methodologie

Doelstelling

10.1.1 De opzet van deze statistische studie is om op basis van steekproeven de omvang van het Joodse vermogen aan het begin en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog te bepalen. Aan de hand van individuele vermogensgegevens wordt getracht een schatting te maken van het gemiddelde Joodse vermogen. Dit gemiddelde wordt vervolgens geëxtrapoleerd om het totale Joodse vermogen te schatten.

Het verschil tussen de aldus bepaalde vermogens wordt veroorzaakt door enerzijds het vermogensverlies dat onder de Joodse bevolking plaatsvond, door roof, consumptie, etc. Anderzijds zal het verschil betrekking kunnen hebben op emigratie van vermogen naar het buitenland. Op grond van dit onderzoek is niet aan te geven hoe het vermogensverschil over deze punten is verdeeld.

Er is bewust gekozen voor een schatting van het Joods vermogen aan de hand van individuele vermogensgegevens. Schattingen op basis van CBS-statistieken betreffende vooroorlogs vermogen zouden twee nadelen hebben gehad:

- Deze vermogensstatistieken werden op basis van vermogensbelastinggegevens opgesteld. Vermogens van niet-vermogensbelastingbetalers werden niet in de statistiek opgenomen. Het bedrag van de vrijstelling voor de vermogensbelasting bedroeg vóór de oorlog f 16.000. Dit bedrag is verhoudingsgewijs zo hoog dat ook na een correctie van de vermogensstatistiek nog te veel onzekerheid zou blijven bestaan over de omvang van het totale vermogen.
- Er zijn geen gegevens beschikbaar om het aandeel van de Joodse bevolking in het totale Nederlandse particuliere vermogen te bepalen.

Een andere mogelijkheid is om vermogen te schatten uit inkomensgegevens. Wij hebben besloten dat niet te doen omdat de verhouding inkomen-vermogen onbetrouwbaar is.

Bronnen

10.1.2 Wij hebben uit verschillende bronnen gegevens verzameld over individuele personen:

- Memories van Successie (MvS), die opgemaakt worden bij overlijden. Deze MvS worden gedurende 75 jaar bewaard bij het Centrum voor Facilitaire Dienstverlening van de Belastingdienst te Apeldoorn, afdeling Centraal Archief, en daarna 75 jaar bij het Rijksarchief. Zij geven onder meer informatie over de omvang van het vermogens bij overlijden.
- Kerkarchieven, waarin inkomensgegevens bewaard zijn.

Verder hebben wij gebruikgemaakt van informatie over de totale Joodse bevolking:

- Aanmeldingslijsten, lijsten van Joodse huishoudens, die bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) en bij diverse gemeentelijke en provinciale archieven bewaard worden. Deze lijsten zijn in 1942 door de Diensten der Bevolkingsregisters samengesteld uit de aanmeldingsformulieren, die personen van geheel of gedeeltelijk Joodse bloede op grond van de aanmeldingsplicht (verordening 6/1941) in 1941 moesten invullen. De lijsten zijn opgesteld per huishouden, dat wil zeggen per groep personen die op hetzelfde adres stond ingeschreven.

Een tweede versie van deze lijsten is naderhand opgesteld vanwege het grote aantal, meest op last van de bezetter gedwongen, verhuizingen. De Aanmeldingslijsten zijn gebruikt om na te gaan of de personen van wie de MvS onderzocht is daadwerkelijk Joods waren.

- Het rapport "Onderzoek naar de gevolgen van Ghettovorming in Amsterdam" van Brandon en Veffer uit 1941, dat informatie geeft over de verdeling van de Joodse bevolking over de wijken van de verschillende steden.
- Statistieken van de Dienst der Bevolkingsregisters, die gegevens bevatten over de verdeling van de Joodse bevolking over Nederland en de leeftijdsopbouw van de Joodse bevolking.

Tot slot hebben wij de volgende bronnen geraadpleegd om gegevens te verzamelen met betrekking tot de vermogensverdeling in Nederland:

- "Vermogensverhoudingen in Nederland" van Nico Wilterdink.
- De CBS-uitgave "Vermogensverdeling 1951, aanvullende gegevens".
- De CBS-uitgave "Jaarboek Welvaartsverdeling 1999".
- De uitgave "Inkomens en vermogens in Nederland" uit 1929 van de afdeling Handel en Nijverheid van het Departement Arbeid, Handel en Nijverheid.

Hoe vermogen te meten

10.1.3 Het doel van deze studie is het schatten van het totale vermogen van de Joden in Nederland aan de vooravond en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Wij hebben ervoor gekozen deze schatting te maken op basis van individuele vermogensgegevens. In het meest ideale geval zouden de namen van alle Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland leefden bekend zijn en zouden ook voor al deze Joden vermogensgegevens beschikbaar zijn. Wij zouden dan een aselechte steekproef kunnen trekken uit deze populatie, en op basis van deze steekproef tot een zuivere schatting van het gemiddelde en het totale vermogen kunnen komen.

Er is echter een aantal redenen waarom deze aanpak niet gevolgd kan worden:

- Er zijn geen objectieve vermogensgegevens beschikbaar van alle tot de doelgroep behorende personen. Slechts van de overleden personen is een MvS beschikbaar. Vermogensbelastingaangiften zijn uit de betreffende periode niet bewaard gebleven, de officiële bewaartermijn is 5 jaar. Bovendien is niet iedereen belastingplichtig voor de vermogensbelasting.
- De definitie van "Joods" die gehanteerd wordt is niet altijd hetzelfde. In dit onderzoek wordt de definitie van verordening 6/1941 gehanteerd. Volgens deze definitie is iemand geheel of gedeeltelijk Joods als ten minste één van zijn grootouders voljoods is. Een persoon wordt zonder meer als voljoods aangemerkt, wanneer deze tot de Joods-kerkelijke gemeente behoort of heeft behoord.

Bij gebrek aan betere gegevens hebben wij daarom de individuele vermogensgegevens ontleend aan de MvS. Daarbij moet worden bedacht dat deze bron niet optimaal is:

- MvS zijn in principe alleen beschikbaar voor het deel van de doelgroep dat overleden is. Hierdoor is de hoeveelheid beschikbare gegevens voor het bepalen van het vermogen aan de vooravond van de oorlog zeer beperkt.
- De MvS van de Joden die vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn overleden, zijn niet zonder meer vergelijkbaar. Personen die vóór de Tweede Wereldoorlog zijn gestorven kunnen al vóór hun dood een gedeelte van hun vermogen aan hun erfgenamen geschonken hebben. De personen die tijdens de oorlog zijn overleden zullen hiertoe niet de kans hebben gehad.

Ondanks deze nadelen is bij gebrek aan andere informatiebronnen toch besloten gebruik te maken van de MvS als bron voor individuele vermogensgegevens.

Om voor de schatting van het Joodse vermogen gebruik te kunnen maken van MvS moet voor alle te gebruiken MvS vastgesteld worden of het inderdaad om een Joodse nalatenschap gaat. Bij het vastleggen van de vermogens uit de periode 1938-1940 is daarom gelet op zaken als familienaam, voornamen, beroep, lidmaatschap van Joodse verenigingen en verzekeringspolissen. Van de MvS die na de oorlog zijn opgemaakt is aan de hand van de Aanmeldingslijsten vastgesteld of het om een Joodse nalatenschap ging. Bedacht moet worden dat niet alle Joden zich tijdens de oorlog hebben aangemeld. Daarnaast is gebleken dat de Aanmeldingslijsten niet volledig bewaard zijn gebleven.

Vermogende en minder vermogende personen

10.1.4 Niet van alle overleden personen werd een MvS opgesteld. De betreffende inspecteur besliste of dit gebeurde, op basis van zijn inschatting van het aanwezige vermogen. Hierbij werd gebruikgemaakt van indicatoren zoals het bezit van een eigen huis en het belastingplichtig zijn voor de vermogens- en inkomstenbelasting. Van vermogende personen werd dus in het algemeen wel een MvS opgesteld, van minder vermogende personen niet. Het gevolg hiervan is dat onze steekproef met name uit vermogende personen zal bestaan, van wie wij een gemiddeld vermogen kunnen schatten. Omdat dit gemiddelde vermogen geen representatief beeld geeft van het gemiddelde vermogen van alle Joden (vermogend en minder vermogend), kan het niet zonder meer geëxtrapoleerd worden over de totale Joodse bevolking om aldus het totale Joodse vermogen te bepalen.

Om op basis van de steekproef een uitspraak te kunnen doen over het totale vermogen van de vermogende Joden, hebben wij informatie verzameld over het percentage vermogende Joden. Ook hiervoor hebben wij gebruikgemaakt van de MvS.

Wanneer iemand overlijdt, wordt daarvan aangifte gedaan. Deze aangifte wordt per gemeente geregistreerd in een genummerd kaartsysteem. Als er daadwerkelijk een MvS wordt opgemaakt, wordt deze in het archief van de Belastingdienst bewaard in mappen op volgorde van deze kaartnummers. Het is dus aan de hand van deze mappen eenvoudig te zien van hoeveel personen in een reeks aangiften een MvS is opgemaakt.

Om het percentage vermogenden aan de vooravond van de oorlog te bepalen, zijn voor verschillende mappen van de gemeenten Amsterdam, Den Haag en Rotterdam het eerste en het laatste mapnummer genoteerd en het aantal in de betreffende map aanwezige MvS geteld. Op basis hiervan kan een percentage aanwezige MvS berekend worden, en daarmee een percentage vermogenden. Om te bepalen van welk deel van de Joodse erflaters geen MvS werd opgemaakt, is door ons verondersteld dat de verhouding aanwezige en niet-aanwezige MvS gelijk was voor zowel Joodse als niet-Joodse erflaters.

Omdat het niet waarschijnlijk is dat na de oorlog de percentages vermogenden onder Joden en niet-Joden gelijk waren, zijn voor de bepaling van het aantal vermogenden aan het einde van de oorlog nummerreeksen onderzocht die alleen betrekking hebben op Joodse nalatenschappen. Omdat vanaf medio 1949 veel aangiften van overlijden van Joodse personen gedurende de oorlog ineens werden gedaan, was dit mogelijk.

De analyse van de nummerreeksen geeft de volgende resultaten.

Gemeente	Percentage opgemaakte MvS vooravond van de oorlog	Percentage opgemaakte MvS einde van de oorlog
Amsterdam	17	17
Rotterdam	15	P.M.
Den Haag	33	30
Utrecht	P.M.	29

Omdat niet voor alle Nederlandse gemeenten het percentage vermogenden bepaald kon worden, veronderstellen wij dat het percentage vermogenden in de overige gemeenten gelijk is aan dat in Den Haag (aan de vooravond van de oorlog) en in Den Haag en Utrecht (aan het einde van de oorlog). Dit leidt tot de volgende percentages.

Gemeente	Vooravond oorlog		Einde van de oorlog	
	Aantal personen	Percentage vermogen- den	Aantal personen	Percentage vermogen- den
Amsterdam	79.497	17	79.497	17
Rotterdam	8.368	15	–	–
Den Haag	13.862	33	13.862	30
Utrecht	–	–	1.866	29
Overige gemeenten	38.274	33	44.776	29
	<u>140.001</u>	<u>23</u>	<u>140.001</u>	<u>22</u>

Met behulp van de steekproefresultaten en de zoals beschreven bepaalde percentages vermogende Joden, kunnen wij een schatting maken van het totale vermogen dat de vermogende Joden bezaten. Het is echter niet waarschijnlijk dat de minder vermogende Joden in het geheel geen bezittingen hadden, met name aan de vooravond van de oorlog. Om een beeld te krijgen van het aandeel in het totale vermogen dat de rijkere Joden bezaten, is gebruikgemaakt van diverse bronnen. In punt 10.2.4. wordt hierop nader ingegaan.

Belastingvermijding

10.1.5 De hierboven beschreven methoden om het vermogen te schatten baseert zich grotendeels op aangiften voor de successiebelasting. Het is echter mogelijk dat in het algemeen niet al het bestaande vermogen volledig is opgegeven. Wij hebben verschillende bronnen geraadpleegd om een indicatie te krijgen van de omvang van de vermijding van successiebelasting, maar hebben hierover geen gegevens kunnen vinden. Wel beschikken we over diverse schattingen met betrekking tot vermijding van vermogens- en inkomstenbelasting.

- Wilterdink noemt in "Vermogensverhoudingen in Nederland" enkele vooroorlogse bronnen, waarin met betrekking tot de *vermogensbelasting* percentages voor belastingontduiking genoemd worden van 10 tot 20% in de periode 1920-1935, met een tendens tot daling na 1927.

- In het artikel "Berekening van het nationale vermogen uit de aangiften van de successiebelasting" van J.B.D. Derksen (De Nederlandse Conjunctuur, mei 1939, p. 72-77) geeft de auteur ontduikingspercentages van *vermogensbelasting* voor de periode 1921-1933, variërend van 6,0% (1933) tot 13,1% (1927).
- In de uitgave "Inkomens en vermogens in Nederland" van de afdeling Handel en Nijverheid van het Departement Arbeid, Handel en Nijverheid uit 1929 wordt verondersteld dat de ontduiking van *vermogensbelasting* in 1927/1928 10% bedroeg.
- Brandon en Veffler veronderstellen in hun Ghetto Studie uit 1941 dat de ontduiking van *inkomstenbelasting* circa 10% bedroeg.

Er zijn onvoldoende redenen om aan te nemen dat de successiebelasting in dezelfde mate werd ontdoken als de inkomens- en vermogensbelasting. Het te hanteren ontduikingspercentage heeft grote invloed op de schattingen van het totale vermogen. Omdat de literatuur en bronnen onvoldoende zekerheid bieden over dit percentage, hebben wij besloten in onze schattingen mogelijke belastingontduiking buiten beschouwing te laten.

De lezer kan uiteraard zelf een door hem waarschijnlijk geacht percentage bij de schattingen optellen. Overigens wijzen wij erop dat vrijwel alle in onze steekproef geselecteerde successieaangiften, ook die van vóór de oorlog, werden opgesteld door notarissen.

Wanneer men zelf een percentage en een bedrag voor belastingontwijking en -ontduiking wil invullen, kan dat worden berekend door de vermogensschatting te vermenigvuldigen met een factor $1/1-p$, waarbij p het veronderstelde percentage belastingontwijking en -ontduiking is gedeeld door honderd.

Vermogen per persoon

10.1.6 Wij wilden in eerste instantie het vermogen per huishouden onderzoeken, en niet het vermogen per persoon. Er zijn een aantal redenen voor deze keuze op te geven:

1. Indien echtelieden in gemeenschap van goederen zijn getrouwd, wordt meestal in de MvS aangegeven dat de nalatenschap betrekking heeft op de helft van het gemeenschappelijk saldo van activa en passiva. Indien wij slechts konden beschikken over de MvS van één van de twee echtelieden, dan kon daarmee toch een benadering worden gegeven van het totale vermogen van het huishouden.
2. Minderjarige kinderen hebben in het algemeen een lager eigen vermogen dan gemiddeld. Dit blijkt ook uit de betreffende MvS.

In de loop van het onderzoek bleek echter dat in veel gevallen niet voor alle leden van een huishouden het nagelaten vermogen bekend was. Dit zou bij een benadering per huishouden betekenen, dat de analyse in een aantal gevallen op slechts een gedeelte van het vermogen van het huishouden betrekking zou hebben. Omdat dit tot onzuivere schattingen zou leiden, zijn de verdere analyses uitgevoerd per persoon.

Verband tussen vermogen en andere grootheden

10.1.7 Op basis van de gevonden nalatenschappen zijn schattingen gemaakt van het gemiddelde nagelaten vermogen (som van de gevonden vermogens gedeeld door het aantal gevonden vermogens). Hierbij is, indien mogelijk, gebruikgemaakt van diverse hulpvariabelen, waarvan verondersteld wordt dat zij verband houden met het vermogen dat iemand bezit.

Het voordeel van het gebruik van deze hulpvariabelen is dat informatie die voor de gehele populatie bekend is, gehanteerd wordt om de populatie te verdelen in subpopulaties die ten opzichte van elkaar verschillen (bijvoorbeeld een indeling per wijk) dan wel gehanteerd wordt om de variatie in de vermogens te verklaren (bijvoorbeeld een enkelvoudige regressieanalyse met "inkomen" als verklarende variabele, of een meervoudige met "inkomen" en "wijk" als verklarende variabelen).

In dit onderzoek maken we gebruik van de volgende hulpvariabelen:

- De *wijk* waarin iemand woont kan een indicatie geven voor iemands vermogen. In het algemeen zal in een stad de vermogensopbouw per wijk verschillen. Als bekend is in welke wijk iemand woont, kan van dat gegeven gebruik worden gemaakt om een nauwkeuriger schatting van zijn vermogen te maken. De verdeling van het aantal inwoners over de wijken is ontleend aan volkstellingen (Amsterdam, Den Haag), dan wel geschat aan de hand van de adressen op de Aanmeldingslijsten (Utrecht, Groningen).
- *Leeftijd* zal eveneens een rol spelen bij de omvang van het nagelaten vermogen. Jonge mensen zullen immers in de regel een kleiner vermogen hebben dan oudere mensen. Als iemands geboortjaar bekend is, kan dat gebruikt worden om tot een nauwkeuriger schatting van zijn vermogen te komen. De geboortejaren zijn ontleend aan de Aanmeldingslijsten.

Verder is voor de steden Den Haag, Utrecht en Groningen getracht een verband tussen inkomen en vermogen te schatten met behulp van gegevens omtrent inkomen en kerkgenootschapsbelasting. Dit leverde echter in geen van de drie gevallen bevredigende resultaten op.

Er zijn diverse manieren om hulpvariabelen te gebruiken om tot een nauwkeuriger schatting van een totaal te komen. In dit onderzoek is van twee methoden gebruikgemaakt:

- Bij stratificatie wordt de steekproef onderverdeeld in subgroepen, strata genaamd, die onderling verschillen met betrekking tot de hulpvariabele. Per stratum wordt het gemiddelde vermogen berekend, dat geëxtrapoleerd wordt over dat gedeelte van de populatie dat dezelfde kenmerken met betrekking tot de hulpvariabele heeft. Het is hiervoor noodzakelijk dat de hulpvariabele voor zowel de steekproef als de gehele populatie bekend is.
- Bij lineaire regressie wordt uit de steekproefgegevens een kwantitatief verband geschat tussen de hulpvariabele en het vermogen, van de vorm $y = \beta_0 + \sum_i \beta_i x_i + \varepsilon$, waarbij y het vermogen is, en de x_i de hulpvariabelen. Vervolgens wordt met behulp van de gevonden vergelijking en het populatiegemiddelde van de hulpvariabele het totale vermogen geschat. Ook bij deze methode is het dus noodzakelijk dat de hulpvariabele voor zowel de steekproef als de gehele populatie bekend is.

Regressie en stratificatie zijn in dit onderzoek los van elkaar gebruikt.

10.2 Vermogen aan de vooravond van de oorlog

Selectie van personen

10.2.1 Wij hebben alle MvS met betrekking tot overledenen woonachtig in Amsterdam, Rotterdam en Groningen uit de periode 1938-1940 onderzocht. Per MvS is bekeken of het een Joodse nalatenschap betrof. In dat geval is het vermogen opgenomen in onze steekproef. De volgende aantallen Joodse MvS zijn onderzocht:

Stad	Vermogen < f 10.000	Vermogen > f 10.000	Totaal
Amsterdam	60	48	108
Rotterdam	33	39	72
Groningen	–	24	24
	93	111	204

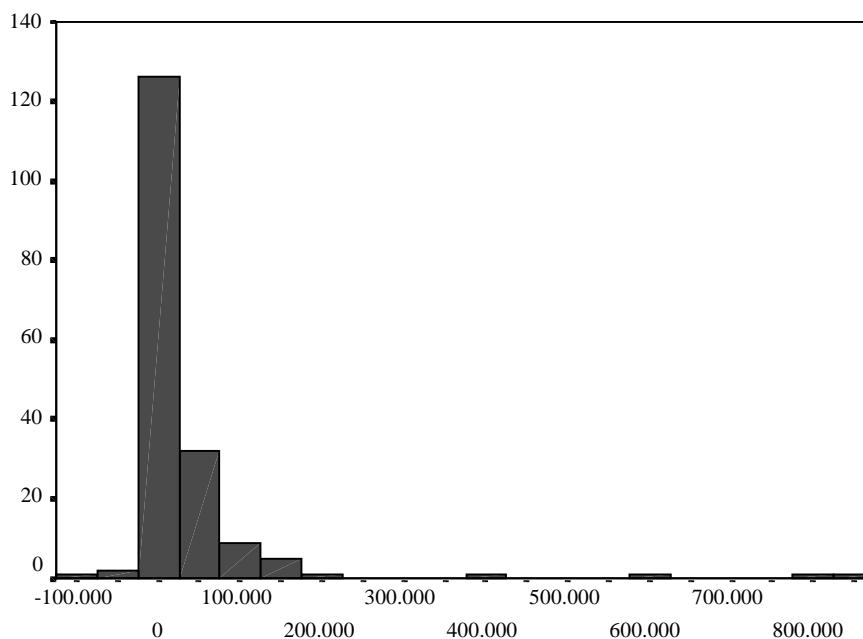
Van deze nalatenschappen is het saldo van activa en passiva vastgelegd.

Omdat van Groningen alleen nalatenschappen groter dan f 10.000 zijn vastgelegd, is besloten deze buiten beschouwing te laten in verband met de representativiteit van de steekproef. De analyses zijn derhalve gebaseerd op de vastgelegde saldi van Amsterdam en Rotterdam.

De nalatenschappen uit de periode 1938-1940 geven inzicht in de vermogenspositie van de Joden. Op voorhand moet echter opgemerkt worden dat de verzamelde gegevens niet representatief zijn voor de Joodse bevolking als geheel. Het betreft hier immers overwegend personen die een natuurlijke dood zijn gestorven. Aangezien de kans op overlijden groter wordt naarmate de leeftijd toeneemt, hebben de verzamelde gegevens in meerdere mate betrekking op oudere personen. Omdat in het algemeen het vermogen met de leeftijd zal stijgen, zal een rechtstreekse schatting vanuit de verzamelde gegevens het vermogen van de gehele bevolkingsgroep overschatten. Wij hebben daartoe een correctiefactor toegepast.

Analyse van de nagelaten saldi

10.2.2 De nagelaten saldi lopen in omvang sterk uiteen. Zij variëren van circa minus f 80.000 tot f 832.000, zoals ook blijkt uit het volgende histogram.

Nagelaten vermogen volgens MvS

Uit de gegevens blijkt dat er significante verschillen bestaan tussen de steden onderling:

Stad	Gemiddeld vermogen	Aantal waar- nemingen
Amsterdam	25.328	108
Rotterdam	54.179	72
	36.868	180

Er zijn van de verzamelde MvS nog geen persoonlijke gegevens vastgelegd. Indien wij bijvoorbeeld zouden beschikken over de geboortedatum en het adres, dan zou een nauwkeuriger uitspraak mogelijk zijn en kan de eerder genoemde overschattingsfout beperkt worden. Tevens moet worden opgemerkt dat, gegeven de sterk uiteenlopende waarden van de nagelaten vermogens, een uitbreiding van het aantal waarnemingen gewenst zou zijn om de nauwkeurigheid van de schatting te verbeteren. Er zijn echter onvoldoende MvS beschikbaar uit de betreffende periode om een dergelijke uitbreiding te realiseren.

Invloed van leeftijd op het vermogen

10.2.3 Indien wij aannemen dat de gevonden vermogens representatief zijn voor de gehele Joodse bevolking in Nederland, dan mogen wij het gevonden gemiddelde beschouwen als benadering van het werkelijke gemiddelde per persoon. Dit gemiddelde vermogen per persoon kan echter niet zonder meer met het aantal (vermogende) personen vermenigvuldigd worden om tot een schatting van het totale Joodse vermogen te komen. De MvS van voor de oorlog betreffen immers met name personen die een natuurlijke dood gestorven zijn, en dus een hogere leeftijd hebben bereikt. Hierdoor zal hun vermogen ook hoger liggen dan gemiddeld. Daarom moet een correctiefactor voor de leeftijd worden toegepast.

Van de personen in de steekproef aan de vooravond van de oorlog zijn helaas de geboortejaren niet bekend omdat deze meestal niet in de MvS worden genoemd. Wij veronderstellen daarom dat zij gemiddeld ouder waren dan 60 jaar. Vervolgens onderzoeken wij hoe het gemiddelde vermogen van personen ouder dan 60 jaar zich verhoudt tot het algemene gemiddelde vermogen. Hiervoor wordt gebruikgemaakt van twee benaderingen. In punt 10.2.4 wordt dit verband onderzocht op basis van de MvS die zijn beschouwd om het vermogen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog te bepalen. In punt 10.2.5 wordt de verhouding tussen leeftijd en vermogen geanalyseerd aan de hand van vermogensstatistieken van het CBS uit 1951.

Analyse aan de hand van de naoorlogse MvS

10.2.4 Van de personen in de steekproef aan het einde van de oorlog konden de geboortejaren in de Aanmeldingslijsten worden opgezocht. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de algemene gemiddelde vermogens en de gemiddelde vermogens van ouderen (geboren vóór 1880), berekend op basis van de MvS van na de oorlog.

	Gemiddeld vermogen gehele bevolking	Gemiddeld vermogen ouderen (geboren vóór 1880)	Verhouding
	f	f	
Amsterdam	1.841	3.415	0,54
Den Haag	1.926	1.460	1,32
Utrecht	1.169	1.586	0,74
Gemiddeld	1.645	2.154	0,76

Uit de geanalyseerde nalatenschappen aan het einde van de oorlog blijkt dat het gemiddelde Joodse vermogen 76% bedraagt van het gemiddelde vermogen van de oudere Joden.

Analyse aan de hand van vermogensstatistiek 1951

10.2.5 De CBS-publicatie "Vermogensverdeling 1951, aanvullende gegevens" geeft een indeling naar leeftijd van de vermogensbelastingplichtigen en hun vermogen voor 1951. Deze is als volgt.

Leeftijd	Aantal belastingplichtigen 1951	Totaal vermogen (in guldens)	Gemiddeld vermogen (in guldens)
0-20 jaar	4.489	139.283.500	31.028
21-25 jaar	4.543	126.030.300	27.742
26-29 jaar	8.018	225.304.700	28.100
30-39 jaar	38.870	1.427.813.700	36.733
40-49 jaar	71.345	3.380.099.500	47.377
50-59 jaar	95.738	4.996.961.200	52.194
60-64 jaar	52.213	2.864.517.400	54.862
65-69 jaar	48.121	2.698.783.100	56.083
70-79 jaar	64.641	3.779.868.100	58.475
80 jaar en ouder	19.069	1.122.096.300	58.844
Onbekend	3.653	454.280.000	124.358
	410.700	21.215.037.800	51.656
Totaal exclusief "onbekend"	407.047	20.760.757.800	51.003
Gemiddeld vermogen ouderen			57.655
Verhouding			0,88

Zoals uit de tabel blijkt, bedraagt het "algemene" gemiddelde vermogen 88% van het gemiddelde vermogen van de groep personen ouder dan 60 jaar. Bij deze berekeningen is de groep "onbekend" buiten beschouwing gelaten omdat hun gemiddelde vermogen dermate afwijkt van de overige vermogens dat het onwaarschijnlijk is dat zij willekeurig over de verschillende leeftijdscategorieën zijn verdeeld.

Indien wij aannemen dat de verdeling van het Joodse vermogen over de verschillende leeftijdsgroepen aan het begin van de oorlog niet (sterk) afweek van de verdeling voor Nederland in 1951, kan de hierboven bepaalde factor van 0,88 worden toegepast in de berekeningen.

Aandeel van de vermogende Joden in het totale Joodse vermogen

10.2.6 Op basis van het berekende gemiddelde vermogen, de correctiefactor voor leeftijd, het percentage vermogenden en de omvang van de Joodse bevolking kan nu een schatting worden gemaakt van het totale vermogen van de vermogende Joden. Het is echter onwaarschijnlijk dat de minder vermogende Joden, van wie geen MvS werd opgemaakt, in het geheel geen vermogen bezaten.

Er zijn geen afzonderlijke gegevens beschikbaar over de vermogensverdeling van het Joodse gedeelte van de Nederlandse bevolking. Wij veronderstellen daarom dat de verdeling van Joodse vermogens niet afweek van die van de rest van de Nederlandse bevolking. Gegevens over de vermogens van minder vermogende personen zijn echter weinig beschikbaar. Omdat zij niet worden aangeslagen voor bijvoorbeeld vermogens- of successiebelasting, wordt de omvang van hun vermogen vrijwel niet geregistreerd.

In de uitgave "Inkomens en vermogens in Nederland" uit 1929 van de afdeling Handel en Nijverheid van het departement van Arbeid, Handel en Nijverheid, wordt op basis van een aantal veronderstellingen een schatting gemaakt van de vermogens onder de grens voor vermogensbelasting voor 1927/1928. Hierbij wordt aangenomen dat het aantal vermogenden evenredig afneemt met de omvang van het vermogen. (Indien bijvoorbeeld 1.000 mensen een vermogen van f 100.000 bezitten, zullen 500 mensen een vermogen van f 200.000 bezitten.) Zo wordt op basis van de vermogens boven de belastinggrens (f 16.000) uitspraak gedaan over de vermogens die hieronder liggen. Onderstaande tabel geeft de hieruit voortkomende vermogensverdeling.

Vermogensklasse	Aantal personen	Cumulatief percentage	Bedrag der vermogens (in guldens)	Cumulatief percentage
f 1.000.000 en hoger	1.199	0,0	2.630.834.000	13,1
f 500.000 - f 1.000.000	2.208	0,0	1.506.773.000	20,7
f 300.000 - f 500.000	3.394	0,1	1.287.386.000	27,1
f 200.000 - f 300.000	4.539	0,1	1.097.854.000	32,6
f 100.000 - f 200.000	15.324	0,3	2.103.226.000	43,1
f 50.000 - f 100.000	32.586	0,8	2.239.041.000	54,2
f 30.000 - f 50.000	41.734	1,3	1.580.633.000	62,1
f 16.000 - f 30.000	76.473	2,3	1.627.094.000	70,2
f 8.000 - f 16.000	152.000	4,3	1.520.000.000	77,8
f 4.000 - f 8.000	300.000	8,2	1.500.000.000	85,3
f 2.000 - f 4.000	600.000	16,0	1.500.000.000	92,8
f 1.000 - f 2.000	1.200.000	31,6	1.440.000.000	100,0
f 1.000 en lager	5.249.098	100,0	–	100,0
	7.678.555	100,0	20.032.841.000	100,0

Het aantal personen met een vermogen lager dan f 1.000, dat volgens de tabel geen vermogen bezit, is overigens niet overgenomen uit genoemde uitgave. Deze personen hebben wij toegevoegd om het totale aantal personen overeen te laten komen met de totale bevolking.

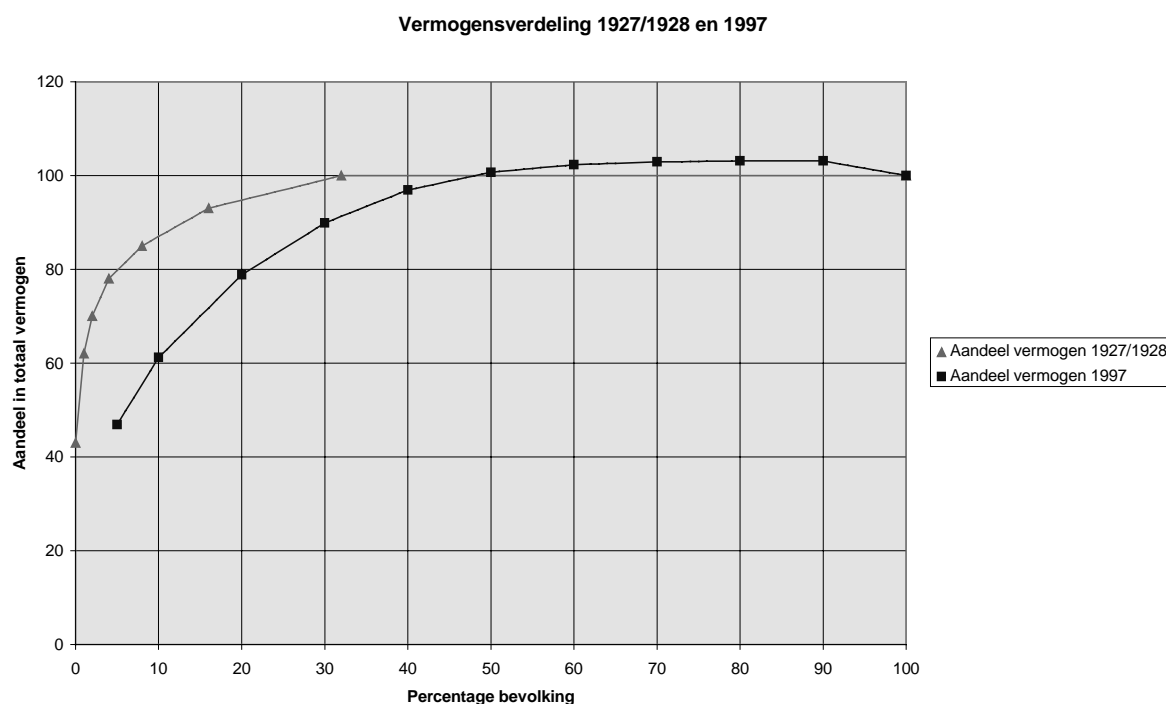
Vanwege de vrij grove veronderstellingen die de basis vormen voor deze berekeningen, dienen de resulterende percentages met voorzichtigheid te worden behandeld. Ter vergelijking worden daarom nog twee andere informatiebronnen met betrekking tot vermogensverdelingen beschouwd:

- Dr. Nico Wilterdink geeft in zijn publicatie "Vermogensverhoudingen in Nederland" voor diverse jaren het aandeel van de rijkste 5% van de bevolking in het totale vermogen. Voor 1925 bedraagt dit aandeel 73% en voor 1939 71%. Bij bovenstaande berekeningen bedraagt het aandeel van de rijkste 5% ongeveer 80%. Wellicht is de bepaalde verdeling dus enigszins scheef, en is het vermogen iets vlakker verdeeld dan verondersteld.

- In de CBS-publicatie "Jaarboek Welvaartsverdeling 1999" wordt per 10% van de bevolking aangegeven wat hun aandeel in het totale vermogen is. Deze verdeling is als volgt:

Percentiel rijkste personen	Aandeel in totaal vermogen	Cumulatief aandeel in totaal vermogen
5%	46.9%	47%
10%	14.3%	61%
20%	17.6%	79%
30%	11.1%	90%
40%	7.0%	97%
50%	3.8%	101%
60%	1.6%	102%
70%	0.6%	103%
80%	0.2%	103%
90%	0.0%	103%
100%	-3.0%	100%

Om beide tabellen beter met elkaar te kunnen vergelijken, zijn ze in onderstaande grafiek opgenomen:

De grafiek laat zien dat de vermogensverdeling in 1927/1928 veel schever was dan in 1997. Deze trend is eveneens zichtbaar in de studie van Wilterdink: tussen 1894 en 1974 is het aandeel van de rijkste 5% van de bevolking in het totale vermogen gedaald van 79% naar 52%.

Het is zeer moeilijk om op basis van de beschikbare gegevens een accurate schatting te maken van de Joodse vermogensverdeling in 1940, ook omdat informatie die specifiek betrekking heeft op de Joodse bevolking niet voorhanden is. Bij gebrek aan exactere gegevens zal daarom worden gebruikgemaakt van de verdeling zoals verondersteld in de publicatie "Inkomens en vermogens in Nederland" uit 1929, waarbij opgemerkt moet worden dat deze vermoedelijk een overschatting geeft van het aandeel van de hogere vermogens in het totale vermogen. Verondersteld wordt dus, dat de vermogensverdeling van de Joden in 1940 vergelijkbaar was met de Nederlandse vermogensverdeling in 1929.

Bepaling van het percentage vermogenden

10.2.7 In punt 10.2.6 wordt steeds het aandeel in het totale vermogen van de rijkste 5% van de bevolking bepaald. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat onze steekproef de nalatenschappen bevat van de rijkste 23% van de Joodse bevolking (zie punt 10.1.4). In de grafiek in punt 10.2.2 valt echter op dat de steekproef veel kleine en zelfs negatieve vermogens bevat. Het is dus zeer de vraag of de steekproef inderdaad uitsluitend de hoogste vermogens bevat. Indien dit niet het geval is, zal de schatting van het totale vermogen met behulp van de berekende percentages te laag uitvallen.

Wilterdink stelt dat in de periode 1912-1947 in de MvS vermogens tot f 5.000 zijn ondervertegenwoordigd. Indien wij van de steekproef alleen de MvS beschouwen groter dan f 5.000, resulteert de volgende berekening:

Stad	Gemiddeld vermogen	Aantal waarnemingen
Amsterdam	44.092	62
Rotterdam	86.389	46
	62.108	108

Van de 180 nalatenschappen in de steekproef zijn er 108 groter dan f 5.000. Indien deze als uitgangspunt van de schatting zouden worden gebruikt, dient het percentage vermogenden te worden berekend als $0,23 * 108 / 180 = 0,14$.

Bepaling van het vermogen aan de vooravond van de oorlog

10.2.8 In de voorgaande paragrafen zijn diverse parameters berekend ten behoeve van de berekening van het totale Joodse vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Hieronder worden deze nog eens samengevat.

Correctiefactor voor leeftijd

Er zijn twee mogelijke correctiefactoren voor leeftijd geschat.

1. Op basis van de MvS van na de oorlog is berekend dat het algemene gemiddelde vermogen 76% van het gemiddelde vermogen van de ouderen bedraagt.
2. Aan de hand van de vermogensstatistiek van 1951 is een correctiefactor van 88% bepaald.

Omdat niet te bepalen is welke van de twee factoren de werkelijkheid het best benadert, zullen beiden worden gebruikt.

Gemiddeld vermogen en percentage vermogenden

Hier zijn eveneens twee scenario's mogelijk gebleken:

1. Indien alle nalatenschappen in de steekproef beschouwd worden, resulteert een gemiddeld vermogen van f 36.868 en een percentage vermogenden van 23%. Volgens de Statistiek van de Dienst der Bevolkingsregisters leefden in 1941 140.001 voljoden in Nederland. Dit zou betekenen dat er circa 32.200 vermogende Joden waren.
2. Indien alleen de nalatenschappen groter dan f 5.000 in de analyse worden betrokken, draagt het gemiddelde vermogen f 62.108 en het percentage vermogenden 14%, wat correspondeert met ongeveer 19.600 vermogende Joden.

Ook hier is niet te bepalen welk scenario het beste beeld geeft. Beide zullen daarom worden gebruikt.

Aandeel vermogenden in totaal vermogen

1. De rijkste 23% van de bevolking bezit circa 96% van het totale vermogen.
2. De rijkste 14% van de bevolking bezit circa 91% van het totale vermogen.

Op basis van de berekende parameters zijn vier mogelijke scenario's gevormd. In onderstaande tabellen wordt voor ieder van deze scenario's het totale vermogen bepaald.

Gemiddeld vermogen = f 36.868 Percentage vermogenden = 0,23 Aandeel vermogenden = 0,96 (in guldens)		Correctiefactor voor leeftijd = 0,76	Correctiefactor voor leeftijd = 0,88
Gemiddeld vermogen op basis van MvS		36.868	36.868
Correctie voor leeftijd	×	0,76	0,88
Gemiddeld vermogen vermogende Joden		<u>28.020</u>	<u>32.444</u>
Joodse bevolking		140.001	140.001
Percentage vermogenden	×	0,23	0,23
Aantal vermogende Joden		<u>32.200</u>	<u>32.200</u>
Gemiddeld vermogen vermogende Joden		28.020	32.444
Aantal vermogende Joden	×	32.200	32.200
Vermogen in handen van vermogende Joden		<u>902.000.000</u>	<u>1.045.000.000</u>
Vermogen in handen van vermogende Joden		902.000.000	1.045.000.000
Aandeel vermogenden in totaal vermogen	÷	0,96	0,96
<u>Totaal Joods vermogen</u>		<u>940.000.000</u>	<u>1.089.000.000</u>

Gemiddeld vermogen = f 62.108		Correctiefactor	Correctiefactor
Percentage vermogenden = 0,14		voor leeftijd =	voor leeftijd =
Aandeel vermogenden = 0,91		0,76	0,88
(in guldens)			
Gemiddeld vermogen op basis van MvS		62.108	62.108
Correctie voor leeftijd	×	0,76	0,88
Gemiddeld vermogen vermogende Joden		<u>47.202</u>	<u>54.655</u>
Joodse bevolking		140.001	140.001
Percentage vermogenden	×	0,14	0,14
Aantal vermogende Joden		<u>19.600</u>	<u>19.600</u>
Gemiddeld vermogen vermogende Joden		47.202	54.655
Aantal vermogende Joden	×	19.600	19.600
Vermogen in handen van vermogende Joden		<u>925.000.000</u>	<u>1.071.000.000</u>
Vermogen in handen van vermogende Joden		925.000.000	1.071.000.000
Aandeel vermogenden in totaal vermogen	÷	0,91	0,91
Totaal Joods vermogen		<u>1.016.000.000</u>	<u>1.177.000.000</u>

Zoals uit de tabellen blijkt, varieert de schatting, afhankelijk van de gebruikte parameters, van circa f 0,9 miljard tot f 1,2 miljard.

10.3 Bepaling van het vermogen aan het einde van de oorlog

Selectie van personen

Memories van Successie

10.3.1 Bij voorkeur zouden wij aan de hand van de Aanmeldingslijsten een steekproef van Joodse personen selecteren, en van deze personen op basis van de MvS de nalatenschap bepalen. De MvS worden echter gearhiveerd per plaats van aangifte op volgorde van binnenkomst. Er bestaat geen verband tussen de sterfdatum van een persoon en de datum van opstellen MvS. De MvS van in de oorlog overleden personen zijn opgesteld in de periode tussen de sterfdatum tot ver in de jaren '70. Van personen die als vermist waren opgegeven kon niet eerder dan in 1949 een MvS worden opgesteld. Het is daarom vrijwel ondoenlijk om een individuele MvS in het archief rechtstreeks op te zoeken.

Wij hebben er daarom voor gekozen om een groot aantal MvS te lichten van personen die tijdens of vlak na de oorlog zijn overleden, en vervolgens met behulp van de Aanmeldingslijsten na te gaan of het ging om vermogensbestanddelen van een persoon uit onze doelgroep.

Wij realiseren ons dat de toegepaste werkwijze geen aselechte steekproef oplevert. Bovendien wordt slechts dat deel van de populatie onderzocht, waarvan een MvS beschikbaar is. Personen die de oorlog hebben overleefd zijn niet in het onderzoek betrokken. Het is mogelijk dat de groep overlevenden een ander gemiddeld vermogen heeft dan de groep die de oorlog niet heeft overleefd. Ook personen van wie geen MvS is opgesteld omdat zij onvermogen waren, blijven geheel buiten onze waarneming, maar wij zullen de schatting hiervoor aanpassen.

Voorzover de MvS daarover gegevens bevatte, zijn de volgende gegevens verzameld:

- Naam
- Voornamen
- Geboortedatum *
- Datum van overlijden
- Plaats van overlijden
- Adres *
- Beroep *
- Namen ouders *
- Namen kinderen *
- Naam echtgeno(o)t(e) *
- Vermogen

Hierbij moet opgemerkt worden, dat de met * gemerkte gegevens in de meeste gevallen niet in de MvS genoemd werden. Voorzover bekend, zijn de gegevens vastgelegd en gebruikt bij onder meer het vaststellen of de persoon tot de doelpopulatie behoort, aan de hand van de Aanmeldingslijsten.

Bij het vastleggen van de saldi zijn enkele vermogensbestanddelen buiten beschouwing gelaten.

- *Overerfde vermogens*, geërfd van verwanten die eveneens in de oorlog zijn overleden, zijn niet meegenomen in de berekeningen om dubbeltellingen te voorkomen.
- *Uitkeringen van lijfrente* zijn buiten beschouwing gelaten omdat deze niet uitgekeerd zouden zijn indien de persoon nog in leven was geweest.

- De voor dit onderzoek onderzochte MvS zijn opgemaakt in de periode 1948-1953. In de periode tussen het einde van de oorlog en het opstellen van de MvS had derhalve al enig rechtsherstel plaatsgevonden. Omdat het voor dit onderzoek van belang was het vermogen te meten dat in mei 1945 nog aanwezig was, zijn in de MvS opgenomen vermogensbestanddelen die via *restitutie* weer in de boedel terecht waren gekomen (zoals voorschotten en uitkeringen LVVS) buiten beschouwing gelaten. Ook kosten die in verband met het rechtsherstel waren gemaakt (zoals notaris- en advocaatskosten), zijn niet in het onderzoek meegenomen.
- Met betrekking tot *effecten* kon in het algemeen uit de MvS worden opgemaakt of het in de nalatenschap aanwezige effectenbezit in de oorlog wel of niet was geroofd. De waarde van de gerestitueerde geroofde effecten is buiten beschouwing gelaten.
- Omdat alle of vrijwel alle huizen en hypotheken u/g in Joods bezit in de oorlog werden onteigend, is de waarde van *huizen en hypotheken u/g* volledig buiten beschouwing gelaten.

Joodse nalatenschappen

10.3.2 Bij het lichten van de MvS was het niet altijd evident wanneer een MvS betrekking had op een Joodse nalatenschap. Bepalend voor het vastleggen van de gegevens waren met name de plaats van overlijden, de naam, de voornamen en de voornamen van echtgenoten of echtgenotes, kinderen en ouders. In twijfelgevallen zijn de gegevens van een nalatenschap wel verzameld. Om vast te stellen dat de vastgelegde gegevens inderdaad betrekking hadden op Joodse nalatenschappen, zijn alle verzamelde nalatenschappen afgestemd met de Aanmeldingslijsten.

In de Aanmeldingslijsten zijn ook andere gegevens samengevat, die op de aanmeldingsformulieren moesten worden ingevuld. Het betreft, naast de naam en voornamen:

- Geboortedatum.
- Geboorteplaats.
- Nationaliteit.
- Beroep.
- Burgerlijke staat.
- Aanduiding J, G I of G II, die het aantal Joodse grootouders aangeeft:
 - J, indien een persoon:
 - ten minste 3 Joodse grootouders had; of
 - ten minste 2 Joodse grootouders had; en
 - a. zelf tot de Joods-kerkelijke gemeente behoorde; of
 - b. gehuwd was met een Jood.
 - G I, indien een persoon 2 Joodse grootouders had.
 - G II, indien een persoon 1 Joodse grootouder had.
- Adres.

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal meldingen in de 15 grootste gemeenten en in geheel Nederland, verdeeld over de categorieën J, G I en G II, en mannen en vrouwen. De tabel is ontleend aan de Statistiek der Bevolking van Joodschen bloede in Nederland uit 1942, en geeft de stand per 1 oktober 1941.

Gemeente	Aantal in- woners per 1 jan. 1941	Aantal aanmeldingen					
		J		G I		G II	
		M	V	M	V	M	V
Amsterdam	803.073	38.025	41.472	2.672	2.687	724	711
Rotterdam	588.999	4.155	4.213	947	924	380	387
's Gravenhage	514.553	6.637	7.225	1.100	1.172	499	559
Utrecht	168.253	912	954	163	164	58	55
Haarlem	142.686	581	621	143	154	55	69
Groningen	123.772	1.357	1.424	149	147	75	65
Eindhoven	116.308	343	295	73	45	24	27
Tilburg	99.702	169	164	34	22	17	26
Nijmegen	96.324	258	270	52	56	31	16
Arnhem	93.006	877	997	95	111	36	33
Enschede	92.895	678	632	30	26	22	15
Leiden	79.133	196	179	55	50	16	24
Hilversum	76.269	1.079	1.130	114	130	49	47
Apeldoorn	74.447	728	821	32	26	5	10
Maastricht	68.840	209	211	30	25	8	16
Overige		11.847	11.342	1.821	1.646	986	945
		68.051	71.950	7.510	7.385	2.985	3.005

Bij het onderzoek hebben wij ons beperkt tot de voljoden (J). Weliswaar mag het aantal gedeporteerde halfjoden niet onderschat worden, maar algemeen wordt aangenomen dat er nauwelijks maatregelen tegen het vermogen van deze groep zijn getroffen. Overigens moeten we daarbij opmerken dat er geen gegevens beschikbaar zijn over de omvang van de door de SicherheitsPolizei bij arrestatie in beslag genomen vermogensbestanddelen.

Method

10.3.3 Aan de hand van de MvS zijn gegevens verzameld met betrekking tot het vermogen van individuele Joden uit de steden Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Groningen. Deze gegevens vormen onze steekproef. Wij hebben voor deze vier steden gekozen omdat hier de meerderheid (ruim 56%) van de 140.001 in Nederland woonachtige voljoden leefde. Omdat de archieven van Rotterdam vernietigd zijn, kon deze stad niet in het onderzoek worden betrokken.

Op basis van deze vermogensgegevens is per stad het gemiddelde vermogen geschat van de volwassen Joodse ingezetenen. Vanwege gebrek aan gegevens kon het gemiddelde vermogen van de jongeren niet per stad worden bepaald. Daarom zijn de verzamelde gegevens met betrekking tot nalatenschappen van jongeren uit de genoemde steden samengevoegd en is aan de hand hiervan het gemiddelde vermogen per jongere bepaald.

De aldus geschatte gemiddelde vermogens zijn gebruikt om het Joodse vermogen in heel Nederland te bepalen.

Amsterdam

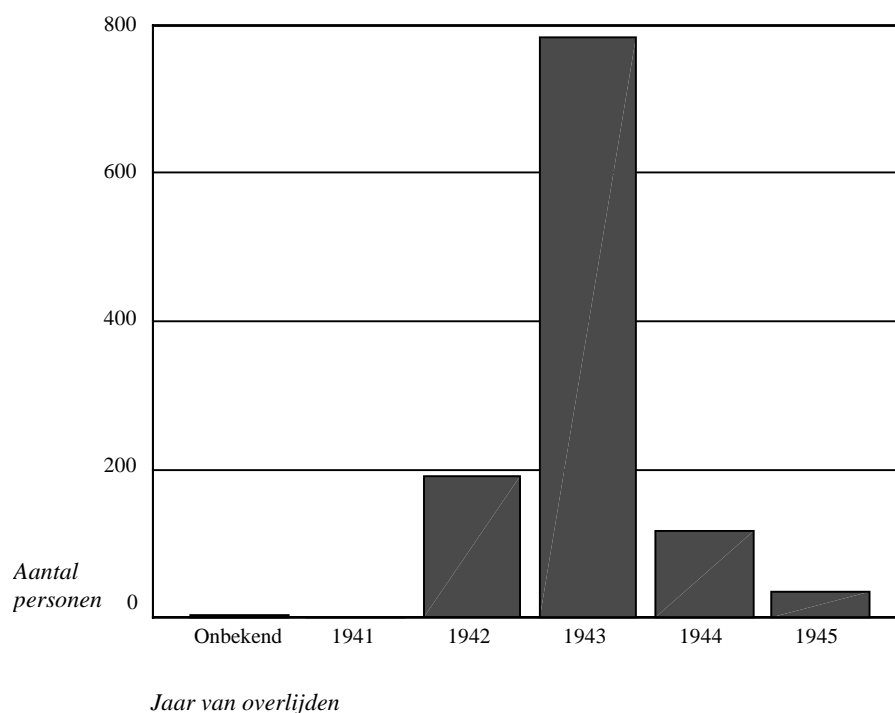
10.3.4 De schatting van het vermogen van de Joden in Amsterdam neemt een bijzondere plaats in. Niet alleen woonde van de totale Joodse bevolking in Nederland naar de stand van 1 oktober 1941 meer dan de helft in Amsterdam (79.497 van de in totaal 140.001 personen), maar bovendien blijkt uit diverse studies dat de demografische opbouw en de omvang van het inkomen sterk verschillen van die in de rest van Nederland.

De nalatenschappen van 2.293 personen zijn verzameld aan de hand van de MvS. Het betreft MvS die opgesteld zijn in de jaren 1950 en 1951. Van deze personen konden wij aan de hand van de Aanmeldingslijsten van 1.131 personen met zekerheid vaststellen dat sprake is van een Joodse nalatenschap.

Er zijn verschillende verklaringen voor dit grote verschil:

1. Indien twijfel bestond over het Joods zijn van de nalatenschap, zijn de gegevens voor de zekerheid vastgelegd in afwachting van een latere toetsing.
2. De Aanmeldingslijsten zijn opgesteld per gezin en gesorteerd op de achternaam van het gezinshoofd. Indien wij de gegevens van een getrouwde vrouw hadden verzameld van wie de naam van haar echtgenoot niet bekend was, dan was het niet efficiënt om de lijsten met circa 86.000 personen door te lopen op de meisjesnaam van de vrouw.
3. In Amsterdam is in de periode tussen aanmelden en deportatie vrij veel verhuisd, gewoonlijk op last van de bezetter. In de MvS is het laatstbekende adres vermeld, dat daardoor frequent afwijkt van het adres in de Aanmeldingslijst.
4. Niet alle Joden hebben zich in 1941 aangemeld. Naar algemeen wordt aangenomen, is het aantal Joden dat zich niet aangemeld heeft echter hooguit enkele procenten (zie o.a. De Jong).

Onderstaand histogram geeft een overzicht van de sterfdata van de in het onderzoek betrokken personen:

Wij konden bij ons onderzoek van de Amsterdamse bevolking niet beschikken over inkomensgegevens van de personen in de doelgroep, zelfs niet in de vorm van een afgeleid gegeven zoals aanslag kerkgenootschapsbelasting. Wij moeten ons daarom beperken tot een analyse op wijk.

Analyse van het gemiddelde vermogen per wijk

10.3.5 In het rapport van Brandon en Veffier wordt een overzicht gegeven van het aantal Joden per wijk in Amsterdam in 1939. Van deze informatie is gebruik gemaakt om de steekproef te stratificeren. Hiertoe is met behulp van de adresgegevens de steekproef onderverdeeld in subgroepen, die overeenkomen met de in het rapport genoemde wijken. Indien geen verschil bestond tussen het adres zoals vermeld in de MvS en dat in de Aanmeldingslijsten, is de huidige postcode van dat adres opgezocht. Indien de adressen verschilden maar toch geen twijfel bestond over de identiteit van de betrokkene, is het adres uit de MvS gehanteerd. In totaal is op deze manier voor 1.115 personen de postcode gevonden.

De aldus gevonden postcodes zijn vervolgens samengevoegd tot de wijken die in het rapport van Brandon en Veffier gehanteerd worden. Daarbij zijn in sommige gevallen ook wijken samengevoegd indien het aantal waarnemingen in een wijk gering was en de samengevoegde wijken vergelijkbaar waren.

Wijk	Postcodes
Oude binnenstad	1011, 1012, 1018*
Westelijke eilanden, Spaarndammerbuurt, Jordaan	1013, 1015*, 1016*
Grachtengordel, Weteringschans e.o.	1015*, 1016*, 1017
Weesperstraat e.o., Plantage, Sarphatistraat e.o.	1018*
Amsterdam-Noord	1021, 1031, 1032
Staatsliedenbuurt, Hugo de Grootbuurt	1051, 1052
Potgieterbuurt, Bellamybuurt, Jacob van Lennepbuurt	1053
Const. Huygensstraat e.o., Vondelstraat e.o., Cremerplein e.o., Museumbuurt	1054, 1071
Hoofdweg e.o., Adm. de Ruyterweg en de Witte de Withstraat, Landelijk gebied West, Hoofddorpplein e.o.	1055, 1056, 1057, 1058, 1059
De Pijp	1072, 1073, 1074
Schinkelbuurt, Stadionbuurt	1075, 1076
Apollobuurt	1077
Rivierenbuurt	1078, 1079
Weesperzijde e.o.	1091
Oosterparkbuurt	1092
Transvaalbuurt, Dapperbuurt, Indische buurt	1093, 1094, 1095
Watergraafsmeer, Betondorp	1097, 1098

* Sommige postcodes liggen verspreid over meerdere wijken. In die gevallen is per adres nagegaan in welke wijk het adres ligt.

Het rapport van Brandon en Veffier is gebaseerd op gegevens uit 1939, toen er 77.993 Joden in Amsterdam woonden. Volgens de statistieken van de Dienst der Bevolkingsregisters woonden er per 1 oktober 1941 echter 86.291 Joden in Amsterdam, waarvan 79.497 voljoden. Het verschil tussen deze twee aantallen kan gedeeltelijk worden verklaard door de gedwongen verhuizing van niet-Nederlandse Joden uit de kustgemeenten. Daarnaast moet rekening worden gehouden met het feit dat de definitie van Joods zijn tussen beide tellingen verschilt.

Omdat niet bekend is hoe de verdeling over de verschillende wijken veranderd is tussen 1939 en 1941, veronderstellen we dat de *procentuele* verdeling over de wijken gelijk is gebleven aan die van 1939.

De aldus berekende vermoedelijke verdeling over de wijken is samengevat in de volgende tabel, met daarbij de veronderstelde verhouding tussen volwassenen (geboortejaar tot en met 1920) en jongeren (geboortejaar na 1920). Daarbij is aangenomen dat de verhouding volwassenen/jongeren in alle wijken gelijk is. De verhouding volwassenen/jongeren voor heel Amsterdam is afkomstig uit de Statistiek van de Dienst der Bevolkingsregisters.

Wijk	Verdeling B&V	Perce- tage	Verdeling okt. 1941	Volwas- senen	Jongeren
(in guldens)					
Oude binnenstad	8.852	11,3	9.023	6.923	2.099
Westelijke eilanden, Spaarndammer- buurt, Jordaan	493	0,6	503	386	117
Grachtengordel, Weteringschans e.o. Weesperstraat e.o., Plantage, Sarphatistraat e.o.	2.129	2,7	2.170	1.665	505
Amsterdam-Noord	10.024	12,9	10.217	7.840	2.377
Staatsliedenbuurt, Hugo de Groot- buurt	423	0,5	431	331	100
Potgieterbuurt, Bellamybuurt, Jacob van Lennepbuurt	133	0,2	136	104	32
Const. Huygensstraat e.o., Vondelstraat e.o., Cremerplein e.o., Museumbuurt	267	0,3	272	209	63
Hoofdweg e.o., Adm. de Ruyterweg en Witte de Withstraat, Landelijk gebied West, Hoofddorpplein e.o.	3.677	4,7	3.748	2.876	872
De Pijp	994	1,3	1.013	777	236
Schinkelbuurt, Stadionbuurt	6.487	8,3	6.612	5.074	1.538
Apollobuurt	1.596	2,0	1.627	1.248	378
Rivierenbuurt	3.931	5,0	4.007	3.075	932
Weesperzijde e.o.	15.647	20,1	15.949	12.238	3.711
Oosterparkbuurt	3.472	4,5	3.539	2.716	823
Transvaalbuurt, Dapperbuurt, Indische buurt	6.531	8,4	6.657	5.108	1.549
Watergraafsmeer, Betondorp	11.871	15,2	12.100	9.285	2.815
	1.466	1,9	1.494	1.147	348
	77.993	100,0	79.497	61.001	18.496

Van 1.063 van de 1.115 personen van wie de wijk waarin zij woonden bekend was, kon eveneens het geboortejaar worden vastgesteld. Van deze 1.063 personen waren er 994 volwassenen (geboren tot en met 1920) en 67 jongeren (geboren na 1920). De gegevens van de jongeren zijn geanalyseerd in punt 10.3.10.

Op basis van de 994 nalatenschappen in de steekproef is per wijk een schatting gemaakt van het gemiddelde vermogen van de volwassen vermogende Joodse inwoners. Door deze schattingen te combineren is een schatting verkregen van het gemiddelde vermogen van alle vermogende Amsterdamse Joden. Door deze gecombineerde schatting te vermenigvuldigen met het aantal vermogende Joden wordt een schatting verkregen van het totale vermogen dat de volwassen vermogende Joden in Amsterdam na de oorlog bezaten.

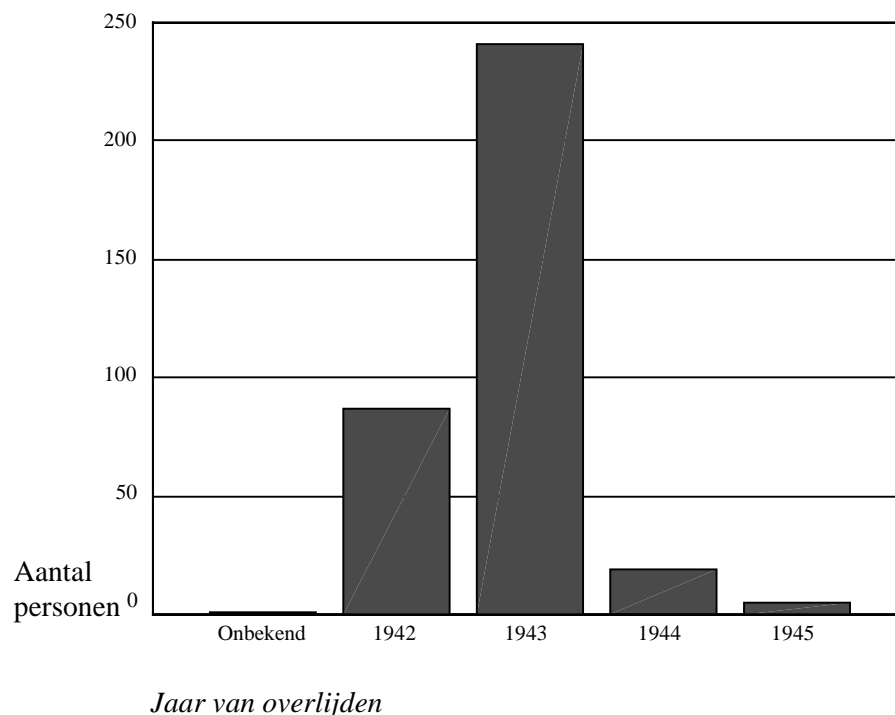
Wijk	Aantal volwassenen steekproef	Verdeling populatie %	Gemiddeld vermogen (in guldens)
Oude binnenstad	98	11,3	639
Westelijke eilanden, Spaarndammerbuurt, Jordaan	6	0,6	–
Grachtengordel, Weteringschans e.o.	40	2,7	1.064
Weesperstraat e.o., Plantage, Sarphatistraat e.o.	117	12,9	1.472
Amsterdam-Noord	4	0,5	843
Staatsliedenbuurt, Hugo de Grootbuurt	4	0,2	–
Potgieterbuurt, Bellamybuurt, Jacob van Lennepbuurt	3	0,3	1.440
Const. Huygensstraat e.o., Vondelstraat e.o., Cremerplein e.o., Museumbuurt	46	4,7	9.634
Hoofdweg e.o., Adm. de Ruyterweg en Witte de Withstraat, Landelijk gebied West, Hoofddorpplein e.o.	13	1,3	1.364
De Pijp	101	8,3	1.037
Schinkelbuurt, Stadionbuurt	31	2,0	3.548
Apollobuurt	60	5,0	8.001
Rivierenbuurt	251	20,1	2.207
Weesperzijde e.o.	139	4,5	2.657
Oosterparkbuurt	43	8,4	3.790
Transvaalbuurt, Dapperbuurt, Indische buurt	10	15,2	32
Watergraafsmeer, Betondorp	28	1,9	480
Totaal volwassenen	<u>994</u>	<u>100,0</u>	2.226
Populatie volwassenen			61.001
Percentage vermogenden			17%
Totaal vermogen (ondergrens)			<u>23.086.000</u>

Uit de tabel blijkt dat het gemiddelde vermogen per volwassene f 2.226 bedraagt en dat de vermogende Amsterdamse Joden in 1945 naar schatting in totaal f 23,1 miljoen bezaten. Rekening houdend met alle gemaakte veronderstellingen is het redelijk aan te nemen dat dit vermogen ligt tussen f 17 miljoen en f 29 miljoen.

Den Haag

10.3.6 Aan de hand van de MvS zijn de vermogens van 557 in Den Haag woonachtige personen verzameld. Het betreft MvS die zijn opgesteld in de periode 1948 tot en met 1951. Van deze 557 personen kon aan de hand van de Aanmeldingslijsten van 353 personen met zekerheid worden vastgesteld dat er sprake was van een Joodse nalatenschap.

Onderstaande grafiek geeft een overzicht van de sterfdata van deze personen.

De spreiding van de vermogens is op verschillende manieren geanalyseerd. De meest bevredigende resultaten worden bereikt bij een indeling naar wijk. Een analyse met behulp van inkomen leverde door het beperkte aantal waarnemingen minder nauwkeurige schattingen op.

Analyse van het gemiddelde vermogen per wijk

10.3.7 In het rapport van Brandon en Veffler wordt een overzicht gegeven van het aantal Joden per wijk in Den Haag in 1936. Van deze informatie is gebruikgemaakt om de steekproef te stratificeren. Hiertoe is met behulp van de adresgegevens uit de MvS en de Aanmeldingslijsten de steekproef onderverdeeld in subgroepen, die overeenkomen met de in het rapport genoemde wijken. Indien geen verschil bestond tussen het adres zoals vermeld in de MvS en dat in de Aanmeldingslijsten is de huidige postcode van dat adres opgezocht. Indien de adressen verschilden maar toch geen twijfel bestond over de identiteit van de betrokkene, is het adres uit de MvS gehanteerd. In totaal is van 341 personen op deze manier de postcode gevonden.

De aldus gevonden postcodes zijn samengevoegd tot de wijken die in het rapport van Brandon en Veffe worden gehanteerd.

Wijk	Postcodes
Centrum	2511, 2512, 2513, 2514
Scheveningen	2580, 2584, 2586, 2587
Bezuidenhout	2591, 2592, 2593, 2594, 2595
Valkenbosch en Duinoord	2561, 2562, 2563, 2564, 2565
Schildersbuurt, Transvaal, Rustenburg	2526, 2571, 2572, 2573
Wijk VII	2515, 2516
Indische Buurt en Benoordenhout	2518, 2585, 2596, 2597
Laakkwartier	2521, 2522, 2523, 2524, 2525
Statenkwartier	2517, 2566, 2581, 2582

Het rapport van Brandon en Veffe baseert zich op gegevens uit 1936, toen er 14.575 Joden in Den Haag woonden. Volgens de Statistieken van de Dienst der Bevolkingsregisters bestond de Joodse bevolking in Den Haag per 1 oktober 1941 uit 17.192 personen, waarvan 13.682 vol-joden. Het verschil tussen beide aantallen heeft voornamelijk te maken met de verschillen in definitie van Joods zijn.

Omdat niet bekend is hoe de verdeling over de verschillende wijken is veranderd tussen 1936 en 1941, veronderstellen we dat de *procentuele* verdeling over de wijken gelijk is gebleven aan die van 1936.

De aldus berekende vermoedelijke verdeling over de wijken is samengevat in de volgende tabel, met daarbij de veronderstelde verhouding tussen volwassenen (geboortejaar tot en met 1920) en jongeren (geboortejaar na 1920). Daarbij is aangenomen dat de verhouding volwassenen/jongeren in alle wijken gelijk is. De verhouding volwassenen/jongeren voor heel Den Haag is afkomstig uit de Statistieken van de Dienst der Bevolkingsregisters.

Wijk	Verdeling 1936	Percentage	Verdeling okt. 1941	Volwas- senen	Jongeren
	Aantal		Aantal	Aantal	Aantal
Centrum	4.625	31,7	4.399	3.422	977
Scheveningen	2.300	15,8	2.187	1.702	486
Bezuidenhout	1.990	13,7	1.893	1.472	420
Valkenbosch en Duinoord	1.870	12,8	1.779	1.383	395
Schildersbuurt, Trans- vaal, Rustenburg	1.140	7,8	1.084	843	241
Wijk VII	1.130	7,8	1.075	836	239
Indische Buurt en Benoordenhout	820	5,6	780	607	173
Laakkwartier	500	3,4	476	370	106
Statenkwartier	200	1,4	190	148	42
	14.575	100,0	13.862	10.783	3.079

Van 327 van de 341 personen van wie kon worden vastgesteld in welke wijk zij woonden, was eveneens het geboortjaar bekend. Hiervan waren er 302 volwassenen (geboren tot en met 1920) en 25 jongeren (geboren na 1920). De vermogens van de jongeren worden geanalyseerd in punt 10.3.10.

Op basis van de 302 nalatenschappen in de steekproef is per wijk een schatting gemaakt van het gemiddelde vermogen van de volwassen vermogende Joden. Door deze schattingen te combineren is een schatting verkregen van het gemiddelde vermogen van alle vermogende Joden uit Den Haag. Vermenigvuldiging met het aantal vermogende Joden resulteert in een totaalschatting van hun vermogen.

Wijk	Aantal volwassenen steekproef	Verdeling populatie %	Gemiddeld vermogen (in guldens)
Centrum	43	31,7	2.352
Scheveningen	46	15,8	1.160
Bezuidenhout	57	13,7	4.149
Valkenbosch en Duinoord	22	12,8	377
Schildersbuurt, Transvaal, Rustenburg	22	7,8	1.255
Wijk VII	51	7,8	510
Indische Buurt en Benoordenhout	25	5,6	10.144
Laakkwartier	8	3,4	298
Statenkwartier	28	1,4	3.591
	302	100,0	2.312
Aantal volwassenen populatie			10.783
Percentage vermogenden			30%
Totaal vermogen (ondergrens)			7.479.000

Uit de tabel blijkt dat het gemiddelde vermogen per volwassene f 2.312 bedroeg en dat de vermogende Haagse Joden in 1945 naar schatting in totaal f 7,5 miljoen bezaten. Rekening houdend met alle gemaakte veronderstellingen is het redelijk aan te nemen dat dit vermogen lag tussen f 3 miljoen en f 12 miljoen.

Groningen

10.3.8 De nalatenschappen van 165 Groningse Joden zijn verzameld aan de hand van de MvS. Het betreft MvS die zijn opgesteld in 1950. Van deze personen konden wij aan de hand van de Aanmeldingslijsten van 78 personen met zekerheid vaststellen dat sprake is van een Joodse nalatenschap.

Vervolgens zijn drie analyses uitgevoerd op deze gegevens. In eerste instantie is, analoog aan de analyses voor Amsterdam en Den Haag, een analyse op wijk uitgevoerd. De tweede analyse legt een verband tussen betaalde kerkgenootschapsbelasting en het vermogen. Tot slot is de invloed van de leeftijd op het vermogen onderzocht.

Helaas is het met geen van de genoemde benaderingen gelukt een betrouwbaar beeld van de vermogensopbouw in Groningen te scheppen. Daarom is besloten deze stad niet apart in de schattingen mee te nemen.

Wij zullen nu de resultaten van de benaderingen samenvatten.

Analyse van het gemiddelde vermogen per wijk

10.3.8.1 Het rapport van Brandon en Veffler geeft geen informatie over de verdeling van de Joodse bevolking over de wijken van Groningen. Indien echter uit de verzamelde informatie zou blijken dat de vermogensverdeling sterk verschilt tussen de wijken, zouden we aan de hand van de Aanmeldingslijsten het aantal Joden per wijk kunnen bepalen.

Daarom is in eerste instantie op dezelfde manier als voor Amsterdam en Den Haag de huidige postcode van de personen in onze steekproef opgezocht. In 64 gevallen is dit gelukt. Met behulp van deze gegevens is het gemiddelde vermogen per postcodegebied berekend. De vermogensopbouw bleek echter niet significant te verschillen tussen deze gebieden. Een mogelijke oorzaak hiervan ligt in het geringe aantal waarnemingen ten opzichte van het aantal postcodegebieden in de stad Groningen.

Vervolgens is getracht een verbetering aan te brengen door postcodegebieden te clusteren tot wijken. Uit deze analyse bleek echter eveneens geen significant verschil tussen de wijken onderling.

Regressieanalyse met behulp van de kerkgenootschapsbelasting

10.3.8.2 Het rapport van Brandon en Veffler geeft op basis van de aanslagen inkomstenbelasting een gedetailleerde inkomensopbouw van de Joodse bevolking in Groningen. Als voor de personen in de steekproef het inkomen kan worden vastgesteld, kan met behulp van regressieanalyse het verband tussen inkomen en vermogen worden onderzocht. Als dit voldoende bevredigende resultaten oplevert, kan op basis van deze analyse een schatting gemaakt worden van het totale vermogen van de Joodse bevolking in Groningen.

Een gegeven dat in direct verband staat met het inkomen is de aanslag kerkgenootschapsbelasting. Deze werd bepaald als een percentage van het inkomen. Aan de hand van de kasboeken van de Nederlands-Israëlitische Gemeente te Groningen hebben wij van 29 personen in onze steekproef eenduidig de betaalde kerkgenootschapsbelasting kunnen vaststellen. Dit aantal is niet voldoende om een betrouwbare schatting te maken van het verband tussen inkomen en vermogen. Andere informatie met betrekking tot het inkomen is niet beschikbaar.

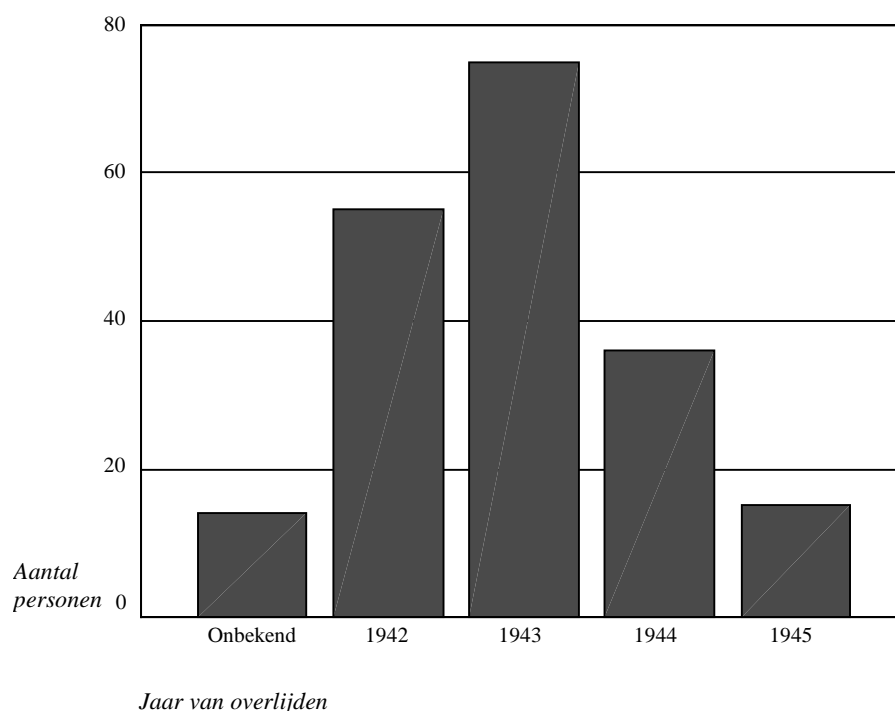
Relatie tussen leeftijd en vermogen

10.3.8.3 Vervolgens is onderzocht of een relatie tussen leeftijd en vermogen kon worden vastgesteld. Helaas bleken de verzamelde MvS te weinig nalatenschappen te bevatten van jongeren tot 20 jaar om een betrouwbaar inzicht in de relatie tussen leeftijd en vermogen te geven.

Utrecht

10.3.9 Aan de hand van de MvS zijn de vermogensgegevens verzameld van 335 personen uit Utrecht. Het betreft MvS die zijn opgesteld in de periode 1948 tot en met 1953. In 195 gevallen kon met zekerheid worden vastgesteld dat het een Joodse nalatenschap betreft.

Onderstaand histogram geeft een overzicht van de sterfdata van deze personen.

De spreiding van de vermogens is op verscheidene manieren geanalyseerd. Een analyse met behulp van inkomen leverde door het beperkte aantal waarnemingen weinig nauwkeurige resultaten op. Ook een schatting per wijk gaf geen plausibele uitkomsten. De meest bevredigende resultaten worden bereikt bij een schatting per leeftijdscategorie.

Analyse van het gemiddelde vermogen naar leeftijd

10.3.9.1 De Statistiek van de Dienst der Bevolkingsregisters geeft een overzicht van de leeftijdsopbouw van de Joodse bevolking in Utrecht. Van deze informatie is gebruikgemaakt om de steekproef te stratificeren. Hiertoe is de steekproef onderverdeeld in twee subgroepen, volwassenen (geboortjaar 1882-1920) en ouderen (geboortjaar tot en met 1881). Jongeren worden hier buiten beschouwing gelaten omdat hun vermogen apart geanalyseerd wordt.

De verdeling van de leeftijdsgroepen in 1941 was als volgt.

Geboortjaar	Percentage	Aantal personen populatie
Tot en met 1880	22,2	320
1881-1920	77,8	1.120
	100,0	1.440

Van 121 personen in de steekproef is het geboortjaar bekend. Van deze 121 personen zijn er 99 volwassenen en 22 jongeren. De nalatenschappen van de jongeren zijn geanalyseerd in punt 10.3.10.

Op basis van de 99 nalatenschappen in de steekproef is per leeftijdsgroep een schatting gemaakt van het gemiddelde vermogen van de vermogende Joden. Door deze schattingen te combineren is een schatting verkregen van het gemiddelde vermogen van alle vermogende Utrechtse Joden. Vermenigvuldiging met het aantal vermogende volwassen Joden geeft een schatting van het totale vermogen van de groep vermogende volwassen Joden in Utrecht aan het einde van de oorlog.

Geboortjaar	Aantal personen steekproef	Percentage	Gemiddeld vermogen (in guldens)
Tot en met 1880	9	22,2	1.586
1881-1920	90	77,8	1.277
	99	100,0	1.346
Populatie volwassen			1.440
Percentage vermogenden			29%
Totaal vermogen (ondergrens)			562.000

Uit de tabel blijkt dat het gemiddelde vermogen van de Joden in Utrecht f 1.346 bedraagt. Het totale vermogen bedraagt naar schatting f 0,6 miljoen. Rekening houdend met alle gemaakte veronderstellingen is het redelijk aan te nemen dat het vermogen ligt tussen f 0,2 miljoen en f 0,9 miljoen.

Jongeren

10.3.10 De verzamelde MvS van Amsterdam, Den Haag en Utrecht bevatten in totaal 116 nalatenschappen van personen geboren na 1920, waarvan met zekerheid vastgesteld kon worden dat het om een Joodse nalatenschap ging. Omdat dit aantal niet groot genoeg is om per stad te analyseren, worden de Joodse jongeren als één groep beschouwd, waarvoor een gemiddeld vermogen wordt geschat.

De verdeling van de jongeren over de steden is als volgt:

Plaats	Percentage	Aantal jongeren populatie
Amsterdam	84,1	18.496
Den Haag	14,0	3.079
Utrecht	1,9	426
	100,0	22.001

Bepaling van het percentage vermogenden

10.3.10.1 Om het percentage vermogende jongeren te bepalen voor Amsterdam, Den Haag en Utrecht samen, wordt het gewogen gemiddelde berekend van de in punt 10.1.4 berekende percentages voor deze steden.

Plaats	Aantal jongeren populatie	Percentage vermogenden
Amsterdam	18.496	17
Den Haag	3.079	30
Utrecht	426	29
	22.001	19

Analyse van het gemiddelde vermogen van de jongeren

10.3.10.2 Uit de steekproef van 116 nalatenschappen is voor de groep jongeren een gemiddeld vermogen berekend. Door dit gemiddelde vermogen te vermenigvuldigen met het aantal vermogende jongeren in de populatie wordt het totale vermogen van de vermogende jongeren bepaald. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de berekeningen:

	Aantal jongeren steekproef	Gemiddeld vermogen
Jongeren	116	f 572
Populatie jongeren		22.001
Percentage vermogenden		19%
Totaal vermogen (ondergrens)		f 2.391.000

Uit de tabel blijkt dat de jongeren uit de steden Amsterdam, Den Haag en Utrecht in 1945 naar schatting een gezamenlijk vermogen van f 2,4 miljoen bezaten. Rekening houdend met de gemaakte veronderstellingen, is het redelijk aan te nemen dat dit vermogen tussen f 0,5 miljoen en f 4,3 miljoen lag.

Nederland

10.3.11 Voor de bepaling van het totale vermogen van de Joodse bevolking aan het einde van de oorlog maken we gebruik van de voor bovenstaande steden berekende resultaten. De percentages vermogenden en de gemiddelde vermogens die voor deze steden geschat zijn, dienen als uitgangspunt voor de schatting van het totale vermogen van de Joodse bevolking na de oorlog.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de verdeling van de Joodse bevolking over Nederland in oktober 1941 volgens de Statistieken van de Dienst der Bevolkingsregisters:

Plaats	Verdeling okt. 1941	Percentage	Volwas- sen	Jongeren
	Aantal		Aantal	Aantal
Amsterdam	79.497	56,8	61.001	18.496
Den Haag	13.862	9,9	10.783	3.079
Utrecht	1.866	1,3	1.440	426
Overige gemeenten	44.776	32,0	34.419	10.357
	<u>140.001</u>	<u>100,0</u>	<u>107.643</u>	<u>32.358</u>

We veronderstellen nu dat het gemiddelde vermogen in de overige gemeenten in Nederland voor de volwassenen en de jongeren gelijk is aan het gemiddelde van de schattingen voor Amsterdam, Den Haag en Utrecht.

Nederland	Aantal personen 1941	Percentage vermogen- den	Gemiddeld vermogen (in guldens)	Totaal vermogen (in guldens)
Overige gemeenten - Volwassenen	34.419	29	1.961	19.577.000
Overige gemeenten - Jongeren	<u>10.357</u>	29	572	<u>1.718.000</u>
Totaal overige gemeenten	44.776	29	1.640	21.295.000
Amsterdam	61.001	17	2.226	23.086.000
Den Haag	10.783	30	2.312	7.479.000
Utrecht	1.440	29	1.346	562.000
Jongeren (Amsterdam, Den Haag en Utrecht)	22.001	19	572	2.389.000
Totaal vermogen (ondergrens)	<u>140.001</u>	<u>22</u>	<u>1.757</u>	<u>54.811.000</u>

Uit de tabel blijkt dat de volwassen Joden in gemeenten buiten Amsterdam, Den Haag en Utrecht een gemiddeld vermogen van f 1.640 hadden, en de jongeren een gemiddeld vermogen van f 572. Hun totale gezamenlijke vermogen bedraagt f 21 miljoen. Hiermee komt de schatting voor heel Nederland op f 55 miljoen.

Het lijkt niet waarschijnlijk dat de minder vermogende Joden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog nog enig vermogen hadden. Het is evenwel mogelijk het aandeel dat de vermogende Joden bezaten in het totale vermogen ook op deze schatting toe te passen. Uit punt 10.2.6 blijkt dat 22% van de bevolking ongeveer 96% van het vermogen bezat. Toepassing van dit percentage op het naoorlogse vermogen zou leiden tot een totaal Joods vermogen van circa f 57 miljoen.

11 Na de oorlog geheven successierecht van in de oorlog opgevallen nalatenschappen van vermisten

11.1 Samenvatting

In de oorlog opgevallen nalatenschappen van Joodse vermiste erflaters konden in het overgrote deel van de gevallen pas na het van kracht worden van de "Wet tot het doen van aangifte van vermoedelijk overlijden" in juni 1949 worden afgewikkeld.

De tarieven van het successierecht zoals die vanaf 1927 – en dus ook in de oorlogsjaren – golden, werden in 1947 gewijzigd, evenals daarna onder meer in 1949, 1951 en 1956. Deze wijzigingen waren – behalve voor belastbare verkrijgingen tot f 2.000 – tevens verhogingen. Omdat is gebleken dat de hier bedoelde nalatenschappen veelal pas in de jaren vijftig en zestig werden afgewikkeld, was inzicht in het werkelijk geheven successietarief gewenst.

Een onderzoek aan de hand van opgelegde aanslagen successierecht was niet mogelijk omdat alle aanslagkaarten successierecht uit de jaren '40, '50 en '60 inmiddels zijn verdwenen.

Volgens de Wet Belastingherziening 1947, artikel 10, lid 4, waren de nieuwe tarieven – met ingang van 25 juni 1947 – van toepassing indien het overlijden plaatsvond op of na de dag van het in werking treden van die wet. Dat impliceert dat op in de oorlog opgevallen nalatenschappen die pas na medio 1949 konden worden afgewikkeld het tarief van toepassing zou moeten zijn zoals dat gold in de oorlogsjaren.

Een steekproef uit honderd Memories van Successie betreffende in de oorlog opgevallen nalatenschappen heeft bevestigd dat die nalatenschappen in de jaren '50 en '60 – en soms zelfs nog daarna – inderdaad belast werden tegen het successietarief zoals dat gold gedurende de oorlogsjaren.

11.2 Wet tot het doen van aangifte van vermoedelijk overlijden²⁰⁰

Het was na de bevrijding niet mogelijk een akte van overlijden op te doen maken van personen die in de oorlog werden weggevoerd en daarna omkwamen. Formeel kon men namelijk slechts vaststellen dat de gedepoteerde vermoedelijk was overleden. Zolang er geen inschrijving van overlijden in de registers van de Burgerlijke Stand plaatsvond, konden nabestaanden geen recht doen gelden op de bezittingen van de afwezige. Ook konden door de overlevende echtgenoten geen nieuwe huwelijken worden gesloten, noch konden weduwe- en wezenpensioenen worden toegekend. Weliswaar kon op grond van het Burgerlijk Wetboek een verklaring van vermoedelijk overlijden worden verkregen, maar dat was pas mogelijk wanneer gedurende 10 jaar onzekerheid had bestaan over "het bestaan van de afwezige".

Zelfs wanneer de bedoelde verklaring van vermoedelijk overlijden was verkregen, kon nog geen sprake zijn van een definitieve erfopvolging. De bepalingen in het Burgerlijk Wetboek bleken dan ook praktisch onbruikbaar voor oorlogsslachtoffers.

²⁰⁰ Tekst ontleend aan de Inleiding van "Inventaris van het archief van de Commissie tot het doen van aangifte van overlijden van vermisten", ARA 2.09.34.01., J. Buskes, Den Haag 1983.

Nadat de Hoge Raad in 1947 besliste dat alleen de ambtenaar van de plaats waar het overlijden geschiedde daarvan een akte kon opmaken²⁰¹, bleken de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek niet van toepassing op in Duitsland en andere landen overleden oorlogsslachtoffers. Daarom werd na die uitspraak door de Ministers van Justitie, Binnenlandse Zaken en Financiën een wetsontwerp ingediend voor een wet "houdende voorzieningen betreffende het opmaken van akten van overlijden van vermisten". Dit ontwerp kreeg met ingang van 11 juni 1949 de status van wet (Wet J 227).

Bij het opstellen van het wetsontwerp had men keuze uit verscheidene mogelijkheden, waarvan de volgende twee werden besproken:²⁰²

- Alle vermisten worden geacht op dezelfde dag te zijn overleden, bijvoorbeeld 6 mei 1945.
- Als de vermoedelijke datum van overlijden wordt aangenomen de dag, volgende op die waarop van het laatst van het bestaan van de vermiste is gebleken.

De wetgever heeft om verscheidene redenen gekozen voor de tweede mogelijkheid, die als consequentie voor het erfrecht het gevolg had dat tussen vermisten onderling erfovergangen plaats zouden kunnen vinden. Deze erfovergangen zouden dan telkenmale belast worden met successierecht.

In de Memorie van Antwoord d.d. 5 november 1948 stelt de Minister van Financiën onder meer: "De praktijk leert immers, dat het veelvuldig voorkomt, dat de nalatenschap van een vermiste uiteindelijk wordt verkregen door iemand in zijn kwaliteit van erfgenaam van een later vermiste, terwijl hij zonder overgang van het vermogen van de eerder vermiste op de later vermiste, onder normale omstandigheden, nimmer iets van de nalatenschap van de eerder vermiste had kunnen verkrijgen. Dat de verschillende overgangen dan met successierecht worden getroffen, zal de uiteindelijke verkrijger in dat geval niet als onredelijk kunnen ondervinden." Door middel van een voorbeeld wordt dan aangetoond dat ook wanneer een wettelijke regeling zou worden getroffen, "... welke zou beogen, zowel de belangen van de erfgenaam als van de fiscus te ontzien, daardoor nimmer bewerkt zou kunnen worden, dat onbillijkheden in alle gevallen worden voorkomen. Zo vele varianten zijn immers mogelijk, dat ook hier kan gelden, hetgeen in het Voorlopig Verslag – zij het in een ander verband – meermalen wordt opgemerkt, namelijk dat de gevolgen van een wettelijke regeling voor deze materie niet geheel zijn te overzien."

Vervolgens stelt de Minister van Financiën: "Voor zover de overlevende erfgenaam, als gevolg van de tussenovergang op een vermiste, iets verkrijgt, dat hij zonder die tussenovergang niet had verkregen en dat hij evenmin bij gelijktijdig overlijden van de vermiste had kunnen verkrijgen, komt het successierecht verschuldigd wegens de meerdere overgangen, niet voor kwijtschelding of vermindering in aanmerking. Overigens wordt kwijtschelding verleend voor zover het successierecht, verschuldigd wegens de meerdere overgangen, meer bedraagt dan bij rechtstreekse verkrijging verschuldigd zou zijn geweest."

Het hierboven door de Minister bedoelde voorbeeld is als volgt: verondersteld wordt de vererving van een nalatenschap van K (groot f 10.000) op een zuster L (beiden vermisten), en vervolgens van L op haar kind M. Bij een afzonderlijke belasting (exclusief opcenten) van de overgangen zou in het gegeven voorbeeld verschuldigd zijn f 1.880 (zie ook schema 9A in bijlage A). Zou een rechtstreekse overgang van K op M zijn belast, dan zou verschuldigd zijn geweest f 2.170.

²⁰¹ Arrest HR 14-02-1947, NJB 1947, 228.

²⁰² Zie Voorlopig Verslag no. 4 met betrekking tot de Algemene Beschouwingen bij het wetsontwerp.

De berekening is als volgt:

Via twee overgangen:	Verkrijging	Recht	Belasting	Recht- streeks van K op M	Recht	Belasting
	f	%	f	f	%	f
1. Van K op L	1.000	13	130	1.000	19,5	195
	1.000	14	140	1.000	20,5	205
	3.000	15	450	3.000	21,5	645
	5.000	16	800	5.000	22,5	1.125
			1.520			
2. Van L op M	1.000	2,5	25			
	1.000	3,0	30			
	3.000	3,5	105			
	5.000	4,0	200			
			360			
			1.880			2.170

Wij merken hierbij op dat in het gegeven voorbeeld een fout is geslopen. Bij de overgang van L op M wordt niet f 10.000 verkregen, maar een bedrag van f 8.480, zijnde f 10.000 van K op L minus het daarop drukkende successierecht van f 1.520. Het successierecht bij de tweede overgang van f 8.480 van L op M bedraagt dan f 299, zodat het totale bedrag aan successierecht dan f 1.819 bedraagt in plaats van f 1.880.

11.3 Samenhang met statistisch-demografisch onderzoek

Bij de door ons in samenwerking met de Belastingdienst uitgevoerde steekproef uit Memories van Successie ten behoeve van het hiervoor in hoofdstuk 10 beschreven statistisch-demografisch onderzoek was gebleken dat door de belastinginspecteurs in de Memorie aantekeningen met betrekking tot de tarieven en het bedrag van de aanslag werden gemaakt. Deze aantekeningen moesten daarna door de administratieve medewerkers van de inspecties worden overgenomen op de aanslagbiljetten.

Ten tijde van ons statistisch-demografisch onderzoek was de noodzaak tot inzicht in de systematiek van geheven successierecht echter niet aan de orde.

Om alsnog een inzicht te verkrijgen in het gehanteerde tarief successierecht, de toegepaste systematiek van vrijstellingen en van kwijtschelding dan wel vermindering van successiebelasting bij erfovergangen, hebben wij daarom een – tweede – steekproef van 100 waarnemingen van Memories van Successie van in de oorlog opgevallen nalatenschappen van Joodse erflaters uitgevoerd.

Bij deze tweede steekproef bleek dat de afwikkeling van die nalatenschappen in een groot deel van de gevallen plaatsvond in de jaren vijftig. Maar ook in de jaren zestig vonden nog aangiften plaats; in de steekproef werd zelfs nog een aangifte uit 1973 aangetroffen. Bovendien bleek dat in verscheidene gevallen suppletore aangiften werden ingediend wanneer na een vorige aangifte nog uitkeringen ten gunste van de nalatenschappen bleken. Dat kwam onder meer voor wanneer levensverzekeringsspolissen na rechtsherstel – blijkbaar – alsnog tot uitkering kwamen.

De tweede steekproef omvatte Memories betreffende de belastinginspecties Amsterdam (30), Den Haag (18) en Utrecht (17). Omdat het aannemelijk leek te veronderstellen dat de drie genoemde grotere inspecties voldoende expertise en ervaring bezaten ten aanzien van het belastingtechnisch juist afwerken van de Memories betreffende Joodse nalatenschappen, zijn in de steekproef eveneens Memories betrokken die behandeld zijn door kleinere inspecties, dan wel inspecties waar verhoudingsgewijs minder Joodse Memories konden worden verwacht. Geselecteerd werden Memories afkomstig van de inspecties Doetinchem (15 waarnemingen) en Den Bosch (20 waarnemingen).

11.4 Successierecht

Tarieven

11.4.1 De tarieven van de te heffen Successierechten betreffende nalatenschappen zijn vastgelegd in de Successiewet 1859.

De achtereenvolgende tariefperiodes zijn als volgt geweest:

- Van 1 januari 1927 tot en met 24 juni 1947.
- Van 25 juni 1947 tot en met 31 augustus 1951.
- Van 1 september 1951 tot en met 31 juli 1956.
- Van 1 augustus 1956²⁰³ tot en met 31 december 1980.

De volledige tarieven zijn hierna in bijlage A in de schema's 9 tot en met 12 opgenomen.

Zoals hiervoor is vermeld, was afwikkeling van in de oorlog opengevallen nalatenschappen van in de oorlog gedeporteerde en daarna omgekomen vermisten niet mogelijk vóór 11 juni 1949. Naar uit de MvS in onze tweede steekproef blijkt, werd het merendeel van de aangiften gedaan in de periode 1951 tot ongeveer 1957. Ook latere aangiften, tot zelfs in 1973, kwamen voor. Overigens zijn de successiedossiers (de Memories van Successie) doorlopend genummerd en uiterlijk alle hetzelfde. "Joodse" memories zijn niet apart genummerd of op een ander uiterlijk kenmerk te onderkennen.

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS vastgesteld dat in alle gevallen door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem het tarief dat gold in de periode 1927-1947 is toegepast. Deze tarieven zijn vermeld in tabel 9A in bijlage A bij dit rapport.

Opcenten

11.4.2 In de "Wet tot heffing van opcenten op enkele belastingen ter versterking van de dekking van de uitgaven des Rijks" van 20 december 1935 wordt in artikel 1 gesteld: "Er worden geheven 20 opcenten op de rechten van successie, van overgang en van schenking.....". Met de "Wet regelende heffingen tot versterking van 's Rijksmiddelen" van 26 april 1940 worden boven de reeds eerder vastgestelde 20 opcenten nog 15 opcenten geheven. Daardoor werd dus het tarief van het successierecht met in totaal 35% verhoogd. De instelling van de opcenten boven het reeds gangbare tarief successierecht is een generieke maatregel die reeds voor de oorlog werd genomen.

De opcenten werden afgeschaft bij de wijziging van het tarief successierecht met ingang van 25 juni 1947.

²⁰³ Successiewet 1956.

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS vastgesteld dat in alle gevallen door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem het tarief zoals dat gold in de periode 1927-1947 werd verhoogd met 35 opcenten. In tabel 9 B in bijlage A bij dit rapport is het tarief successierecht inclusief de 35 opcenten vermeld.

Waardering vorderingen op voormalige roofinstellingen

11.4.3 Met het bericht aan crediteuren van 28 juni 1951 wordt door de beheerders-vereffenaars van LVVS een eerste uitkering van 55% in het uitzicht gesteld. Met aanschrijving no. 85 van 7 augustus 1951 treft de Minister van Financiën de regeling dat de vorderingen op LVVS voor de aangifte successierecht kunnen worden aangegeven "... naar de contante waarde op de sterfdag, welke voor alle gevallen kan worden gesteld op 40% van het nominaal bedrag van het creditsaldo".

In zijn aanschrijving no. 159 van 25 februari 1952 stelt de Minister ook percentages vast voor andere uitkeringen, te weten:

- VVRA: aangegeven kan worden 40% van het nominaal bedrag van de vordering, gebaseerd op een uitkeringspercentage van 55%;
- Ngv: aangegeven kan worden 30% van het nominaal bedrag van de vordering, gebaseerd op een uitkeringspercentage van 40%;
- DRT: aangegeven kan worden 75% van het nominaal bedrag van de vordering, gebaseerd op een uitkeringspercentage van 99%.

De Minister stelt voorts dat wanneer de uitkeringen hoger mochten blijken te zijn dan de genoemde uitkeringspercentages, die hogere uitkeringspercentages in aanmerking dienen te worden genomen voor nalatenschappen die zijn opengevallen op of na de dag waarop die hogere uitkeringen in uitzicht worden vermeld. Voor de in de oorlog opengevallen nalatenschappen bleef dus het percentage voor de aangifte gehandhaafd op respectievelijk 40, 40, 30 en 75%.

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS vastgesteld, dat, op twee uitzonderingen na, in alle gevallen door de aangevers de hiervoor vermelde waarderingspercentages werden toegepast en dat door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem die waarderungen werden aanvaard.

De ene uitzondering betrof een memorie waarin de aangevende boedelnotaris een percentage van 75% hanteerde voor de waarde van een vordering op LVVS en van 40% op de Ngv. Volgens een aantekening in de betreffende map heeft de inspecteur hierover wel mededeling gedaan aan die notaris, maar die heeft blijkbaar niet gecorrigeerd of gereageerd.

De andere uitzondering betrof een memorie waarin door de aangever een vordering op LVVS werd gewaardeerd op 70% van het creditsaldo. In de map werd geen aantekening aangetroffen van een eventuele correctie.

Ten slotte hebben wij in een memorie van augustus 1956 een waardering aangetroffen van 30% voor een vordering op de ANBO. Er werd in de betreffende map geen aantekening aangetroffen dat de inspectie niet akkoord ging met deze waardering.

Belastingheffing ter zake van vorderingen of ontvangsten in het kader van BRüG en BEG

11.4.4 Met aanschrijving D9/5031 van 9 oktober 1959 deelde de staatssecretaris van Financiën mede dat uitkeringen ingevolge het BRüG voor de heffing van het successierecht buiten beschouwing kunnen worden wanneer het gaat om nalatenschappen die vóór 23 juli 1957 – de datum dat de wet in Duitsland werd aangenomen – zijn opengevallen.

In een schrijven aan de commissie van advies inzake uitkeringen ten gunste van Nederlandse slachtoffers van de nationaal-socialistische vervolging van 11 oktober 1961, kenmerk B1/17900, deelde de staatssecretaris mede dat over de uitkeringen – die volgens de staatssecretaris het karakter zullen hebben van “smartengeld” – aan deze slachtoffers eveneens geen successierecht verschuldigd zal zijn. Het betreft hier uitkeringen ingevolge het BEG.

Vrijstellingen

11.4.5 In de Successiewet 1859, zoals die gold tot 24 juni 1947, kwamen in artikel 79 de volgende algemene vrijstellingen voor:

- Lid 3: voor verkrijging in de rechte lijn een vrijstelling van successierecht van maximaal f 1.000 voorzover de verkrijging het bedrag van f 1.000 niet te boven gaat. Dit bedrag wordt voor kinderen verhoogd met f 300 voor elk jaar dat zij jonger zijn dan 21 jaar; voor echtgenoten met een bedrag van f 300 voor elk jaar dat het kind jonger is dan 21 jaar. Een verkrijging hoger dan de vrijstelling is geheel belastbaar.
- Lid 4: om te voorkomen dat erfgenamen van een verkrijging van net boven de hiervoor vermelde vrijstellingen minder overhouden dan van een verkrijging van minder dan de vrijstelling is de volgende regeling ingevoerd: er geldt een vrijstelling van tot het bedrag van de hiervoor vermelde vrijstellingen indien de verkrijging meer is dan het vrijgestelde bedrag maar niet meer dan 10 maal dat maximum voor echtgenoot en minderjarig kind of 1½ maal dat bedrag voor de andere kinderen, kleinkinderen of ouders.
- Lid 5: voor overige wettelijke erfgenamen geldt een vrijstelling als de verkrijging niet meer bedraagt dan f 300.
- Lid 6: voor deze erfgenamen geldt de volgende regeling: als de verkrijging meer is dan f 300 maar minder dan f 500, geldt een vrijgesteld bedrag van f 100.
- Lid 7: in alle andere gevallen geldt een vrijstelling als de verkrijging niet meer bedraagt dan f 100.

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS vastgesteld dat in alle voorkomende gevallen door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem de vrijstellingen zoals hiervoor beschreven werden toegepast.

Voorts wordt in artikel 79, lid 2, nog gesteld dat het successierecht niet hoger mag zijn dan de helft van het bedrag waarmee de verkrijging het vrijgestelde bedrag te boven gaat. In de steekproef van 100 MvS hebben wij zulke gevallen niet aangetroffen.

Bijzondere vrijstellingen

11.4.6 Met aanschrijving no. 94 van 9 november 1940 bepaalde de secretaris-generaal van het departement van financiën dat “... in de nalatenschappen van personen, die van 10 Mei 1940 af, hetzij als militair hetzij als burger, als gevolg van het oorlogsgeweld om het leven zijn gekomen of nog zullen komen, in de gevallen dat de nalatenschap geheel of ten deele wordt verkregen door een echtgenoot(e), van de invordering van het wegens zijn of haar verkrijging verschuldigde successierecht behoort te worden afgezien, indien deze verkrijging niet meer bedraagt dan f 10.000. Hetzelfde zal gelden voor verkrijging door minderjarige kinderen, indien die een bedrag van f 5.000 niet te boven gaan. Deze vrijgelaten bedragen treden eventueel in de plaats van die, reeds vrijgesteld in artikel 79, 3° en 4°, der Successiewet.”

De secretaris-generaal acht het overigens niet nodig “... een overgangsregeling in den geest van art. 79, 4°, en 79, lid 2, der Successiewet te ontwerpen voor verkrijgingen die het vrijgelaten bedrag slechts weinig te boven gaan. Mocht een en ander in de practijk in een enkel geval aanleiding geven tot een onbevredigende rechtsheffing, dan kan langs den ambtelijken weg voorlichting worden gevraagd hoe in zoodanig geval moet worden gehandeld.”

Met een aanvulling, gedateerd 30 juni 1945, op de aanschrijving van 9 november 1940 deelt de minister van Financiën mede dat onder oorlogsslachtoffers in de zin van die aanschrijving "... mede kunnen worden gerekend de personen die direct of indirect door of vanwege de vroegere bezetters om het leven zijn gebracht. Hieronder vallen derhalve de personen die door handelingen van den vijand, zooals fusilleering, opsluiting in concentratiekampen, schietpartijen bij razzia's e.d. den dood hebben gevonden."

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS vastgesteld dat in alle voorkomende gevallen door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem deze vrijstelling van respectievelijk f 10.000 en f 5.000 werd gehanteerd.

Erfovergangen of tussenovergangen

11.4.7 Hiervoor reeds in punt 11.1.2. werd de consequentie van de keuze van de datum van vermoedelijk overlijden in Wet J 227 reeds aangegeven.

In zijn aanschrijving no. 40 van 18 juni 1949 herhaalt de Minister van Financiën zijn al in de Memorie van Antwoord van 5 november 1948 verwoorde standpunt. Hij herhaalt daarin zijn mening zoals verwoord in de MvA dat opnemings van een algemene bepaling dat geen successierecht wordt geheven van de overgang van vermogen tussen vermisten onderling geen aanbeveling verdient. De Minister stelt dat "... het overigens niet wel mogelijk is een wettelijke regeling te ontwerpen, welke op iedere denkbare situatie zodanig is afgestemd, dat in alle gevallen onbillijkheden worden voorkomen".

Hij wijst in de aanschrijving vervolgens op toepassing van artikel 82a van de Successiewet. Dit artikel geeft de Minister van Financiën de bevoegdheid "... in bijzondere gevallen,, kwijtschelding of vermindering te verleenen van krachtens deze wet verschuldigde rechten."

In onze steekproef van 100 MvS hebben wij in verscheidene gevallen geconstateerd dat vermindering van recht werd verleend wanneer door erfovergangen in de rechte linie het berekende te betalen successierecht hoger was dan het recht bij directe vererving zou zijn geweest. Maar ook werd geconstateerd dat in een aantal gevallen bij erfovergangen buiten de rechte linie vermindering werd verleend, dan wel dat in verscheidene gevallen, in het algemeen bij lagere bedragen, kwijtschelding van betaling van successierecht werd verleend.

Kwijtschelding of vermindering moest gecentraliseerd – door de Minister – plaatsvinden en werd niet gedaan door de inspecties. Wij hebben niet kunnen achterhalen welke richtlijnen op het ministerie werden gehanteerd ter zake van kwijtschelding of vermindering. Wel worden in een bijlage bij de aanschrijving no. 40 van 18 juni 1949²⁰⁴ voorbeelden gegeven wanneer wel en wanneer geen recht kan worden kwijtgescholden. Een kopie van deze aanschrijving met bijlage is hierna opgenomen.

In de steekproef troffen wij in verscheidene gevallen successieaangiften van boedelnotarissen aan, die eindigden met de volgende zin: "Voorzover nodig wordt ten deze uitschakeling verzocht van tussenovergangen op de meest voordelige wijze terzake van de nalatenschappen van genoemde erfslaters op grond van de betreffende missive van de Minister van Financiën." Niet duidelijk is naar welke missive wordt verwezen; vermoedelijk naar de aanschrijving no. 40 van 18 juni 1949.

²⁰⁴ Opgenomen in Periodiek woordenboek voor notariaat (PW) onder nr. 15.364

11.5 Interest over verschuldigd successierecht

Volgens artikel 83 Successiewet 1859 is interest verschuldigd op de betaling van successierecht later dan 9 maanden na het overlijden. De normale termijn van het doen van aangifte is maximaal 8 maanden; betaling moet plaatsvinden een maand na indiening van de aangifte.

Met zijn aanschrijving no. 174 van 26 november 1946 keurt de Minister van Financiën goed dat van het successierecht "... verschuldigd wegens gedurende de Duitse bezetting onder beheer gesteld vermogen ..." geen interest zou worden gevorderd. Dit wordt nog eens bevestigd in aanschrijving no. 40 van 18 juni 1949.

In aanschrijving no. 175 van 30 juli 1953 stelt de staatssecretaris dat "gezien de geleidelijk gewijzigde omstandigheden" bedoeld voorschrift "... niet meer behoort te worden gevolgd, voorzover de interest is verschuldigd over tijdvakken, gelegen na 31 Augustus 1953". Anderzijds schrijft de staatssecretaris, "... blijft van kracht het voorschrift [in aanschrijving no. 40 vermeld] ... krachtens hetwelk de interest kan worden gematigd naar gelang van de inkomsten, die de vermogensbestanddelen hebben opgeleverd".

Wij hebben in onze steekproef van 100 MvS in geen enkele Memorie – op één uitzondering na – geconstateerd dat door de inspecties Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Den Bosch en Doetinchem aantekening is gemaakt dat interest in rekening zou worden gebracht op door erfgenamen te betalen successierecht.

In het geval van de uitzondering zag de betreffende inspecteur af van het vorderen van interest na reactie van de boedelnotaris.

11.6 Onbeheerde nalatenschappen van vermisten

Voor de beschrijving van de algemene handelwijze terzake van onbeheerde nalatenschappen van vermisten, en van onbeheerde nalatenschappen van Joodse vermisten in het bijzonder, wordt verwezen naar het Eerste rapport Scholten, hoofdstuk II.

12 Eerdere ramingen in de literatuur van de omvang van de roof

De eerste raming wordt aangetroffen in het rapport Dentz van 31 maart 1944. Dentz verwijst in zijn rapport naar een raming van het totaal van alle in beslag genomen Joodse bezittingen in Nederland van f 500 miljoen in een Duitse krant van 9 juni 1942. Wij hebben overigens in de betreffende krant van die datum daarover niets gevonden.

In een "Preliminary Draft Netherlands Money and Banking" van juli 1944 wordt datzelfde bedrag genoemd en wordt verwezen naar "Nazi sources".

In een "Voluntary Report" van 7 april 1945 "prepared by" Stanford Schewel komt het volgende voor: "It is doubtful if the full extent of LIPPMANN'S plunder will ever be known. Estimates range from a minimum of fl. 300,000,000 to a maximum of fl. 1,000,000,000." Deze schattingen worden overigens niet onderbouwd. In hetzelfde rapport wordt het vermogen van de Joodse gemeenschap in Nederland geschat op "somewhat over" f 1 miljard. Die gemeenschap zou overigens volgens het rapport een omvang hebben gehad van "slightly over 100,000 Dutch Jews."

Van Schie raamt in 1984 in zijn artikel "Restitution of Economic Rights after 1945" de roof op circa f 650 miljoen tot circa f 700 miljoen.

In het rapport "Looted Jewish Assets: Nazi Seizures" van juni 1998 door het World Jewish Congress wordt in de paragraaf over Nederland gesteld: "A range of \$ 300 million to \$ 510 million in Dutch Jewish assets seems most reasonable, considering all the above data." Wij hebben de bedragen in dollars omgerekend als zijnde circa f 555 miljoen tot circa f 945 miljoen.

Aalders maakt in zowel "Bij Verordening" als zijn boek "Roof" een berekening van de omvang van de roof tussen f 774 miljoen en f 903 miljoen. In de tekst in zijn boek gaat hij verder uit van een schatting van "minstens een miljard gulden (toenmalige waarde)".²⁰⁵

²⁰⁵ Dr. G. Aalders: "Roof", pagina 12.

Op pagina 253 drukt Aalders de in de oorlog geleden materiële schade uit in een gemiddeld bedrag per Joodse en niet-Joodse Nederlander. Hij schrijft: "Waar de gemiddelde Nederlander een schade leed van circa 8100 gulden kreeg zijn joodse medeburger een gemiddelde schadepost van ten minste 74.000 gulden te verwerken." Deze bedragen stemmen echter niet overeen met de door Aalders vermelde gegevens: circa f 26 miljard schade voor circa 8,5 miljoen Nederlanders en circa f 1 miljard schade voor circa 140.000 Joodse Nederlanders. Schrijver deelde ons desgevraagd mede dat het bedrag aan schade voor de gemiddelde Nederlander niet f 8.100 bedraagt, doch f 3.058. De gemiddelde schadepost voor de Joodse medeburger moet zijn circa f 7.142 in plaats van f 74.000.

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

*Deel II van het rapport "Roof en Restitutie Joods Vermogen",
uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II*

Cijferopstellingen bij de hoofdstukken

1

- Schema 1 : LVVS: totaal teruggave, terugbetalingen en schadevergoedingen.
- Schema 2 : L-claims.
- Schema 3 : W-claims.
- Schema 4 : B-claims.

3

- Schema 5 : M-claims.

4

- Schema 6 : S-, LV- en HF-claims.
- Schema 7 : Diamantvoorraden; teruggave / terugbetaling en D-claims.
- Schema 8 : Samenvatting van de S-, LV-, HF- en D-claims.

11

- Schema 9A: Tarief successierecht 01-01-1927 tot en met 24-06-1947 zonder opcenten.
- Schema 9B: Tarief successierecht 01-01-1927 tot en met 24-07-1947 met 35 opcenten.
- Schema 10 : Tarief successierecht 25-06-1947 tot en met 31-08-1951.
- Schema 11 : Tarief successierecht 01-09-1951 tot en met 31-07-1956.
- Schema 12 : Tarief successierecht 01-08-1956 tot en met 31-12-1980.

Bronnen

1. Wet no. 583, “Wet van den 14den November 1934 houdende nieuwe regelen tot afweer van nadeelige gevolgen van beperkende bepalingen inzake het internationale betalingsverkeer”, Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden.
2. “Kort verslag betreffende Lippmann, Rosenthal & Co. Sarphatistraat”, 25 augustus 1945. ARA.
3. “Verslag betreffende de Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt met bijgevoegde balans per 25 mei 1945”, 20 december 1947. ARA
4. “Verslag van beheerders-vereffenaars betreffende de activiteiten, verricht op naam van Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat, gedurende de bezettingstijd en de afwikkeling van bij de bevrijding bestaande boedel (nadien genaamd L.V.V.S.), gedurende het tijdvak 25 mei 1945 - 31 december 1957”. (aangehaald als Eindverslag LVVS). Archief Ministerie van Financiën.
5. “Verslag van beheerders-vereffenaars betreffende de activiteiten, verricht op naam van de Stichting “Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt” gedurende de bezettingsperiode en de afwikkeling van de bij de bevrijding bestaande boedel gedurende het tijdvak 25 mei 1945 - 31 december 1957”. (aangehaald als Eindverslag VVRA). Archief Ministerie van Financiën.
6. “Eindverslag betreffende de taken van het: Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schadeuitkeringen (C.A.D.S.U.). Uitgebracht door het Hoofd van het C.A.D.S.U.”, 1 augustus 1966. (aangehaald als Eindverslag Cadsu) Archief Ministerie van Financiën.
7. Accountantsrapporten betreffende de controle van de jaarrekening of administratie van LVVS, VVRA, Cadsu, Ngv, Nagu, Waarborgfonds Rechtsherstel, het Agentschap van het Ministerie van Financiën, en Belga. Archief Ministerie van Financiën en ARA
8. “Verslag van de werkzaamheden van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel in de periode van 16 november 1945 tot 1 januari 1959”, Den Haag, 1 januari 1959. Archief Ministerie van Financiën.
9. “Verslag van de werkzaamheden der Stichting Nederlandsch Kunstbezit over het jaar 1945-1946”. ARA-archief SNK, map 131.
10. “Nota betreffende de stand van zaken per 1 juli 1959 met betrekking tot de Nederlandse aanspraken op grond van artikel 5 van het Bundesrückerstattungsgesetz”, door Directie Bewindvoering MvF, 11 juli 1959. Archief Ministerie van Financiën.
11. “11e Halfjaarlijkse Verslag van het Hoofd C.A.D.S.U. over het tweede halfjaar 1964”, 26 januari 1965. Archief Ministerie van Financiën.

12. “Herkomst gezocht”. Rapport van het proefonderzoek naar de herkomst van de onder beheer van het Rijk gebleven uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken. Publicatie van de Commissie-Ekkart. April 1998. SDU.
13. “Herkomst gezocht. Deelrapportage.” Begeleidingscommissie Ekkart, oktober 1999.
14. Tweede rapport van de Commissie van Onderzoek Liro-archieven (Commissie-Kordes) “Archieven, Tastbare goederen, Claims”. December 1998. Ministerie van Financiën. (In dit tweede rapport is tevens het Eerste rapport van de commissie opgenomen).
15. Eerste rapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland (Commissie-Scholten). December 1998.
16. Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland (Commissie-Scholten). December 1999. Delen I, II en III.
17. “Sub-rapport AA voor rapport Prof. Cohen”, 1941 NIOD.
18. “Onderzoek naar de gevolgen van Ghettovorming in Amsterdam”, J. Brandon en A. Veffler. (Ghetto-rapport). 1941. NIOD.
19. “Rapport Dentz”. Rapport van H. Dentz, opgesteld 30 maart 1944 te Londen. NIOD.
20. “Netherlands. Money and Banking”, Division of Research and Statistics. Board of Governors of the Federal Reserve System. July 1944. National Archives, Washington, USA.
21. “History and present status of Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat, Amsterdam, the Nazi Agency for the confiscation of Dutch-Jewish Property” prepared by Stanford Schewel, vice Consul & Economic Analyst. 1945. National Archives, Washington, USA.
22. “Memorandum van de Nederlandsche Regeering inzake de door Nederland van Duitschland te eischen Schadevergoeding”. Voorloopige gegevens.” 1945.
23. “Roof, Restitutie, Reparatie”. Samengesteld in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Den Haag, SDU, 1947.
24. “Enige mededelingen over de restitutie van naar Duitsland gevoerde bibliotheken en archieven”, D. P. M. Graswinckel. (tekst van een lezing). In Bibliotheekleven 32, 1947.
25. “De oorlog die Hitler won”, H. Wielek. Amsterdam 1947.
26. “Wet op de materiële oorlogsschaden”, mr. N.H. Wiarda. Samsom, Alphen a/d Rijn, 1950.
27. Diverse “Notities voor het Geschiedwerk” door dr. A.J. van der Leeuw. Ook van zijn hand de notitie “De behandeling van aan joden toebehorende vermogenswaarden tijdens en na de oorlog”. Archief NIOD.
28. “Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen”. Onderzoeksgids. Algemeen Rijksarchief, Den Haag, december 1998. Vervaardigd in opdracht van de Commissie Onderzoek Liro-archieven (Commissie Kordes).

29. "Sammelverfahren Niederlande", door dr. B. Karlsberg. In "Die Wiedergutmachung nationalsozialistischen Unrechts durch die Bundesrepublik Deutschland. Band II. Das Bundesrückerstattungsgesetz". Verlag C.H. Beck, München.
30. "Tsedaka. Een halve eeuw Joods Maatschappelijk Werk in Nederland", prof. dr. I. Lipschits. Walburg Pers, Zutphen, 1997.
31. "Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog", dr L. de Jong. Martinus Nijhoff, Den Haag, 1974/1988. Deel I tot en met XI niet wetenschappelijke uitgave (n.w.u.), deel XII wetenschappelijke uitgave (w.u.).
32. "Verdwenen archieven en bibliotheken. De verrichtingen van de Einsatzstab Rosenberg gedurende de Tweede Wereldoorlog", P. Manasse. Den Haag, 1995.
33. "Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom. 1940-1945.", dr J. Presser. Tweede deel. Martinus Nijhoff, Den Haag, 1965.
34. Archievangids van de Tweede Wereldoorlog; Nederland en Nederlands-Indië. NIOD, 1994.
35. "Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog", dr. Gerard Aalders. SDU, 1999.
36. "Toezien of Toekijken? Verzekeringkamer 75 jaar. 1923-1998." Stichting Verzekeringkamer, Apeldoorn, 1998.
37. "Vermogensverhoudingen in Nederland", dr. N. Wilterdink, Amsterdam 1984.
38. Brief van E. Spier d.d. 24 februari 1954 aan de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten te Amsterdam. Archief Ministerie van Financiën.
39. "Theorie en praktijk van het naoorlogs rechtsherstel en beheer" door mr. J.W. Kersten. Uitgave van het Ministerie van Financiën, z.j.
40. "Restitution of economic rights after 1945", drs. A.J. van Schie, in "Dutch-Jewish History, 1984.
41. "Dienaren van het Gezag", Guus Meershoek. Amsterdam 1999.
42. "Business as usual. The Dutch economy during the German occupation, 1940-1945", dr. Hein A.M. Klemann. Paper read at the conference 26/27th November 1998, Parijs. The Society for European Business History e.V. - SEBH.
43. "Pinkas. Geschiedenis van de Joodse Gemeenschappen in Nederland", J. Michman, H. Beems, D. Michman (redactie), Ede/Antwerpen, 1992.
44. "Kroniek der Jodenvervolging, 1940 - 1945" door Abel J. Herzberg, Amsterdam, 1985.
45. "Slachtoffers en overlevenden. De Nazi-vervolging van de Joden in Nederland", door B. Moore, Amsterdam, 1998.

46. “Deviezenreglementering” door Mr. J. Stocker, in Tijdschrift voor Europees en Economisch recht, jaargang 26, augustus 1978.
47. “Report on the Pre-War Wealth Position of the Jewish Population in Nazi-Occupied Countries, and Germany and Austria. How the Economics of the Holocaust Add.”, door Helen B. Junz. Dit rapport is opgenomen als bijlage in het “Report on Dormant Accounts of Victims of Nazi Persecution in Swiss Banks” van de zogenoemde Volcker-commissie, december 1999.